

FJODOR DOSTOJEVSKI
BEDNI LJUDI

IZDAVAČKO PREDUZEĆE »RAD«
BEOGRAD 1962.

O, braite, I ti naši pripovedači! Neće da ti napisu nešto korisno, prijatno, pa da se čovek topi u slasti kad čita, nego kapaju ispod zemlje ono najcrnje ! . . . Ja bih im zabranio da pišu! Pa na Ma to liči: čitaš . . . i nehotice se zamisliš — i onda ti svakojake gluposti padnu na pamet. Lepo bih im zabranio da pi&u: baš bih im saavim zabranio!

Knez V. F. Odojevski

Najmilija moja Varvara Aleksejevna!

Juče sam bio srećan, presrećan — neizmerno srećan! Vi ste me makar i jednom u životu po-slušali, jogunice jedna! Uveče, oko osam sati, probudim se (vi znate, mila moja, da volim da odspavam sat-dva posle rada), uzmem sveću, spremim hartiju, zarezem pero, odjednom slučajno bacim pogled — verujte, srce mi zaigra! „Znači, vi ste ipak razumeli šta sam hteo, štami je srdašće želelo! Vidim — krajičak zavesice na vašem prozoru je savijen i zakačen za saksiju sa zdravcem, tačno, tačno kako sam vam pre pominjao; tada mi se učini da je i lišće vaše promaklo pored prozora, da ste i vi prema meni iz sobice vaše gledali, da ste i vi o meni mislili! A kako mi je bilo krivo, dušice, što milo lišće vaše nisam mogao dobro da vidim! A bilo je vreme kad smo i mi jasno videli, mila moja. Starost nije radost, rođena! Eto, i sad mi sve nešto igra pred očima; čim poradiš uveče, napišeš nešto, ujutru ti oči pocrvene i suze teku — tako da me čak bude stid od sveta. Ali ipak, u mojoj je mašti zablistao vaš osmeh, anđelčiću moj, vaš blag, ljupki

3

osmeh; i u srcu mi je bilo isto osećanje kao ono onda kad sam vas poljubio, Varinjka — sećate li se, anđelčiću? *Znate li*, dušo moja, čak mi se učinilo da ste mi tamo prstićem zapretili? Je li tako, vragolanko? Svakako sve to detaljnije opišite u vašem pismu.

A kako vam se čini naša dosetka u pogledu vaše zavesice, Varinjka? Divno, zar. ne? Radim li, idem li da spavam, probudim li se, i ja znam da i vi tamo na mene mislite, da me se sećate, da ste i vi zdravi i veseli. Ako spustite zavesu

— znači, zbogom, Makare Aleksejeviču, vreme je da se spava! Ako podignete — znači, dobro jutro, Makare Aleksejeviču, kako ste spavali, ili — kako je vaše zdravlje, Makare Aleksejeviču? A što se mene tiče, ja sam, hvala stvoritelju, zdrava i vesela! Vidite li, dušice moja, kako je to vesto smišljeno; tu nam ni pisma nisu potrebna? Je li te da je dosetljivo? A dosetka je moja! Pa zar nisam majstor u tim stvarima, Varvara Aleksejevna? Javijam vam, mila moja Varvara Aleksejevna, da sam noćas dobro spavao, i protiv očekivanja, čime sam veoma zadovoljan; premda ti se u novim stanovima, tek što se doseliš, nikad ne spava; sve nekako nije potaman! Ustao sam danas čio kao soko, mili mi se da živim. Kako je lepo danas jutro, rođena! Kod nas su otvorili prozorče; su-našce šija, ptičice cvrkuću, vazduh odiše proleć-nim mirisima, i sva je priroda oživela — no, i sve ostalo je tome odgovaralo; sve kao što treba da bude u proleće. Danas sam čak i sanjario dosta prijatno, i to sve o vama, Varinjka. Uporedio sam, vas sa ptičicom nebeskom, stvorenom ljudima na radost a prirodi za ukras. Smesta sam pomislio, Varinjka, da i mi, ljudi koji živimo u brizi i silnom nemiru, moramo zavideti bezbrižnoj i nevinoj sreći nebeskih ptica — no i ostalo sve tako isto, tome slično; to jest, ja sam sve takva udaljena poređenja pravio. Imam jednu knjigu, Varinjka, u kojoj je isto sve to veoma potanko opisano. Ja to stoga pišem, što sanjarenja bivaju

4

razna, mila moja. A sad je, - eto, proleće, pa i misli dolaze sve tako prijatne, žive, zanimljive, i sanjarenja su nekako nežna: sve je ružičasto. Zato sam to sve i napisao; a, uostalom, sve sam to uzeo iz knjige. U njoj pisac iskazuje takvu istu želju u stihovima i piše —

Zašto nisam ptica, ptica grabljivica!

Pa i tako dalje. Tamo ima još i drugih misli, ali neka ih! Nego, kud ste to jutros išli, Varvara Aleksejevna? Ja se još ni u kancelariju nisam spremao, a vi ste, baš kao prava ptičica prolećna, prhnuli iz sobe, pa preko dvorišta prošli tako veselo. Kako sam se radovao gledajući vas! Ah, Varinjka, Varinjka! ne tugujte; suzama se tuga ne može olakšati; to ja znam, mila moja — to iz iskustva znam. Sad ste tako mirni, a i zdravlje vam se malo popravilo. A kako vaša Fedora? Ah, kako je to dobra žena! Vi mi, Varinjka, napišite kako sa njom sad tamo živite, jeste li potpuno zadovoljni? Fedora je, istina, malo džandr-ljiva; ali vi se na to ne osvrćite,, Varinjka. Neka je! Ona je tako dobra. Ja sam vam već pisao o našoj Terezi — i ona je dobra i pouzdana žena. A koliko sam strahovao zbog naših pisama! Kako li ćemo ih slati? Kad ono kao da nam je sam bog na sreću poslao Terezu. To vam je žena dobra, krotka, ćutljiva. Ali naša gazdarica je prosto bezdušna. Satire je radom kao neku staru krpu!

Ali, u kakvu sam jazbinu dospeo, Varvara Aleksejevna! I to mi je stan! Pre sam živio kao neki gluvać, znate i sami: — mirno, tiho; kod mene se i muva mogla čuti kad proleti. A ovde graja, vika, galama! Ta vi još i ne znate kako je ovde kod mene. Zamislite, na primer, jedan dug hodnik, potpuno mračan i prljav. S njegove desne strane je šlep zid, a s leve sve vrata pa vrata, kao

hotelske sobe, sve se tako u redu protežu. Eto, ta odeljenja se izdaju pod najam, a u svakom

5

je po jedna sobica; žive u jednoj i po dvoje, i po troje. Reda ne tražite — pravi Nojev kovčeg! Uostalom, ljudi su, izgleda, dobri, sve neki obrazovani, školovani. Tu je jedan činovnik (on ne-gde radi u literarnoj struci), čovek načitan: i

0 Homeru* i o Brambeusu, i o raznim tamo njihovim piscima priča, o svemu priča — pametan čovek!

1 dva oficira ovde stanuju — neprestano se kartaju. Jedan poručnik korvete stanuje tu, i Englez učitelj. — Nego, čekajte, mila moja, malo ću vas zabaviti; opisaću vam ih u idućem pismu satirički, to jest takvi su oni sami po sebi, sa svim pojedinostima. Gazdarica naša, vrlo mala i prljava starica, po ceo dan ide u papučama i u šlafroku, i čitav dan samo Terezu grdi. Ja stanujem u kujni ili, tačnije rečeno, evo kako: ovde pored kujne ima jedna soba (a naša kujna je, moram vam, primetiti, čista, svetla, veoma lepa), omanja sobica, skroman jedan kutak... to jest, još bolje rečeno, kujna velika, sa tri prozora, pa prema poprečnom zidu ima pregradu, tako da mu dođe kao još jedna soba, odeljenje prekobrojno; sve prostrano, udobno, ima i prozor, i sve; jednom rečju, potpuno udobno. No, eto, to vam je moj kutak. Ali zato nemojte misliti, rođena, da tu ima nešto drugo i da to ima nekakav tajanstven smisao; da je to, na primer, kujna! — to jest ja, istina, baš u toj istoj sobi iza pregrade stanujem, ali ništa ne mari; ja od svih zasebno, skromno živim, sasvim povučeno živim. Namestio sam postelju, sto, orman, dve stoličice i ikonu sam obesio. Istina, ima i boljih stanova, možda ih ima i daleko boljih, ali udobnost vam je najglavnija stvar; jer ja to sve zbog udobnosti, i ne mislite da je to zbog nečeg drugog. Vaše pro-zorče je prekoputa moje sobe, preko dvorišta; a dvorište je usko, u prolazu mogu da vas vidim — ipak mi je, jadniku, prijatnije, a i jeftinije. Ovde kod nas najgora soba sa hranom staje 25 ru-balja u asignacijama. Nije za moj džep! A moj stan staje sedam rubalja u asignacijama i hrana pet

6

rubalja u srebru, što čini 24 i po, a pre jam plaćao tačno 30, ali zato sam se morao mnogo čega odricati: čaj nisam uvek pio, a sad sam, eto, uštedeo i za čaj i za šećer. Ono, znate, rođena moja, ne piti čaj — to je nekako sramota; ovde je sve imućan svet, pa me je zato sramota. Zbog sveta ga i pijem, Varinjka, reda radi, zbog tona; a što se mene tiče — svejedno mi je, nisam probirač. Sad dodajte još i za džeparac — ipak čoveku nešto zatreba — pa čizmice neke, odelce, zar može mnogo da mi preostane? Eto vam čitave moje plate. Ali ja se ne bunim i zadovoljan sam. Meni je dovoljno. Evo već nekoliko godina mi je dovoljno; a dobijam i nagrade ponekad. A sad zbogom, anđelčiću moj. Kupio sam vam dve saksije sa zdravcem i geranijumom — nije skupo. A vi možda i rezedu volite? Ima i rezede, samo mi napišite; ali znate,

sve mi to što detaljnije napišite. Nego vi nemojte ništa da mislite i brinete, rođena moja, zbog mene što sam takvu sobu uzeo. Ne, na to me je udobnost nagnala, samo me je udobnost dovela u iskušenje. Jer ja, rođena moja, novac skupljam — na stranu ostavljam; imam ja paricu. Ne obraćajte pažnju na to što sam tako smeran da bi me, izgleda, i muva krilom oborila. Ne, rođena moja, ja ne zaboravljam sebe, i karaktera sam sasvim takvog kako dolikuje čoveku čvrstog i spokojnog duha. Zbogom, zbogom, anđelčiču moj! Raspisao sam se jutros — gotovo dva tabaka, a odavno je već vreme da idem u kancelariju. Ljubim vam prstiće, rođena moja, i ostajem vaš najpokorniji sluga i najverniji prijatelj

MAKAR DJEVUŠKIN

P. S. Jedno vas molim: odgovorite mi, anđelčiču moj, što je moguće detaljnije. Uz ovo vam šaljem, Varinjka, funtu bombona; pa u zdravlje ih pojedite, i ako boga znate za mene ne brinite i ne zamerite mi. E, a sad zbogom, rođena.

.7

P. G. Makare Aleksejeviču!

Aprila 8.

Znate li da ću, najzad, morati sasvim da se posvađam s vama! Kunem vam se, dobri Makare Aleksejeviču, da mi je čak teško da primam vaše poklone. Znam šta vas staju, koliko se odrićete i lišavate onoga što vam je najpotrebnije. Koliko sam vam puta govorila da mi ne treba ništa, baš ništa, da nisam kadra da vam vratim i ona dobročinstva kojima ste me dosad obasipali. I šta će mi te saksije? Dobro, zdravac još kojekako, ali zašto geranijum? Dovoljno je neoprezno reći samo jednu reč, kao recimo o tom geranijumu, a vi ga odmah kupite. A sigurno je skupo? Kakvi su mu divni cvetovi! Ugasitocrveni sa krstićima. Gde li ste to našli tako lep geranijum? Stavila sam ga nasred prozora, na najvidnije mesto; na pod ću staviti klupu, a na klupu ću još staviti cveća; samo čekajte dok se i ja malo obogatim! Fedora ne može dovoljno da se naraduje; kod nas je sad pravi raj u sobi — čisto, svetio! Dobro, a zašto ove bombone? I, boga mi, odmah sam po pismu pogodila da kod vas nešto nije u redu: — i raj, i proleće, i mirisi se razležu, i ptičice cvrkuću! Šta li je ovo, rekoh? Da nema tu i stihova? Jer, boga mi, samo još stihovi nedostaju u vašem pismu, Makare Aleksejeviču! I osećanja nežna, i sanjarenja u ružičastoj boji — sve je -tu! Na zavesu nisam ni mislila; mora da se sama zakačila kad sam saksije premeštala; eto vam!

Ah, Makare Aleksejeviču! Ma šta vi pričali, ma kako sračunavali svoje prihode da biste me prevarili, da biste mi pokazali kako sve svoje prihode trošite samo na sebe, od mene ništa nećete zatajiti i sakriti. Jasno je da vi zbog mene otkidate sebi od usta. Zašto vam je, na primer, palo na pamet da uzmete takav stan? Ta tu vam smetaju, uznemiruju vas; teskobno vam je i neudobno. Vi volite samoću, a čega tu sve nema oko vas! A vi biste mogli daleko bolje živeti s obzi-

rom na vašu platu. Fedora kaže da ste ranije kudikamo bolje živeli no sad. Pa zar ste vi tako sav svoj život proveli, u samoći, u oskudici, bez radosti, bez prijateljskog srdačnog razgovora, uzimajući pod najam ćoškovu kod tuđih ljudi? Ah, dobri prijatelju, kako vas žalim! Pa bar zdravije svoje čuvajte, Makare Aleksejeviču! Kažete da vam vid slabi, pa bar nemojte pisati pri sveci; što pišete? Vaša revnost u službi je sigurno i bez toga poznata vašim starešinama.

Još jednom vas preklinjem, ne trošite na mene toliki novac. Znam da me volite, ali ni vi sami niste bogati... I ja sam danas radosna ustala. Bilo mi je tako lepo; Fedora je već uveliko radila, a i meni je posao našla. Tako sam se obradovala; samo sam otišla da nabavim svilu, pa sam se odmah latila posla. Celog jutra mi je bilo tako lako oko srca, bila sam tako vesela! A sad opet sve neke crne misli, tužna sam, tišti me nešto na srcu.

Ah, šta li će biti sa mnom, kakva li će biti moja sudbina! Teško mi je što sam u takvoj neiz-vesnosti, što nemam nikakve budućnosti, što ne mogu ni da pretpostavim šta će sa mnom biti. U prošlost mi je strašno i pogledati. Tamo je sve tako tužno da mi se srce čepa kad samo pomislim. Dok sam živa, tužiću se na zle ljude koji su me upropastili!

Smrkava se. Vreme je da se latim posla. Htela bih o mnogo čemu da vam pišem, ali nemam vremena, posao je vezan za rok. Treba da požurim.

Naravno, pisma su lepa stvar; pored njih ipak nije tako dosadno. A zašto koji put ne svratite kod nas? Zašto, Makare Aleksejeviču? Ta sad vam je blizu, a i vremena vam ponekad slobodnog preostane. Svratite, molim vas! Videla sam vašu Terezu. Ona je, izgleda, bolesna; žao mi je bilo nje; dala sam joj dvadeset kopejki. Daj Umalo što ne zaboravih: svakako mi napišite sve, što je moguće opširnije, o svom živovanju. Kakvi su to ljudi oko vas i živite li dobro s njima? Mnogo

9

bih htela da sve to znam. Pazite, svakako mi napišite! A danas ću već namerno onaj krajičak zavese zaviti. Ležite ranije; sinoć sam do ponoći videla kod vas svetlost. A sad zbogom. Danas mi je i teško, i dosadno, i tužno!

Takav je valjda dan! Zbogom. Vaša

VARVARA DOBROSJOLOVA

Aprila 8. Poštovana gospođice Varvara Aleksejevna!

Da, draga moja, da, rođena moja, valjda mi je, jadniku, danas takav dan sudbina dodelila. Da, našalili ste se sa mnom, starcem, Varvara Aleksejevna! Uostalom, sam sam kriv, za sve sam kriv! Ko me je terao da se pod starost, sa čuperkom kose na glavi, upuštam u avanture i u dvosmislenosti... I još ću vam reći, rođena, čudan je ponekad čovek, vrlo čudan. I, gospode bože! o čemu samo ne započne razgovor i kud sve ne odľuta! A šta izađe iz toga, šta proizlazi iz toga? Pa baš ništa ne proizlazi, ili izađu takve besmislice da bog sačuva! Ja se, rođena, ne ljutim, nego tako — teško mi je samo da se sećam svega, i teško mi je što sam vam pisao tako u figurama i glupo. Pa i u

kancelariju sam danas došao kao neki kicoš i fićfirić; sjaj mi je nekakav bio u srcu. U duši mi je, bez ikakvog razloga, bio pravi praznik; sve mi se mililo! Latih se akata sa velikom revnošću — ali šta izađe posle iz toga! Jer posle kad bolje pogledah, sve nekako bese kao i pre — i jedno, i sumorno. Sve one iste mrlje od mastila, sve isti stolovi i akta, a i ja sam isti, onakav kakav sam bio, potpuno sam takav isti i ostao — pa šta mi je trebalo da na Pegazu jašem? I otkud sve to? Zato što je sunce izvirilo i nebo se zaplavilo! Zar otud? I kakvi mirisi, kad čega

10

sve nema u našem dvorištu ispod prozora! Znači, sve se to meni iz gluposti učinilo. Jer, dešava se da čovek tako zaluta u svojim rođenim osećanjima, pa napriča besmislice. A to ni od čega drugog ne dolazi no od suviše glupe vatre-nosti srca. Kući nisam došao, nego sam se dovukao; bez ikakvog razloga me je zbolela glava. Tako vam je to uvek — jedno drugo vuče. (Mora biti da su mi leđa nazebla.) Obradovao sam se, budala budalasta, proleću, pa pošao u tankom šinjelu. I u mojim osećanjima ste se prevarili, rođena moja! Njihov izliv ste sasvim pogrešno ra-zumeli. Samo me je očinska ljubav oduševljavala, jedino čista očinska ljubav, Varvara Aleksejevna. Jer ja vama zamenjujem rođenog oca, zato što ste jedno siročće. To vam iskreno govorim, od srca, po rodbinski. Jer kako bilo da bilo, ja sam vam bar daleki rođak; iako sam vam, što kaže poslovice, devete pečke žarilo, ipak sam vam rod, i sada najbliži rođak i zaštitnik. Jer tamo gde ste po-najpre imali pravo da tražite zaštitu i odbranu našli ste izdajstvo i uvredu. A što se tiče stihova, reći ću vam, rođena, da meni ne liči da se u ovim godinama vežbam u sastavljanju stihova Stihovi su glupost! Zbog stihova i u školama sada decu tuku... eto, šta je, rođena moja.

Šta mi vi to pišete, Varvara Aleksejevna, o udobnostima, o miru i o raznim stvarima? Rođena moja, ja nisam ni mrzovoljan, ni probirač — nikada nisam bolje živeo nego sada. Pa zašto onda pod stare dane da izvoljevam; sit sam, ode-ven, obuven; pa što da smišljam i izmišljam! Nisam grofovskog roda! Otac mi nije bio plemić sa svom svojom porodicom bio je po prihodima još siromašniji od mene. Nisam ja maza! Uostalom, ako ćemo pravo da govorimo, u mom starom stanu mi je sve bilo kudikamo bolje: slobodniji sam tamo bio, rođena moja... Naravno, i ovaj mi je stan dobar, čak je u nečemu i prijatnije, pa, ako hoćete, i raznovrsnije; ja protiv toga ništa ne velim, ali ipak mi je starog mog stana žao. Mi

11

stari, to jest u godinama ljudi, na stare se stvari kao na nešto rođeno naviknemo. Taj mi je stančić, znate; bio tako mali; zidovi su bili... nego zašto o njima govoriti! — zidovi su bili kao i svi zidovi, nije stvar u njima, nego uspomene na svu moju prošlost izazivaju setu u meni. Čudna stvar, teško mi je, a uspomene ipak kao da su prijatne. Čak i što je r đavo bilo, na što sam se ponekad i ljutio, i to se u sećanju nekako preči-šćava od ružnog i javlja se u

mojoj mašti kao nešto privlačno.- Mirno smo živeli, Varinjka, ja i moja gazdarica, pokojna starica. Eto, i te starice se sad sećam sa tugom u srcu. Dobra je to bila žena i nije mi mnogo naplaćivala za stan., Obično je plela ed raznih parčadi pokrivače nekim vrlo velikim iglama; samo se s tim bavila. Svecu smo zajedničku imali, pa smo za istim stolom i radili. Imala je unučicu Mašu — sećam je se još kao deteta — sad će već biti devojče od oko trinaest godina. Bila je tako nestašna, vesela, stalno nas je zasmejala; eto, tako smo nas troje živeli. Tako, u dugo zimsko večer sednemo za okrugli sto, popijemo čaj, pa se onda i prihvatimo posla. A starica, da Maši ne bi bilo dosadno i da ne bude nestašna, počne, tako, da priča priče. I kakve su samo to priče bile! Ne samo dete, već i razborit i pametan čovek ne može sit da ih se nasluša, šta ima! i ja sam, često, zapalim svoju lulu, pa se tako zanesem da zaboravim i na posao. A dete, ta vragolanka naša, tek se zamisli; nasloni se rumenim obraščićem na ručicu, svoja lepa ustašca otvori, pa čim bude kakva strašna priča, -a ona se odmah sva pripije uz staricu. A mi smo je sa uživanjem posmatrali; i ne primetimo da je sveca izgorela, ne čujemo ponekad kako napolju besni mećava i briše vejavica. Lepo smo živeli, Varinjka; i tako smo skoro čitavih dvadeset godina zajedno proživeli. Ali šta sam se ja tu zapričao! Vama se, možda, takva tema ne dopada, a ni meni nije tako lako da se sećam toga — naročito sada. Sumrak je. Tereza

12

nešto posluje; mene glava boli, a i leđa me malo bole, pa su mi i misli nekako čudne, kao da me i one bole; tužan sam danas, Varinjka! A šta mi vi to pišete, rođena moja? Kako da dođem kod vas? Šta bi na to, mila moja, ljudi rekli? Jer morao bih preko dvorišta preći, naši bi prime-tili, raspitivali bi se — počelo bi da se priča, raznele bi se spletki, i čitavoj stvari bi dali drugi smisao. Ne, anđelčiću moj, bolje će biti da vas sutra na bdeniju vidim; to će biti razboritije i za nas oboje bezopasnije. I ne zamerite mi, rođena, što sam vam ovakvo pismo napisao. Kad sam ga pročitao, video sam da je čitavo nekako nepovezano. Ja sam, Varinjka, star, neškoloan čovek; u mladosti nisam učio, a sad mi u glavu ništa ne bi išlo i kad bih počeo ponovo da učim. Priznajem, rođena, da nisam majstor u opisima i znam i bez tuđeg ukazivanja i podsmevanja dačim hoću da napišem nešto složenije — da ću gluposti natrabunjati. Video sam vas danas na prozoru, video sam kako ste zavesu spustili. Zbogom, zbogom, neka vas gospod čuva! Zbogom, Var-vara Aleksejevna.

Vaš nesebični prijatelj

MAKAR DJEVU SKIN

P. S. Ja, rođena moja, satire ni o kome sad ne pišem. Prestar sam, draga moja, Varvara Aleksejevna, da se naprazno cerim! I meni će se narugati ako druge počnem da ismevam. Znate, po onoj ruskoj poslovi — ko, veli, drugom jamu kopa, taj će... i sam u nju...

Aprila 9.

Poštovani gospodine Makare Aleksejeviču!

Pa kako vas nije stid, prijatelju i dobrotvoru moj, Makare Aleksejeviču, da se

tako ražalostite i da budete ćudljivi. Zar ste se uvredili! Ah, če-
-13

sto sam neoprezna, ali nisam ni pomislila da ćete moje reci primiti kao zajedljivu šalu. Budite uvereni da se nikad neću usuditi da se rugam vašim godinama i vašem karakteru. A sve se to desilo zbog moje lakomislenosti, a još više zato što mi je strašno dosadno; a šta sve čovek neće učiniti iz dosade? Ja sam, opet, mislila da ste baš vi u svom pismu hteli da se malo našalite. Strašno mi je bilo žao kad sam videla da ste nezadovoljni sa mnom. Ne, dobri prijatelju i dobrotvoru moj, varate se ako mislite da sam bezosećajna i neblagodarna. Ja u svom srcu umem da ocenim sve što ste za mene učinili, zaštitivši me od rđavih ljudi, od njihovih gonjenja i mržnje. Uvek ću se moliti bogu za vas i ako moja molitva može da stigne do boga i nebo je usliši, bićete srećni.

-!*si

Danas se vrlo rđavo osećam. Čas sam u vatri, čas u groznici. Fedora se jako boji za mene. Gre-šite, Makar e Aleksejeviču, što se ustručavate da dođete k nama, Sta se to drugih tiče!? Mi se poznajemo, i gotovo!... Zbogom, Makare Aleksejeviču. Sad više nemam o čemu da pišem, a i ne mogu: veoma se loše osećam. Molim vas još jednom da se ne ljutite na mene i da budete uvereni u isto svagdašnje poštovanje i istu odanost, sa kojima ostajem

vaša najodanija i najpokornija službenica
VARVARA DOBROSJOLOVA

Aprila 12.

Poštovana gospođice Varvara Aleksejevna!

Ah, rođena moja, šta je to s vama?! Pa vi me, eto, svakog puta tako plašite. Pišem vam u svakom pismu da se čuvate, da se utopljavate, da ne izlazite napolje kad je ružno vrerrie, da budete na

14

svakom koraku oprezni, a vi me, anđelčiću moj, uopšte ne slušate. Ah, mila moja, pa vi ste pravo dete! Ta vi ste slabi, kao slamčica ste slabi, znam ja to. Neka samo dune neki vetrić, i vi večkunjate. A kad je tako, treba se čuvati,, starati se o sebi, izbegavati opasnosti, i prijatelje svoje ne bacati u tugu i brigu.

Izražavate želju, rođena, da doznate sve pojedinosti o mom životu i o svemu što je oko mene. Sa radošću žurim da ispunim vašu želju, mila moja. Počeću od početka, rođena: biće doslednije. Prvo, u našoj su kući na glavnom ulazu stepenice sasvim prilične; naročito paradne — čiste, svetle, široke, sve samo liveno gvožđe i mahagoni. Ali zato ne pitajte za sporedne: vijugave, vlažne, prljave, polomljeni stepenici, a zidovi su tako masni da se ruka lepi kad se čovek odupre. Na svakom odmorištu nalaze se sanduci, stolice i polomljeni ormani, povešane krpe, prozori porazbijani; korita stoje sa svakojakom nečistoćom, prljavstinom, đubretom, ljuskama od jaja i ribljim menurima; smrdi... jednom rečju, ne valja.

Već sam vam opisivao raspored soba; on je, nema govora, zgodan, to je istina, ali je nekako u njima zagušljivo, to jest ne da nešto smrdi, nego se

oseća, kako bih se izrazio, neki pomalo natruo, oštro-sladunjav zadah. U prvi mah je utisak neprijatan, ali sve to nije strašno; treba čovek da provede samo dva minuta kod nas, i odmah to prođe, pa se ne oseti kad je sve to prošlo, zato što čovek i sam počne nekako loše da miriše, i odelo počne da zaudara, i ruke zaudaraju, i sve zaudara, pa se čovek i navikne. Zato kod nas štiglici brzo uginu. Poručnik korvete već petog kupuje — ne mogu da žive u našem vazduhu, pa to ti je. Kuhinja nam je velika, prostrana, sve tla. Istina, u jutru se pomalo dimi kad prže ribu ili govedinu, a i isprskaju i ispolivaju na sve strane, ali je zato uveče pravi raj. Kod nas u kuhinji uvek visi na konopcu staro rublje, a kako moja soba nije daleko, to jest skoro je sasvim uz kuhinju,

15

to mi miris rublja malo smeta; ali ništa za to, malo ću da poživim, pa ću se i naviknuti.

Od ranog jutra, Varinjka, počinje kod nas gungula; svet ustaje, hoda, lupa — to se dižu svi oni kojima je to potrebno, ko je u službi ili prosto ko sam hoće; svi počinju čaj da piju. Samovari su većinom gazdaričini, malo ih je, tako da mi svi čekamo na red; a ko hoće sa svojim čaj nikom preko reda, tome dobro natrijamo uši. Tako su i mene prvi put uhvatili, te... uostalom, zašto pisati! Tu sam se i upoznao sa svima. Sa poručnikom korvete sam se prvo upoznao; nekako je otvoren, sve mi je ispričao: o ocu, o majci, o sestri koja je udata za tuskog člana suda i o gradu Kron-štat. Obećao mi je da će mi u svemu biti pokrovitelj, i odmah me pozvao na čaj. Pronašao sam ga u onoj istoj sobi gde kod nas obično igraju karte. Tamo su mi dali čaja i hteli na silu boga da se kockam s njima. Da li su mi se rugali ili nisu — ne znam; tek oni su čitave noći igrali, i kad sam ušao, još uvek su se kartali. Kreda, karte i toliko dima u celoj sobi da je peklo za oči. Nisam hteo da igram i odmah su mi primetili da o filozofiji govorim. Posle više niko nije ni govorio sa mnom za sve vreme: a meni je to, časna reč, i milo bilo. Neću više k njima nikad: to je kocka, prava kocka! I kod činovnika literarne struke se isto uveče skupljaju. Ali, kod ovog je dobro, skromno, naivno i delikatno; sve je nekako fino.

E, Varinjka, pomenuću vam još uzgred da je naša gazdarica više no odvratna žena, i usto prava veštica. Videli ste Terezu? Kako ona izgleda? Mršava kao očerupano, kržljivo pile. U kući je svega dvoje služinčadi: Tereza i Faldoni, gazdin sluga. Ne znam, možda on ima i neko drugo ime, ali on se i na ovo odaziva; svi ga tako zovu. On je riđ, neka njuška, ćorav, prćasta nosa, grubijan: neprestano se svađa s Terezom, samo što se ne potuku. Uopšte rečeno, ja ovde ne živim baš sasvim dobro... A da zaspimo noću svi u isti mah i da se

16

umirimo — to se nikad ne dešava. Večito se negde sedi i igra, a ponekad se i takve stvari dešavaju da je prosto sramota i pričati. Ja sam se sad već ipak navikao, ali se čudim kako mogu porodični ljudi da se sažive s takvim paklom. Čitava porodica nekakvih siromaha iznajmila je kod naše gazdarice sobu; samo, ona se ne nalazi s ostalim sobama, već je s druge strane, u

uglu, odvojena. Povučena svet! Niko ne zna ni da su živi. Stanuju u jednoj sobici koju su pregradili pregradom. On je nekakav činovnik bez mesta: otpušten je pre sedam godina zbog nečeg. Prezime mu je Gorškov; sed, omalen, ide u takvom izmašćenom i izlizanom odelu da je prosto žalost gledati ga; kudikamo je gore od moga! Tako je jadan, slabunjav (sretnem ga po koji put u hodniku); kolena mu drhte, ruke drhte, glava drhti; valjda od neke bolesti, ko bi ga znao; bojažljiv je, od svakog se plaši, sve se sklanja u stranu kad ide; ono, i ja sam ponekad stidljiv, ali on je još mnogo više. Ima i porodicu — ženu i troje dece. Najstariji, dečak, isti otac, slab je kao i ovaj. Žena je nekad morala biti lepa, to joj se još i sad vidi; ide, sirotica, u takvim bed-nim ritama. Oni su se, kako sam čuo, zadužili kod gazdarice i ona prema njima nije baš najljubaznija. A čuo sam da i sam Gorškov ima nekakvih nepri- lika zbog kojih je i službu izgubio... da li je po-sredi neka parnica, ili neki sudski proces, ili je on pod nekom istragom, ne bih vam umeo tačno reći. Sirotinja su velika, grdna su sirotinja — gospode bože! U njihovoj je sobi uvek mir i tišina, kao da u njoj niko ne živi. Čak se i deca ne čuju. I nikad se ne dešava da se deca razigraju, poko-škaju, a to je već rđav znak. Jednom mi se uveče desilo da prođem pored njihovih vrata; baš nekako u to doba je u celoj kući vladala tišina, kako obično ne biva; čujem jecanje, zatim šapat, pa opet jecanje, baš kao da neko plače, ali tako tiho, tako žalosno da mi se srce cepalo, i posle me ćelu noć misao na te jadnike nije napuštala, tako da nikako nisam mogao ni zaspati kao što treba.

2 Bednt ljudi I?

E, zbogom, Varinjka, prijateljice moja najmilija! Opisao sam vam sve kako sam umeo. Danas čitav dan samo o vama mislim. Srce mi se zbog vas, rođena moja, iskidalo. Jer, dušice moja, eto, ja znam da vi nemate toplog prsnika. Ta petrograd-ska proleća, vetrovi, pa kišice sa snegom — to mi je smrt, Varinjka! Takva čistoća, vazduha — da me bog sačuva! Ne zamerite mi, dušice, .na pisanju; nema tu stila, Varinjka, nema ni traga od stila. Da je bar makar kakav. Pišem šta mi prvo na pamet padne, samo da vas čim bilo razveselim. A druga bi stvar, recimo, bila da sam učio nekako; a jaderno mi moje učenje! Čak ni za najjeftinije pare nisam učio.

Vaš stari i verni prijatelj.

MAKAR DJEVUŠKIN

Aprila 25.

P. G. Makare Aleksejeviču!

Danas sam sreća svoju sestru od tetke, Šašu! Grozno! I ona će, jadnica, propasti! A čula sam sa strane da se Ana Fj odorovna neprestano o meni raspituje. Izgleda da ona neće nikad prestati da me progoni. Veli da hoće *da mi oprosti* i da zaboravi[^] sve što je ranije bilo i da će svakako lično doći da me poseti. Kaže da mi vi uopšte i niste nikakav rođak, da mi je ona bliža rođaka, da vi nemate nikakvog prava da se mešate u naše rodbinske odnose i da je za mene sramota i nepristojno da živim od vaše milostinje i da me vi izdržavate. Grdi me, kaže da sam nezahvalna!... kaže da sam zaboravila njeno gostoprimstvo, da je ona mene i mamu možda spasla da ne umremo

od gladi, da nas je ona pojila i hranila i više od dve i po godine na nas novac trošila i da nam je, povrh svega toga, još i dug oprostila. Čak ni majčicu nije
18

poštedela! A kad bi znala samo jedna majčica šta su sa mnom učinili! To samo bog zna!... Ana Fjo-dorovna veli da ja, zbog svoje gluposti, nisam umela da sačuvam svoju sreću, da me je ona sama na tu sreću upućivala, da za sve ostalo nije kriva, već da ja sama nisam bila kadra, ili možda nisam ni htela, da branim svoju čast. A ko je tu, blagi bože, kriv? Ona kaže da je gospodin Bikov potpuno u pravu i da se on tek neće oženiti ma kakvom koja... nego zašto o tome pisati. Strašno je to slušati takvu neistinu, Makare Aleksejeviču! Ne znam šta se sa mnom sad zbiva. Drhtim, plačem, jecam; ovo sam vam pismo čitava dva sata pisala. Mislila sam da će ona, ako ništa drugo, bar priznati svoju krivicu preda mnom; a međutim, gle šta ispade! — Preklinjem vas, ne uznemiravajte se, prijatelju moj, zaštitnice moj jedini! Fedora sve preuveličava; nisam bolesna. Samo sam juče malo nazebla kad sam išla na Volkovo majci na parastos. Zašto niste pošli zajedno sa mnom; — toliko sam vas molila. Ah, jedna, jedna moja majčica, kad bi ustala iz groba, kad bi samo znala, kad bi videla šta su oni od mene učinili...

^V. D.

Maja 20.

Varinjka, mila moja!

Šaljem vam, dušice, malo grožđa; kažu da je to dobro za one koji prezdravljuju, a i lekar to preporučuje za gašenje žeđi, dakle, samo za gašenje žeđi. Nedavno ste i suvo grožđe poželeli, rođena; pa, eto, sad vam šaljem. Imate li, dušice, apetit? — eto, to je glavno. Uostalom, hvala bogu što je sve prošlo i svršilo se, i što se naše nedaće takođe bliže kraju. Zahvalimo nebu! A što se knjiga tiče, do danas ih još nigde nisam mogao nabaviti. Ima
19

ovde, kažu, jedna dobra knjiga i vrlo visokim stilom napisana; kažu da je dobra, ja sam je nisam čitao, ali je ovde mnogo hvale. Zamolio sam je za sebe; obećali su da će mi je dostaviti. Samo, da li ćete to hteti čitati? Jer vi ste mi u tom pogledu pravi probirač; teško je ugoditi vašem ukusu, znam vas već, mila moja; vi, jamačno, samo stihove hoćete, uzdisanja, ljubavi — pa lepo, i stihove ću vam nabaviti, sve ću vam nabaviti; imam negde jednu svesku s prepisima.

Ja vam živim dobro. Vi se, rođena, za mene ne brinite, molim vas. A ono što vam je Fedora za mene napričala, sve su to gluposti; recite joj da je lagala, svakako joj, spletkasi, to recite!... Svoj novi mundir uopšte nisam prodavao. A i zašto, recite i sami, zašto bih ga prodavao? Kažu, eto, da ću dobiti četrdeset rubalja u srebru nagrade, pa zbog čega onda da prodajem? Vi se, rođena, ne uznemiravajte: ona je podozriva, ta Fedora, da, ona je podozriva. Još te kako ćemo lepo udesiti svoj život, mila moja! Samo, anđel-čiču moj, ozdravite, tako vam boga, ozdravite, nemojte ožalostiti starca. A ko vam je to, opet, kazao da sam omršaveo? Kleveta, opet kleveta! Zdrav-zdravcat sam i

tako sam se ugojio da me je čisto pred samim sobom stid, sit sam i više nego zadovoljan: još samo vi da mi ozdravite! No, a sad zbogom, anđelčiču moj; ljubim vam vaše prstiče i ostajem vaš večiti i najverniji prijatelj

MAKAR DJEVUŠKIN

P. S. Ah, dušice moja, šta ste to, opet, sad počeli pisati?... Šta vam sve još neće pasti na um! Pa kako da vam tako često dolazim, rođena, kako? Pitam vas. Zar da se koristim noćnim mrakom; ali sad čak i noći tako reći nema: takvo je vreme. Ja vas već ionako, rođena moja, anđelčiču, za sve vreme vaše bolesti, za vreme vašeg bunila, nisam napuštao; i, pravo da vam kažem, još mi ni

20

sad nije jasno kako sam sve to udešavao; a posle sam prestao da dolazim, jer svet postade radoznao i poče se raspitivati. A ovde su se već i bez toga razne spletke počele širiti. Ja se uzdam u Terezu; ona nije brbljiva; ali, ipak, razmislite i sami, rođena, šta bi bilo kad bi oni sve o nama doznali? Šta bi pomislili i šta bi onda rekli! — Zato vi stegnite srce, rođena, pa pričekajte dok ne ozdravite; a onda ćemo već negde van kuće sastanak zakazati.

Juna 1.

Dragi Makare Aleksejeviču!

Neobično bih želela da vam učinim nešto po volji i prijatno i uzvratim za svu vašu brigu i staranja oko mene, za svu vašu ljubav prema meni, pa sam se resila, naposletku, da preturim ceo svoj orman, mada to inače mrzim da radim, i da pronađem svoju svesku, koju vam, evo, sad šaljem. Započela sam je još u srećna vremena! Vi ste se često radoznalo raspitali o mom nekadašnjem životu, o majci, o Pokrovskom, o mom životu kod Ane Fjodorovne i, naposletku, o nedavnim nedaćama mojim, i tako ste nestrpljivo želeli da pročitate tu svesku u kojoj mi je palo na um, bog bi znao zašto, da pribeležim neke trenutke iz svog života, pa sam uverena da ću vam pričiniti veliko zadovoljstvo ovom pošiljkom. Meni je nekako bilo teško da ponovo čitam te redove. Izgleda mi da sam dvaput starija od onog vremena kad sam u tim beleškama napisala poslednji red. Sve je to pisano sa velikim prekidima. Zbogom, Makare Aleksejeviču! Strašno mi je sada dosadno i često me muči nesаница. Užasno dosadno oporavljanje!

V. D.

21

I

Bilo mi je svega četrnaest godina kad je otac umro. Moje detinjstvo je bilo najsrećnije doba mog života. Nije započelo ovde, već daleko odavde, u provinciji, u zabačenom kraju. Otac je bio upravitelj ogromnog imanja kneza P. u T. guberniji. Živeli smo u jednom kneževom selu, i živeli smo mirno, nečujno, srećno... Bila sam tako živahna devojčica; jedino mi je bilo da trčim po poljima, po šumarcima, po vrtu, a o meni se niko nije ni brinuo. Otac je stalno bio zauzet poslovima, a majka se bavila domaćinstvom; mene niko

ničemu nije učio, a meni je to bilo milo. Tako u rano jutro pobegnem ili na ribnjak, ili u šumarak, ili na livadu, ili žeteocima — i ne mari što sunce prži, ili što, trčeći tamo-amo, odlutam ko zna koliko daleko od sela, izgrebem se o žbunje, iscepam haljinu; kod kuće me posle grde, a meni je baš sasvim svejedno.

I čini mi se da bih bila tako srećna da sam mogla celog svog života ostati na selu i živeti uvek na istom mestu. Međutim, morala sam još kao dete da napustim rodno mesto. Imala sam svega dvanaest godina kad smo prešli u Petrograd. Ah, sa koliko se tuge sećam našeg žalosnog spremanja! I kako sam plakala kad sam se opraštala sa svim onim što mi je bilo toliko drago. Sećam se da sam se obisnula ocu oko vrata i plačući ga preklinjala da makar još samo malo ostanemo na selu. Otac je viknuo na mene, mati je plakala; govorili su da tako mora biti, da poslovi to zahtevaju.—Stari knez P. je umro. Naslednici su otpustili oca. Otac je imao nešto novaca, koji je uložio u poslove nekih privatnika u Petrogradu. Nadajući se da će popraviti svoje prilike, smatrao je da je neophodno da sam bude na licu mesta. Sve sam to posle saznala od majke. Ovde smo se nastanili u Petro-gradskom kvartu i proživeli na istom mestu do očeve smrti.

Kako mi je teško bilo da se naviknem na novi život! Došli smo u Petrograd u jesen. Kad smo

22

napuštali selo, dan je bio tako svetao, topao, vedar; poljski radovi su se primicali kraju; na gumnima su već bili nagomilani ogromni stogovi žita i skupljala su se čitava jata ptica koje su grajale; sve je bilo tako svetio i veselo: a ovde, kad smo ulazili u grad, kiša, vlažna jesenja prvomrazica, ružno vreme, lapavica i gomila novih nepoznatih lica, negostoljubivih, nezadovoljnih, ljutih! Nekako smo se smestili. Sećam se, svi su bili tako užurbani, stalno su bili zaposleni, uređivalo se novo domaćinstvo. Otac nikad nije bio kod kuće, mati ni trenutka nije imala odmora — na mene su potpuno zaboravili. Bila sam tako tužna kad sam ustajala onog jutra posle prve noći u našem novom stanu. Prozori su gledali u nekakvu žutu tarabu. Ulica je stalno bila blatnjava... Prolaznici su bili retki i svi dobro umotavani, svima je bilo hladno.

A kod naše kuće po čitave dane su vladale užasna tuga i dosada. Skoro nikakve rodbine i poznanika nismo imali. Sa Anom Fjodorovnom je otac bio u svađi. (Bio joj je nešto dužan.) Dolazili su nam dosta često ljudi radi poslova. Obično su se prepirali, larmali, vikali. Posle svake takve posete otac bi bio vrlo nezadovoljan, ljut; po čitave sate hodao bi iz ćoška u ćošak, namršten, i ni s kim ne bi ni reci progovorio. Mati tada nije smela ni da progovori s njim, ćutala je. Ja bih onda sela negde u ćošak s knjigom — tiho, nečujno, ne usuđujući se ni da se maknem.

Tri meseca po našem dolasku u Petrograd mene su dali u pansionat. Baš mi je bilo teško u početku među tuđim ljudima! Sve je bilo tako neprijatno, hladno; guvernante neke kreštalice, de-vojčice podsmešljive, a ja divljakuša. Pa strogost, veliki zahtevi! Za sve unapred određeno vreme, zajednički

obroci, dosadni nastavnici — sve me je to u početku iskidalo, izmučilo. Tamo nisam mogla ni da spavam. Plačem, tako, po čitavu noć, dugačku, dosadnu, hladnu noć. Uveče svi ponavljaju ili uče, a ja vežbam konverzaciju ili učim reci, ne smem ni da se maknem, a ovamo neprestano mi-

23

slim o našem domaćem kutku, o ocu, majci, starici-dadilji i o njenim pričama... pa mi, bože, dođe tako teško! I one najneznatnije stvarčice kod kuće se sa zadovoljstvom setiš! Mislim i razmišljam: kako bi, eto, divno bilo da sam sad nešto kod kuće! Sedela bih u našoj maloj sobici, pored samovara, zajedno sa svojim; bilo bi tako toplo, prijatno, prisno. Kako bih, mislim, zagrlila majku, snažno i toplo-toplo! Mislim, mislim, pa tiho zaplačem od tuge, ugušujući u grudima suze, a reci mi ne ulaze u glavu. Za sutra lekciju ne naučim; čitavu noć sanjam nastavnika, vaspitačicu, devojčice; čitavu noć bubam u snu lekcije, a sutradan ništa ne znam. Klečim, dobijem samo jedno jelo. Bila sam tako tužna, snuždena. U početku su mi se sve devoj-čiče rugale, zadirkivale me, zbunjivale me kad sam odgovarala lekciju, štipale me kad smo išle u redu na ručak ili na užinu, žalile se na mene bez ikakvog razloga guvernanti. Ali zato kakav raj kad dođe dadilja po mene u subotu uveče. Obi-snem joj se, starici mojoj, o vrat od silne radosti. A ona me obuče, utopli, jedva stiže uz put da ide naporedo sa mnom, a ja stalno brbljam, brbljam, pričam. Kući dođem vesela, radosna, snažno sve moje zagrlim, kao da ih deset godina nisam videla. Otpočnu pričanja, razgovori, naklapanja; sa svima se pozdravljam, smejem, kikoćem, trčim, skačem. Otac povede ozbiljan razgovor o mom učenju, o našim nastavnicima, o francuskom jeziku, o Lomondovoj gramatici — i svi budemo tako raspoloženi, tako zadovoljni. I sad mi je prijatno kad se setim tih trenutaka. Trudila sam se što sam više mogla da učim i da ugodim ocu. Videla sam da je i poslednju paru na mene trošio, a sam bog zna koliko se mučio. Svakim danom je postajao sve turobniji, nezadovoljniji, ljući, narav mu se sasvim izmenila; poslovi su išli loše, dugova je bilo na sve strane. Mati ni plakati nije smela, reci jedne nije smela prozboriti samo da ne naljuti oca; razbole se prosto; stalno je mrša-vela, mršavela, i poče ružno da kašlje. Dođem,

24

tako, iz pansionata, a sve samo tužna lica; mati krišom plače, otac se ljuti. Počnu prebacivanja, prekori. Otac počne govoriti da mu ne pružam nikakvo zadovoljstvo, nikakvu utehu; da se oni mene radi i najpotrebnijeg lišavaju, a ja dosada francuski ne govorim; jednom rečju, svi neuspesi, sve nevolje, sve se obaralo na mene i majku. A kako je mogao da muči jednu majku? Kad sam je gledala, srce mi se cepalo; obrazi joj behu upali, oči usahle, lice joj je dobilo sušičavu boju. Ja sam izvlačila najviše od svih. Počinjalo je uvek zbog sitnica, a- posle je ispadalo svašta; često čak nisam ni shvatala o čemu je reč. I šta se sve onda nije govorilo, šta se sve nije prebacivalo!... I francuski jezik, i da sam strašna glupača, i da je sopstvenica našeg pansionata žena lenja i

glupa; da se ona o našem vladanju ne stara; da otac još nikako ne može mesto da nađe, i da je Lomondova gramatika loša, a da je Zapoljskova mnogo bolja; da su na mene uludo potrošili veliki novac; da sam ja, očevidno, bezosećajna, da sam od kamena —• jednom rečju, ja sam se, sirota, iz petnih žila upinjala, bubajući napamet konverzaciju i reci, a za sve sam bila kriva, za sve sam morala da odgovaram! I to nije bilo zbog toga što me otac nije voleo; ta on je mene i majku obožavao. Ne, narav mu je bila takva.

Brige, jed, neuspesi, izmučili su jadnog oca do kraja; postao je nepoverljiv, žučan; često je dolazio do očajanja, nije više vodio računa o svom zdravlju, nazebao je i odjednom se razboleo, nije dugo patio i preminuo je tako iznenada, tako naglo, da smo svi mi nekoliko dana bili van sebe od udarca. Majka kao da je otupela; čak sam strahovala za njen razum. Tek što je otac oči sklopio, a poverioci, kao ispod, zemlje, nasrnuše u gomili. Damosmo sve što smo imali. Naša kućica u Petrogradskom kvartu, koju je otac kupio pola godine posle našeg dolaska u Petrograd, bila je takođe prodana. Ne znam kako su uredili ostalo, tek mi smo ostali bez krova, bez utočišta, bez

25

parčeta hleba. Mati je patila od teške bolesti koja ju je iscrpljivala, nismo se mogle same prehraniti, nismo imale od čega da živimo, pred nama je bila propast. Tada sam tek bila napunila četrnaest godina. Eto, tada nas je i posetila Ana Fjodorovna. Stalno je govorila da je spahinica i da nam pada nekakav rod. Mati je isto govorila da nam je rođaka, samo vrlo daleka. Dok bese živ otac, ona nam nikad nije dolazila. Došla je sa suzama u očima, govorila je da saoseća s nama, da nas veoma žali zbog našeg gubitka, zbog našeg očajnog položaja, dodala je da je otac sam za to kriv: da je živio preko sredstava, da je mnogo hteo i da se suviše u svoju snagu uzdao. Izrazila je želju da se s nama zbliži, predložila nam da zaboravimo međusobne neprijatnosti; a kad je mati rekla da prema njoj nikad nije bila loše raspoložena, ona se rasplakala, povelu majku u crkvu i dala da se održi pomen za pokoj duše dragog braca (tako je nazvala pokojnog oca). Posle toga se svečano izmirila s majkom.

Posle dugačkih uvoda i upozoravanja, Ana Fjodorovna nas je, izloživši u jarkim bojama naše jedno stanje, napuštenost, beznadežnost i bespomoćnost, pozvala, kako se ona sama izrazila, da se kod nje sklonimo. Majka je zahvalila, ali dugo nije mogla da se odluči; no pošto drugog izlaza nije bilo i ništa se drugo nije moglo učiniti, ona najzad izjavi Ani Fjodorovnoj da njenu ponudu primamo sa zahvalnošću. Sećam se, kao da je juče bilo, onog jutra kad smo se iz Petrogradskog kvarta preselile na Vasiljevsko ostrvo. Bilo je jesenje jutro, vedro, suvo, mrazovito. Majka je plakala; meni je bilo užasno teško; grudi su mi se kidale, dušu mi je pritiskao teret neke neizrecive, ogromne tuge... Bila su to teška vremena.....

26

II

U početku, dok se mi, to jest ja i majka, nismo privikle na novo mesto, obema

nam je bilo nekako mučno i teško kod Ane Fjodorovne. Ana Fjodorovna je stanovala u sopstvenoj kući, na šestoj liniji. U kući je bilo svega pet soba za stanovanje, od kojih je tri zauzimala Ana Fjodorovna i moja sestra od tetke, Šaša, koja je kod nje odrasla — dete, siroče bez oca i majke. Zatim smo u jednoj sobi stanovale mi i, najzad, u poslednjoj sobi, koja se nalazila pored naše, stanovao je jedan siromašan student, Pokrovski, kao samac kod Ane Fjodorovne. Ana Fjodorovna je živela vrlo dobro, imućnije no što se to moglo pretpostavljati; ali njen imetak je bio zagonetan, isto kao i njeni poslovi. Ona je uvek bila užurbana, uvek zabrinuta, izlazila je po nekoliko puta na dan; ali šta je radila, o čemu se brinula i zbog čega se brinula, to nikako nisam mogla da pogodim. Imala je mnogo poznanika, i to različitih. Neprestano su joj dolazili gosti, i to sve bog te pitaj kakvi ljudi, uvek zbog nekakvih poslova, i to na trenutak. Mati me je uvek odvodila u našu sobu čim bi zazvonilo zvonce. Ana Fjodorovna se zbog toga strašno ljutila na majku i stalno je ponavljala da smo mi isu više ponosne, mnogo više no što bi smele biti s obzirom na svoj položaj, pa bar da imamo čime da se ponosimo, i tako čitave sate nije prestajala da priča. Tada nisam shvatala zašto nam prebacuje ponos; isto tako tek mi je sad jasno, ili, ako ništa drugo, bar nagađam zašto se majka toliko lomila da pređe kod Ane Fjodorovne. Zla žena je bila Ana Fjodorovna, ona nas je neprekidno mučila. Do dana donašnjeg je za mene ostala tajna zašto nas je upravo pozvala k sebi. Ona je u početku bila prilično ljubazna prema nama, a docnije je potpuno ispoljila svoj pravi karakter, kad je videla da smo sasvim bespomoćne i da nemamo kud. Docnije, ona je prema meni postala vrlo ljubazna, čak nekako grubo ljubazna,

27

do laskanja; ali ispočetka sam i ja trpela isto kao i mati. Neprestano nam je prebacivala; stalno su joj bila puna usta priče o njenim dobročinstvima. Stranim ljudima nas je predstavljala kao svoje siromašne rođake, udovicu i siroče bez igde ičega, koje je ona iz milosti, iz hrišćanske ljubavi, primila k sebi. Za stolom je svaki zalogaj koji smo ustima prinosile pratila pogledom, a ako nismo jele, onda je opet počinjala stara pe-sma: odvratno nam je, veli; ne zamerite, što imam, to i nudim; kao da bi kod nas samih bilo bolje. Oca je neprestano grdila; govorila je da je hteo da bude bolji od svih, ali je ispalo obratno; ostavio, veli, ženu i kćer da se potucaju po be-lom svetu, i da se nije našla rođaka-dobrotvorka, hrišćanska duša, srce sažaljivo, bog sveti zna, možda bi nasred ulice od gladi skapale. Šta sve nije govorila! Nije bilo toliko gorko koliko odvratno slušati je. Mati je svakodnevno plakala, zdravlje joj se iz dana u dan pogoršavalo, ona je na očigled venula, a ipak je sa mnom od jutra do mraka radila; primale smo porudžbine, šile, što se ni najmanje nije sviđalo Ani Fjodorovnoj; ona je neprestano govorila da njena kuća nije pomodna radnja. Ali morale smo se ode-vati; trebalo je ostavljati na stranu za nepredviđene slučajeve; bilo je neophodno potrebno da

imamo svog novca. Mi smo za svaki slučaj štedele, nadale smo se da ćemo docnije moći otići nekud odavde. Ali mama je i ono malo zdravlja izgubila pri radu: svakim danom je postajala sve slabija. Bolest joj je, kao crv, na očigled podgrizala život i vodila je u smrt. Ja sam sve gledala, sve sam osećala, sve prepatila, sve se to dešavalo pred mojim očima!

Prolazio je dan za danom i svaki je ličio na prethodni. Živele smo povučeno, kao da nismo u gradu. Ana Fjodorovna se postepeno primirivala, i to utoliko više ukoliko je postajala potpuno svesna svoje moći nad nama. Međutim, njoj nikada niko nije mislio da protivureči. Mi smo u svojoj

28

sobi bile odeljene od njene polovine hodnikom, a pored nas, kao što sam već pomenula, stanovao je Pokrovski. On je Saši davao časove iz francuskog i nemačkog jezika, istorije i geografije — iz svih nauka, kako je govorila Ana Fjodorovna, i zato je dobijao od nje stan i hranu. Šaša je bila vanredno bistra devojčica, premda žustra i vrago-lanka; tada joj je bilo oko trinaest godina. Ana Fjodorovna je primetila mami da ne bi bilo loše da i ja počnem da učim, jer me u pansionatu nisu svemu naučili. Mati je sa zadovoljstvom pristala, i tako sam cele godine učila zajedno sa .Sašom kod Pokrovskog.

Pokrovski je bio siromašan, veoma siromašan mladić; njegovo zdravlje mu nije dozvoljavalo da stalno uči i mi smo ga samo onako, po navici, nazivali studentom. Živeo je skromno, povučeno, tiho, da ga prosto nismo ni čule iz naše sobe. Na izgled je bio vrlo čudnovat; tako je nespretno išao, tako se ne vesto pozdravljao, tako je čudno govorio, da upočetku nisam mogla da ga pogledam a da se ne smejem. Šaša ga je stalno ismejavala, naročito za vreme časa. A povrh svega bio je razdražljiv, uvek se ljutio, za najmanju sitnicu se nervirao, vikao na nas, žalio se na nas i često je, ne dovršivši čas, ljut odlazio u svoju sobu. A tamo je sedeo čitave dane za knjigom. Imao je mnogo knjiga, i to sve neke skupe, retke knjige. On je još negde davao časove, imao je još nekakve prihode, tako da čim nakupi nešto novaca, on odmah ode da kupuje knjige.

S vremenom sam ga upoznala bolje, bliže. Bio je vanredno dobar, dostojan poštovanja čovek, bolji od svih onih koje sam dotle sretala. Majka ga je mnogo poštovala. Docnije je i meni postao najbolji prijatelj — razume se, posle majke.

U početku sam mu i ja — već velika devojka — sa Sašom pravila pakosti, i često smo nas dve po čitave sate smišljale kako da ga naljutimo i izvedemo iz strpljenja. On se na neobično smešan način ljutio, a nas je to mnogo zabavljalo. (Sad

29

me je stid čak i da se sećam svega toga.) Jednom smo ga nečim skoro do suza razjedile i jasno sam čula kako je prošaputao: »Zla deca«. Ja sam se najedanput zbunila; postidela sam se i bi mi gorko i žao "njega. Sećam se da sam pocrvenela do ušiju i skoro sa suzama u očima počela da ga molim da

se umiri i da se ne vređa zbog naših glupih nestašluka, ali on je zatvorio knjigu, nije dovršio čas i otišao je u svoju sobu. Ceo taj dan sam se izmučila kajući se. Pomisao da smo ga mi, deca, svojom okrutnošću dovele do suza, bila mi je neizdržljiva. Mi smo, znači, čekale njegove suze. Mi smo, dakle, baš njih i htele; prema tome, pošlo nam je za rukom da ga izvedemo iz poslednjih granica strpljenja; dakle, mi smo silom primorale tog jadnika i siromaha da se seti svoje zle sudbine! Čele noći nisam spavala od muke, od tuge, od kajanja. Kažu da kajanje olakšava duši — naprotiv! Ne znam kako se mome kajanju pridružila i sujeta. Nisam htela da me smatra dete-tom. Tada mi je već bilo petnaest godina.

Od tog dana sam počela da mučim svoju maštu stvarajući hiljadu planova na koji način da odjednom nateram Pokrovskog da izmeni svoje mišljenje o meni. Ali ja sam bila ponekad stidljiva i zbunjena; u tadašnjem svom položaju nisam ni na šta mogla da se odlučim i ograničila sam se samo na maštanje (bog te pita kakvo maštanje!). Ipak sam prestala da učestvujem u Sašinih nestašlucima; on je prestao da se ljuti na nas; ali mojoj sujeti to nije bilo dovoljno.

Sad ću reći nekoliko reci o jednom najčudnijem, najinteresantnijem i najjadnijem od svih ljudi koje sam ikad u životu srela. Pominjem njega sada, baš na ovom mestu mojih beležaka, zato što do tog vremena skoro nikakvu pažnju nisam ni obraćala na njega; u tolikoj meri mi je sve što se ticalo Pokrovskog postalo odjednom zanimljivo.

U našu kuću dolazio je ponekad jedan starčić, umrljan, rđavo obučen, mali, sed, zdepast, nespretn, jednom rečju, neobično čudan čovek. Na prvi

30 pogled ostavljao je utisak kao da se nečeg stidi, kao da ga je samog sebe sramota. I zbog toga se on uvek nekako kostrešio, prenemagao; grimase i pokreti bili su mu takvi da se moglo, gotovo ne pogrešivši, zaključiti da on nije normalan. Dođe, tako, kod nas, pa stoji u tremu pred staklenim vratima i ne srne da uđe u kuću. Prođe li neko od nas — ja ili Šaša, ili neko od slugu za koga je znao da mu je naklonjen — on odmah počne mahati rukom, prizivati k sebi, davati razne znake, i tek kad mu klimneš glavom i pozoveš ga — ugovoreni znak da u kući nema stranih ljudi i da može slobodno da uđe ako hoće — tek tada bi starčić polagacko otvarao vrata, radosno se smešio, trljao ruke od zadovoljstva i na vrhovima prstiju odlazio u sobu Pokrovskog. To je bio njegov otac.

Docnije sam detaljno saznala celu istoriju tog jadnog starca. On je nekad negde radio, nije imao nikakvih sposobnosti i imao je poslednje, najneznatnije mesto u službi. Kad mu je umrla njegova prva žena (majka studenta Pokrovskog), naumio je da se oženi po drugi put, pa se oženio građankom. Dolaskom nove žene sve pođe sunovrat; nisu mogli od nje da žive; svima je pri-tegla dizgine. Student Pokrovski je bio tada još dete, bilo mu je oko deset godina. Maćeha ga je omrzla. Ali malome Pokrovskom se osmehnula sudbina; spahija Bikov, koji je poznao činovnika Pokrovskog i bio nekad njegov dobrotvor, uzeo je dete pod svoje pokroviteljstvo i dao ga u nekakvu

školu. A zainteresovao se za dete zato što je poznavao njegovu pokojnu majku koja je još kao devojka bila pod pokroviteljstvom Ane Fjodorovne, i koju je ova udala za činovnika Pokrovskog. Gospodin Bikov, prijatelj i blizak poznanik Ane Fjodorovne, nadahnut velikodušnošću, dao je nevesti pet hiljada rubalja miraza. Gde je otišao taj novac — bog sveti zna. Tako mi je o svemu tome pričala Ana Fjodorovna; sam pak student Pokrovski nikada nije voleo da govori o

31

svojim porodičnim prilikama. Kažu da je njegova mati bila vrlo lepa, i izgleda mi vrlo čudno što se tako rđavo udala, za takvog beznačajnog čoveka... Umrla je još mlada, četiri godine posle udaje. Iz škole mladi Pokrovski pređe u neku gimnaziju, a zatim na univerzitet. Gospodin Bikov, koji je vrlo često dolazio u Petrograd, ne ostavi ni tada svog štićenika. Zbog veoma slabog zdravlja, Pokrovski nije mogao da produži svoje studije na univerzitetu. Gospodin Bikov ga je upoznao sa Anom Fjodorovnom, lično ga preporučio, i tako je mladi Pokrovski dobio izdržavanje, pod uslo-vom da podučava Šašu u svemu za šta bi se ukazala potreba.

Starac Pokrovski, pak, od muke zbog okrutnosti svoje žene, odade se najgorem poroku, i skoro se nikako nije treznio. Žena ga je tukla, oterala ga je da živi u kujni i dotle ga dovela da se on najzad navikao na batine i rđavo postupanje; nije se ni žalio. On još nije bio tako star, ali od rđavih naklonosti bese već skoro sasvim izlapeo. Jedini znak čovečanskih blagorodnih osećanja u njemu bila je njegova neograničena ljubav prema sinu. Govorilo se da su mladi Pokrovski i pokojna njegova mati ličili jedno na drugo kao dve kapi vode. Da li su uspomene na prvu, dobru ženu probudile u srcu propalog starca takvu neizmernu ljubav prema sinu? Starac više ni o čemu drugom nije znao da govori do o svom sinu, i redovno ga je dvaput nedeljno posećivao. Češće, pak, nije smeo da dolazi, jer mladi Pokrovski nikako nije trpeo očeve posete. Od svih njegovih nedostataka, bez sumnje, prvi i naj-glavniji bilo je nepoštovanje prema ocu. Uostalom, sam starac je umeo da bude najnesnosnije biće na svetu. Prvo, bio je užasno radoznao, a drugo, svojim razgovorima i zapitkivanjima, bez ikakve sadržine i smisla, on je neprestano smetao sinu da radi i, naposletku, dolazio je ponekad i pijan. Sin je postepeno odvikavao starca od poroka, od radoznalosti i neprekidnog brbljanja, i

32

doveo ga, najzad, dotle da ga je ovaj slušao u svemu, kao proroka, i nije smeo da otvori usta bez njegove dozvole.

Siromah starac nije mogao da se nadivi i na-raduje svome Pećinjki (tako je zvao svog sina). Kad mu je dolazio u posetu, uvek je imao nekakav zabrinut, bojažljiv izraz, verovatno zbog neizve-snosti kako će ga sin dočekati; obično se dugo ne bi odlučio da uđe i ako bih se ja tu našla, on se onda po čitavih dvadeset minuta raspitivao — šta je, kako je Pećinjka? Je li zdrav? Kako je raspoložen i da nije slučajno, zauzet kakvim važnim poslom? Šta u stvari

radi? Da li piše, čita ili se dao u kakva razmišljanja? A kad bih ga ja obodрила i dovoljno umirila, starac bi se tada naposljetku odlučio da uđe i jedva čujno bi, s neo-pisanom oprežnošću, otvorio vrata, proturio prvo samo glavu, a ako bi video da se sin ne ljuti i da mu je klimnuo glavom, onda bi tiho ulazio u sobu, skidao svoj šinjel, šešir, koji je većito bio izgužvan, poderan, s otkinutim obodom, sve je vešao o kuku, sve je radio tiho, nečujno; zatim bi seo oprezno negde na stolicu i nije skidao očiju sa sina, hvatao je svaki njegov pokret, trudeći se da predvidi raspoloženje svoga Pećinjke. Ako je sin ma i najmanje bio neraspoložen, a starac to primetio, on bi smesta ustao sa stolice i objašnjavao — »ja sam samo onako došao. Pećinjka, na časak. Ja sam, znaš, daleko išao, prolazio ovuda, pa svratio da se malo odmorim«. A zatim bi, bez ijedne reci, pokorno uzimao svoj šinjel, šešir, opet bi lagano otvarao vrata i odlazio, usiljeno se sme-šeći, da samo prikrije na vrelu tugu u duši i da je ne iskaže sinu.

A kad bi se desilo da ga sin primi lepo, onda bi starac bio van sebe od radosti. Tada mu se zadovoljstvo ogledalo na licu, gestovima i pokretima. Ako bi sin počeo s njim da razgovara, starac bi se tada uvek malo izdigao sa stolice i odgovarao tiho, sa ropskom pokornošću, skoro sa strahopoštovanjem, trudeći se uvek da upotreb-

ljava birane, to jest najsmešnije izraze. Ali kra-snorečivost mu nije ležala: uvek bi se ušeprtljao i uplašio, tako da prosto nije znao kuda ruke da stavi, kuda sam da se dene, a posle bi još dugo sam za sebe šaputao odgovor, kao da bi hteo da se popravi. A ako bi mu uspevalo da dobro odgovori, starac bi se onda stao doterivati, popravljao bi prsluk, posu, frak, i izgled bi mu bio pun dostojanstva. Dešavalo se da se toliko obodri, da toliko daleko ode u svojoj smelosti da je polagano ustajao sa stolice, prilazio polici s knjigama, uzimao neku knjigu, i čak odmah i čitao štogod, ma kakva knjiga bila. Sve je to radio s pritvornom ravnodušnošću i hladnokrvnošću, baš kao da je on uvek mogao tako da gazduje sa sinovljevim knjigama, kao da mu nije neobično što je sin tako ljubazan prema njemu. Ali ja sam imala prilike jednom da vidim kako se siromah uplašio kad ga je Pokrovski zamolio da ne dira knjige. On se spleo, užurbao, stavio knjigu naopako, zatim je hteo da ispravi grešku, prevrnuo je i name-stio leđima ka zidu, smešio se, crveneo, i nije znao čime da zagladi svoj prestup. Pokrovski je svojim savetima odvikavao starca od rđavih sklonosti, i čim bi ga triput uzastopce video treznog, prvom prilikom bi mu dao, pri praštanju, po dvadeset i pet kopejki, po pola rublje ili više. A ponekad bi mu kupio čizme, posu ili prsnik. Zato je starac u novoj odeći bio ponosan kao petao. Ponekad je svraćao kod nas. Donosio je meni i Saši petliće od šećerleme, jabuke, i onda neprestano pričao s nama o Pećinjki. Molio nas je da učimo prilježno, da budemo poslušne, govorio je da je Pećinjka dobar sin, primeran sin, i povrh svega učeni sin. Tom prilikom bi nam tako smešno namigivao levim okom, tako se zanimljivo krivio, da se mi nismo mogle uzdržati od smeha, već bi mu se od srca nasmejale. Mama ga je neobično

volela. Ali starac je mrzeo Anu Fjodorovnu, premda je pred njom bio manji od makova zrna.

34

Uskoro sam prestala da učim kod Pokrovskog. On je i dalje gledao na mene kao na dete, nestašnu devojčicu, isto kao i na Šašu. Meni je to bilo vrlo teško, jer sam se trudila svim silama da zagladim svoje nekadašnje ponašanje. Ali on to nije zapažao. To me je sve više i više razdraživalo. Sa Pokrovskim skoro nikad nisam govorila van časa, a nisam ni mogla. Crvenela sam, zbunjivala se, a zatim bih gdegod u kutku plakala od jeda.

Ni sama ne znam kako bi se sve to završilo da našem zblizenju nije pomogla jedna čudna okolnost. Jedne večeri, kad je mati sedela kod Ane Fjodorovne, lagano sam ušla u sobu Pokrovskog. Zнала sam da nije kod kuće i stvarno ne znam zašto mi je palo na pamet da uđem u njegovu sobu. Dotada još nikad tamo nisam ni privirila, iako smo već više od godinu dana stanovali pored njega. Srce mi je toga puta tako jako kucalo, tako jako da je htelo, čini mi se, iz grudi da iskoči. Pogledala sam oko sebe s nekom naročitom radoznalošću. Soba mu je bila veoma loše uređena; skoro nikakvog reda nije bilo. Na zidovima je bilo prikucano pet dugih polica sa knjigama. Na stolu i na stolicama su stajale hartije. Sve knjige i hartije! Došla mi je čudna misao i u isti mah mnome je ovladalo neko neprijatno, mučno osećanje. Činilo mi se da njemu nije bilo dovoljno moje prijateljstvo, moje srce puno ljubavi. On je bio učen, a ja glupa; ništa nisam znala, ništa nisam čitala, ni jednu knjigu... I tu sam bacila pogled pun zavisti na dugačke police koje su se ugibale pod knjigama. Obuzeo me je jed, tuga, neki bes. Zaželela sam i odmah se resila da pročitam njegove knjige, sve do poslednje, i to što pre. Ne znam, možda sam mislila da ću, pošto naučim sve ono što i on zna, biti dostojnija njegovog prijateljstva. Priskočila sam prvoj polici; ne misleći, ne zaustavljajući se, zgrabila sam prvu knjigu koja mi je došla do ruke, prašnjavu i staru, i, crveneći, bledeći, drhteći od uzbuđenja i straha, odvukla

s*

35

sam ukradenu knjigu u svoju sobu, naumivši da je pročitam noću, pored noćnog kandila, kad mati zaspi.

Ali kako mi je bilo krivo kad sam, ušavši u našu sobu, žurno otvorila knjigu i opazila neko staro, polustrulelo, izgriženo od crva, latinsko delo. Pošla sam natrag ne gubeći vremena. Tek što sam htela da vratim knjigu na svoje mesto, u hodniku se začu nekakav šum i nečiji bliski koraci. Ja sam se užurbala, požurila, ali nenasna knjiga je bila tako čvrsto uglavljena u redu da su se, pošto sam je izvukla, sve ostale razmakle same od sebe i razmestile tako čvrsto da za izvađenog druga nije više bilo mesta. Nisam imala dovoljno snage da knjigu ugurani. Ipak sam gurnula knjige što sam mogla jače. Zarđali klin za koji je bila pričvršćena polica i koji je, izgleda, naročito čekao baš taj trenutak da se slomije — slomi se. Polica je poletela jednim krajem naniže. Knjige su s treskom popadale po podu. Vrata su se otvorila i Pokrovski je ušao u sobu.

Treba napomenuti da je on strahovito mrzeo da neko raspolaže njegovim stvarima. I teško onome ko bi se dotakao njegovih knjiga! Možete sami zamisliti moj strah kad su se knjige, male, velike,, svih mogućih formata, svih mogućih veličina i debljina, sručile sa police, kad su poletele, počele da skaču pod stolom, pod stolicama, po celoj sobi. Ja sam, istina, htela da bežim, ali je bilo dockan. Svršeno je, mislim, svršeno je! Propala sam, propala! Činim ludorije, nestašluke kao da mi je deset godina; glupa sam devojčica! Velika sam budala! Pokrovski se užasno naljutio. »Eto, samo je još to trebalo!« povika on. »Pa zar vas nije sramota da pravite takve gluposti!... Hoćete li se ikada urazumiti?« pa tu poče žurno da skuplja knjige. Ja sam se, sirotica, sagla da mu pomognem. »Nije potrebno, nije potrebno« povika on. »Bolje biste uradili da ne dolazite tamo gde vas niko ne poziva«. Ali ipak malo utišan mojim pokornim pokretom, on je nastavio tiše dojuče-

36

rašnjim, nastavničkim tonom, koristeći se nedavnim pravom nastavnika: »Kad ćete se već jednom uozbiljiti i opametiti? Ta pogledajte se samo, vi niste više dete, niste mala devojčica, pa vama je već petnaest godina!« I tu me je on, verovatno želeći da proveri da li ja baš zaista nisam više mala, pogledao i pocrveneo do ušiju. Ja nisam razumela; stajala sam pred njim i zaprepašćeno ga posmatrala netremice. On se pridigao, prišao mi zbunjen, strašno se smeo, počeo nešto da govori, zbog nečeg se, izgleda, izvinjavao, možda zbog toga što je tek sad zapazio da sam tako velika devojka. Najzad sam shvatila. Ne sećam se šta se tada sa mnom dogodilo; zbunila sam se, izgubila, pocr-venela više nego i sam Pokrovski, pokrila lice rukama i istrčala iz sobe.

Nisam znala šta sada da radim, kud da se de-nem od stida. Već samo to što me je zatekao u svojoj sobi! Čitava tri dana nisam smela ni da ga pogledam. Crvenela sam do suza. Najčudnije, naj-smešnije misli su mi se vrtele po glavi. Jedna od njih, najluđa, bila je da odem do njega, da se s njim objasnim, da mu sve priznam, otvoreno ispričam i da ga uverim da nisam postupila kao glupa devojčica već s najboljom namerom. Već sam se bila sasvim resila da odem, ali, hvala bogu, nisam imala dovoljno smelosti. Zamišljam šta bi sve učinila! Čak me je i sad još stid kad se svega toga setim.

Nekoliko dana posle toga mati se odjednom teško razbolela. Već dva dana nije ustajala iz po^ stelje, a treću noć je bila u vatri i bunilu. Ja već nisam spavala jednu noć, negujući majku, se^ dela sam pored njene postelje, dodavala joj da pije i davala joj u određeno vreme lekove. Druge noći sam potpuno iznemogla. San me je povremeno savlađivao, pred očima mi je sve bilo zeleno, u glavi mi se vrtelo, i svakog trenutka mogla sam da padnem od umora, ali slabo jecanje majke me je budilo, ja sam se trzala, budila se na trenutak, a zatim me je opet savlađivao san. Mučila sam se.

37

Ne znam — ne mogu da se setim — ali nekakav strašan san, nekakvo užasno priviđenje je po-setilo moju rastrojenu glavu u mučnom trenutku borbe sna sa bdenjem. Probudila sam se obuzeta užasom... U sobi je bilo mračno,

žičak se gasio, svetlosne trake su čas obasjavale ćelu sobu, ćas jedva drhtale na zidu, ćas potpuno ušćezavale. Nećeg sam se uplašila, obuzela me je neka strava; mašta mi je bila uzbućena užasnim snom; tuga mi je stegla srce... Skoćila sam sa stolice i nehotice uzviknula od nekakvog mućnog, strašno teškog osećanja. U tom trenutku vrata su se otvorila i Pokrovski je ušao u našu sobu.

Sećam se samo da sam se osvestila na njegovim rukama. On me je pažljivo posadio u naslonjaću, dodao mi ćašu voće i zasuo pitanjima. Ne sećam se šta sam mu odgovarala. »Vi ste bolesni, vi ste i sami vrlo bolesni«, reće on, uzevši me za ruku: »u vatri ste, vi sebe upropašćujete, svoje zdravlje ne ćuvate; umirite se, ležite, zaspitate. Probudiću vas kroz dva sata, umirite se malo. Ležite samo, ležite!« nastavio je, ne dajući mi vremena da mu protivurećim. Umor mi je oduzeo poslednju snagu; oći su mi se od slabosti same zatvarale. Prilegla sam u naslonjaću, resila se da odspavam samo pola sata, i prespavala do jutra. Pokrovski me je probudio tek onda kad je trebalo da dam majci lek.

Idućeg dana kada sam se, oćmorivši se malo preko dana, spremila da opet sedim u naslonjaći pored majćine postelje i ćvrsto se ovog puta resila da ne zaspim, Pokrovski oko jedanaest sati zakuća na vrata naše sobe. Ja sam otvorila. »Vama je dosadno da sedite sami«, reće mi on; »evo vam knjige; uzmite; ipak vam neće biti tako dosadno«. Uzela sam; ne sećam se kakva je to bila knjiga; jedva da sam je i pogledala, premda ćelu noć oka nisam sklopila. Ćudno unutrašnje uzbućenje mi nije davalo da spavam. Nisam mogla da se skrasim na jednom mestu; nekoliko puta sam ustajala s naslonjaće i poćinjala da hodam po sobi. Neko unutrašnje zadovoljstvo se razlivalo po ći-

38

tavom mom biću. Meni je tako godila pažnja Po-krovskog. Ponosila sam se njegovom brigom i staranjem o meni. Mislila sam i maštala ćitave noći. Pokrovski više nije dolazio; uostalom, znala sam da on neće doći i samo sam nagaćdala šta će biti iduće večeri.

Sledeće večeri, kad su već svi u kući legli, Pokrovski je otvorio svoja vrata i poćeo, stojećim na pragu svoje sobe, da razgovara sa mnom. Ja se sad više ne sećam ni jedne jedine reci od svega onog što smo tad prićali; sećam se samo da sam se stidela, zbunjivala, ljutila na sebe, i da sam s nestrpljenjem oćekivala svršetak razgovora, premda sam ga svom snagom želela, ćitav dan o njemu maštala i sastavljala svoja pitanja i odgovore... To veće bese stvarni poćetak našeg prijateljstva. Za ćelo vreme bolesti moje majke svake smo noći provodili po nekoliko ćasova zajedno. Postepeno sam pobedila svoju stidijivost, iako sam se posle svakog našeg razgovora zbog nećeg ljutila na sebe. Mećutim, ja sam s potajnom radošću i s gordim zadovoljstvom vićdela da je on zbog mene zaboravljao svoje nesnosne knjige. Slućajno, od šale, poveo se jednom razgovor o njihovom padu s police. Trenutak je bio neobićan, ja sam nekako *suviše* bila otvorena i iskrena, vatrenost, ćudnovato

oduševljenje su me zaneli, i ja sam mu sve priznala... da sam htela da učim, da nešto znam, da mi je bilo krivo- što me smatraju devojčicom, detetom... Ponavljam da sam bila u vrlo čudnom raspoloženju; srce mi je bilo meko, oči pune suza, ništa nisam sakrila, ispričala sam sve, sve, — o svom prijateljstvu prema njemu, o želji da ga volim, da u srcu zajedno s njim živim, da ga tešim, umirujem. On me je pogledao nekako čudno, zbunjeno, zaprepašćeno, i ni reci mi nije rekao. Osetila sam odjednom strašan bol, tugu. Učinilo mi se da me on ne razume, da mi se on, možda, ruga. I odjednom sam, kao malo dete, zaplakala, zaridala, nisam mogla da se savladam; kao da sam dobila neki napad. On me je uhvatio

39

za ruke, ljubio ih, pritiskivao ih sebi na grudi, umirivao me, tešio; bio je jako tronut; ne sećam se šta mi je govorio, samo znam da sam i plakala i smejala se, i ponovo plakala, crvenela, i nisam mogla ni jedne reci od radosti da progovorim. Uostalom, i pored mog uzbuđenja, primetila sam da su kod Pokrovskog ipak ostale izvesna zbunjenost i usiljenost. Izgledalo je kao da nije mogao dovoljno da se načudi mom zanosu, mom oduševljenju, tom tako iznenadnom, vatrenom, plamenom prijateljstvu. Možda mu je to u početku bilo samo interesantno; kasnije je njegova neodlučnost nestala i on je s isto tako prostim, iskrenim osećanjem kao i ja primao moju odanost prema njemu, moje umiljate reci; moju pažnju, i odgovarao na sve to isto takvom pažnjom, isto tako drugarski i ljubazno, kao moj iskreni prijatelj, kao moj rođeni brat. Oko srca mi je bilo tako toplo, tako prijatno!... Ništa nisam krila ni tajila; on je sve to primećivao i svakim danom se sve više i više vezivao za mene.

I, zaista, ne sećam se o čemu sve nas dvoje nismo razgovarali za vreme tih mučnih i ujedno divnih časova naših sastanaka, noću, pored drhtave svetlosti žiška, skoro pored same postelje moje jadne, bolesne majke... O svemu što bi nam na um palo, što se sa srca otkidalo, što je samo od sebe na jezik dolazilo — i bili smo gotovo srećni... Oh, to je bilo i tužno i radosno vreme — sve u isti mah; mene sad obuzme i tuga i radost kad se setim tog vremena. Uspomene, bile one radosne ili gorke, uvek su mučne; tako je bar kod mene; ali i to mučenje je slatko. I kad ti na srcu bude teško, kad ga obuzmu bol, mučenje, tuga, tada ga uspomene osvežavaju i oživljavaju, kao što kapljice rose u vlažno veče posle vrelog dana, osvežavaju i oživljavaju jadni, usahnuli cvet, sav spržen od dnevne jare.

Majka je prezđravljala, a ja sam i dalje sedela noću pored njene postelje. Pokrovski mi je često davao knjige; u početku sam ih čitala samo da ne

40

zaspim, zatim s više pažnje, a naposletku pohlepno; pređa mnom se iznenada ukazalo puno novog, meni dotle nepoznatog, neizvesnog. Nove misli, novi utisci su naglo, kao bujica, preplavili moje srce. I ukoliko sam sa više uzbuđenja, više zbunjenosti i truda primala nove utiske, utoliko su mi oni bili miliji, utoliko su slađosnije potresali moju dušu. Svi su se ti utisci naglo, od-

jednom, zgrnuli u mom srcu, ne dajući mu da predahne. Nekakav čudan haos počeo je da uzbuđuje celo moje biće. Ali to duhovno nasilje nije moglo i nije bilo kadro da me sasvim rastroji. Bila sam isuviše jake mašte, i to me je spasio.

Kad je majka ozdravila, naši večernji sastanci i dugi razgovori su prestali; polazilo nam je ponekad za rukom da izmenjamo nekoliko reci, često vrlo praznih i beznačajnih, ali ja sam volela da svemu pridajem izvestan značaj, izvesnu naročitu vrednost. Moj život je bio pun, bila sam srećna, mirna, smireno srećna. Tako je proteklo nekoliko nedelja...

Jednom nam nekako dođe starac Pokrovski. Dugo je ćeretao s nama, bio veseliji no obično, bodriji, razgovorniji; smejao se, zbijao šalu na svoj način i, naposljetku, razrešio zagonetku svoje ushićenosti saopštivši nam da će ravno kroz ne-delju dana biti rođendan njegovog Pećinjke i da će povodom tog događaja neizostavno doći kod sina; da će obući nov prsник i da je žena obećala da će mu kupiti nove čizme. Jednom rečju, starac je bio savršeno srećan i pričao je o svemu što bi rnu na um palo.

Njegov rođendan! Taj rođendan mi nije davao mira ni danju ni noću. Ja sam neizostavno odlučila da podsetim Pokrovskog na svoje prijateljstvo i da imu nešto poklonim. Ali šta? Naposljetku, smislila sam da mu poklonim knjige. Znala sam da je želeo da ima celokupna dela Puškinova, po-slednje izdanje, i resila sam se da kupim Puškina. Imala sam trideset rubalja svog novca, koje sam zaradila ručnim radom. Taj novac sam odvojila

41

da kupim novu haljinu. Odmah sam poslala našu kuvaricu, staricu Matrjonu, da se raspita šta staju celokupna Puškinova dela. Avaj! Cena svih jedanaest knjiga, zajedno s troškovima oko poveza, bila je bar šezdeset rubalja. Odakle da uzmem toliki novac? Mislila sam, mislila i nisam znala na šta da se resim. Od majke nisam htela da tražim. Naravno, ona bi mi svakako pomogla, ali tada bi ćela kuća doznala za naš poklon; i, osim toga, taj bi se poklon pretvorio u zahvalnost, u plaćanje Pokrovskom za trud u toku ćele godine. A ja sam htela da poklon bude lično moj, krišom od svih ostalih. A za njegov trud oko mene htela sam da mu doveka budem dužna, bez ikakvog drugog plaćanja, osim mog prijateljstva. Naposljetku, dosetila sam se kako da izađem iz nezgode.

Znala sam da se kod antikvara na Gostinskom dvoru knjiga ponekad može dobiti upola cene, samo ako se ćovek malo pogađa, i to često sasvim lepo očuvana i skoro sasvim nova. Naumila sam da svakako odem na Gostinski dvor. Tako je i bilo. Idućeg dana su iskrsnule neke potrebe i nama i Ani Fjodorovnoj. Majci nije bilo baš najbolje, Ana Fjodorovna se, kao narućeno, nešto razlenjila, tako da su sve kupovine pale meni u deo, i ja sam se uputila zajedno s Matrjonom.

Na 'moju sreću, vrlo brzo sam našla Puškina, i to u vrlo lepom povezu. Poćela sam da se pogađam. U početku su traćili više nego u knjižari; ali zatim, uostalom ne bez muke, odlazeći nekoliko puta, dovela sam antikvara dotle da

spusti cenu i da ograniči svoje traženje samo na deset rubalja u srebru. Kako mi je milo bilo da se pogađam!... Sirota Matrjona nije shvatala šta se sa mnom događa i zašto mi je palo na pamet da kupujem tolike knjige. Ali užasa! Ceo moj imetak je iznosio trideset rubalja u asignacijama, a trgovac nikako nije hteo da proda jeftinije. Naposljetku sam počela da molim i preklinjem, i na kraju sam izmolila. On je popustio, ali samo za dve i po rublje i zakleo se (da i tu ustupku čini

42

samo mene radi, jer sam tako dobra gospođica, i da on ikome drugo'm nikako ne bi popustio. Nedostajalo mi je dve i po rublje! Zamalo nisam zaplakala od muke. Ali pomogla mi je u nevolji jedna naj neočekivani] a okolnost.

Nedaleko od mene, pored drugog stola sa knjigama, spazila sam starca Pokrovskog. Oko njega se skupilo četiri ili pet antikvara; oni su ga sasvim zbunili i potpuno smeli. Svaki od njih mu je nudio svoju robu, i šta mu već sve nisu nudili i šta on sve nije hteo da kupi. Jadni stranac je stajao među njima kao izgubljen i nije znao čega da se lati od svega onog što su mu nudili.

Prišla sam mu i zapitala ga šta on 'tu radi. Stranac mi se neobično obradovao; on me je ludo voleo, možda isto onoliko koliko i Pećinjku.

»Pa, eto, knjige kupujem, Varvara Aleksejevna« odgovorio mi je on »Pećinjki kupujem knjige. Eto, skoro mu je rođendan, a on voli knjige, pa ih, eto, kupujem za njega«... Starac se ionako uvek smešno izražavao, a sad je pored toga bio strahovito zbunjen. Čega se god maši, sve je po rublju u srebru, dve rublje, tri rublje u srebru; sada već velike knjige nije ni gledao, nego ih je samo zavidljivo posmatrao, prevrtao prstima stranice, vrteo ih u rukama i opet stavljao na mesto. »Ne, ne, to je skupo«, govorio je poluglasno »nego odavde ako ne bude štogod« i tu bi onda počinjao da prevrće tanke sveščice, pesmarice, almanahe; to je sve bilo vrlo jevtino. »Ama zašto sve to kupujete?« zapitala sam ga »sve to ništa ne vredi«. »O, ne, ne«, odgovarao je »pogledajte samo kakve su to divne knjige; izvanrednih knjiga tu ima!« I poslednje reci je tako žalosno otegnuo pevajući da mi se učinilo da će sad zaplakati od muke što su divne knjige skupe, i da će sad kanuti suza s njegovih⁴ bledih obraza na crveni nos.

Zapitala sam ga da li ima mnogo novaca. »Evo vam« i tu jadnik izvadi sav svoj novac, zamotan u prljavu novinsku har-tiju, »evo pola rublje, evo 20 kopejki u srebru, dvadeset kopejki u bakru«. Ja sam ga odmah

43

odvukla mom aitikvaru. »Evo gde čitavih jedanaest knjiga staju svega trideset dve i po rublje; ja imam trideset; dajte još dve i po, pa ćemo kupiti sve te knjige i poklonićemo ih zajedno«. Starac se izbezumio od radosti, izručio sav svoj novac, a antikvar je natovario na njega ćelu našu zajedničku biblioteku. Moj starčić nabi sve džepove knjigama, uze ih u obe ruke, pod miške, i sve ih odnese kući, obećavši mi da će ih idućeg dana krišom kod mene doneti. Sutradan je starac došao kod sina, posedeo kod njega kao obično nakoliko trenutaka, zatim svratio kod nas i seo pored mene s do nemogućnosti komičnim tajanstvenim izgledom. Upočetku s osmehom, trljajući ruke od

gordog zadovoljstva što je posvećen u jednu tajnu, on mi saopšti da su sve knjige najneprimetnije prenete kod nas i da se nalaze u jednom uglu u kuhinji, pod Ma-trjoninim nadzorom. Zatim je razgovor sasvim prirodno prešao na očekivani praznik; onda je starac počeo naširoko i nadugačko da priča o tome na koji ćemo mu način dar dati, i što se više udubljavao u taj predmet, što je više p njemu govorio, sve mi je jasnije i jasnije postajalo da on ima nešto na duši o čemu ne može, ne srne, čak se i boji da se *izrazi*. Ja sam samo čekala i ćutala. Potajna radost, potajno zadovoljstvo, sve ono što sam dotad lako mogla da čitam u njegovim čudnim pokretima, grimasama, namigivanjima levim okom, iščezlo je. On je svakog trenutka postajao sve nemirniji i tužniji; naposljetku nije izdržao.

»Čujte«, počeo on bojažljivo, poluglasno: »čujte, Varvara Aleksejevna... znate li šta, Varvara Aleksejevna?... starac je bio strahovito zbunjen. Vidite: vi, kad dođe njegov rođendan, uzmite de[^] set knjiga i poklonite mu ih sami, to jest lično, sa svoje strane; a ja ću tada uzeti samo jedanaestu i takođe ću mu je sam pokloniti, to jest lično, sa svoje strane. I tako ćete, vidite li, i vi imati nešto da mu poklonite, a i ja ću imati nešto da mu po--klonim.«, Tu se starac opet zbuni i ućuta. Pogledala

44

sam ga; on je bojažljivo očekivao moju odluku. »A zašto nećete, Zahare Petroviču, da mu poklonimo zajedno?« »Pa tako, Varvara Aleksejevna, tako, eto tako... to jest, ja sam ovaj...« — jednom rečju, starac se zbunio, pocrveneo, zapetljao u svojoj rečenici i nije umeo da se makne dalje. »Vidite li«, objasnio je naposljetku, »ja, Varvara Aleksejevna, ponekad pogrešim... to jest hoću da vam saopštim da ja skoro stalno grešim i uvek grešim... onoga se što ne valja pridržavam... to jest, znate, tako napolju stegne kakva ciča, takođe dese se ponekad razne neprijatnosti, ili te stegne tuga ili se štogod rđavo dogodi, a ja se, eto, onda ne uzdržim, nego pogrešim, i popijem koju više. Petruši je to veoma neprijatno. On se, Varvara Aleksejevna, vidite, tada ljuti, grdi me i pridike rni razne drži. E, zato bih ja baš i hteo sad da mu pokažem poklonom svojim da se ispravljam i da počinjem lepo da se vladam. Da sam, eto, štedeo da bih mu knjigu kupio, da sam dugo štedeo pošto ja novaca skoro nikad nemam, i jedino što mi Petruša katkad da. Zna on to. Znači, on će videti upotrebu mog novca i doznače da sve to samo njega radi činim.«

Meni je bilo užasno žao starca. Nisam dugo razmišljala. Starac me je uznemireno posmatrao. »Znate šta, Zahare Petroviču«, rekoh ja; »poklonite mu ih sve!« »Kako sve? To jest sve knjige?« »Pa naravno, sve knjige«. »I to sa svoje strane?« »Da, sa svoje«. »Samo sa svoje? To jest u svoje ime?« »Pa da, u svoje ime«... Ja sam se, izgleda, sasvim jasno izražavala, ali starac vrlo dugo nije mogao da me razume.

»Pa da«, govorio je on zamislivši se, »da! To će biti vrlo dobro, to bi bilo neobično dobro, samo šta ćete vi, Varvara Aleksejevna?« »Pa ja mu neću nikakav poklon dati«. »Šta!« povikao je starac, skoro uplašen, »dakle, vi Pećinjki ništa nećete pokloniti, znači vi ništa nećete da mu poklonite?« Starac

se uplašio; tog trenutka je, izgleda, bio spreman da se odrekne svog predloga samo da bih

45

i ja mogla nešto da poklonim njegovom sinu. Dobričina je bio taj starac! Uverila sam ga da bi meni bilo milo da dam kakav poklon, ali da neću da mu uskraćujem zadovoljstvo. »Ako se vaš sin obraduje«, dodala sam, »i ako se i vi budete radovali, onda ću se i ja radovati, jer će mi potajno, u mom srcu, biti isto onako kao da sam ja lično poklonila«. To starca potpuno umiri. On ostade kod nas još dva sata, ali za sve to vreme nije mogao nikako da se skrasi, ustajao je, muvao se, galamio, izmotavao se sa Sašom, krišom me ljubio, za ruku me štipao i iza leđa pravio grimase Ani Fjodorovnoj. Ana Fjodorovna ga je naposljetku isterala iz kuće. Jednom rečju, starac se od ushićenja toliko razigrao kao, možda, još nikad u životu.

Na dan svečanosti on se pojavio tačno u jedanaest sati, pravo sa službe božje, u brižljivo iskrpljenom fraku i, zaista, u novom prsniku i novim čizmama. U obema rukama držao je po svežanj knjiga. Mi smo svi tada sedeli u salonu kod Ane Fjodorovne i pili kafu (bila je nedelja). Starac je počeo, čini mi se, time da je Puškin bio vrlo dobar pesnik; zatim, zapinjući i zbunjujući se, pređe najednom na to da se treba dobro vladati i, ako se čovek dobro ne vlada, onda to znači da greši; da rđave naklonosti upropašćuju i uništavaju čoveka; navede dalje nekoliko zlo-kobnih primera neuzdržljivosti i zaključi time da se on od izvesnog vremena savršeno popravio i da se sad primerno vlada. Da je on i ranije osećao pravičnost sinovih pouka, da je on to već vrlo odavno osećao i sve u srce slagao, ali da je sad stvarno počeo da se uzdržava. Kao dokaz za to on poklanja knjige kupljene novcem ušteđenim u toku dugog vremena.

Nisam mogla da se uzdržim od suza i smeha slušajući jasnog starca; znači, umeo je da laže kad je potrebno! Knjige smo odneli u sobu Po-krovskog i stavili ih na policu. Pokrovski je od-

46

mah shvatio istinu. Starca su pozvali na ručak. Tog dana smo svi bili radosni. Posle ručka igrali smo fote, kartali se; Šaša je bila nestašna, a i ja nisam izostajala iza nje. Pokrovski je bio prema meni pažljiv i stalno je tražio ,pogodan trenutak da sa mnom razgovara nasamo, ali mu nisam pružala prilike. To je bio najlepší dan za čitave četiri godine mog života.

A sad će doći sve same tužne, teške uspomene; počće povest o mojim crnim danima. Eto zašto će možda moje pero početi da se kreće sporije i kao da otkazuje poslušnost da dalje piše. Eto zašto sam ja, možda, tako revnosno i s takvom ljubavlju prebivala u svom pamćenju i najmanje podrobnosti svog kratkog živovanja u srećne moje dane. Ti dani su potrajali tako kratko; njih je zamenio jad, crni, duboki jad, čiji kraj samo bog jedini zna.

Moje nesreće su otpočele s bolešću i smrću Pokrovskog.

On se razboleo dva meseca posle poslednjih događaja koje sam ovde opisala. Za ta dva meseca on se neumorno trudio da sebi omogući opstanak, jer dotad nije imao nekakvo određeno zapošljenje. Kao i sve tuberkulozne bolesnike, njega do poslednjeg dana nije napuštala nada da će još vrlo dugo živeti. Trebalo je da postane negde nastavnik; ali on je prema tom poslu osećao odvratnost. Državnu službu nije mogao da prihvati zbog slabog zdravlja. Pored toga, morao bi dugo da čeka na prvu platu. Ukratko, Pokrovski je svuda nailazio samo na neuspehe; narav mu je postajala sve gora. Zdravlje mu se pogoršavalo, ali on to nije primećivao. Nastupala je jesen. Svakog dana je izlazio u svom lakom šinjelu da trčkara zbog svojih poslova, da moli i bogoradi negde za kakvo mesto, zbog čega se u sebi kidao; noge su mu redovno bile skroz mokre, kisnuo je na kiši i, najzad, pao u postelju, iz koje više nije ustao... Umro je u duboku jesen, krajem meseca oktobra.

47

Ja skoro nikako nisam napuštala njegovu sobu za sve vreme njegove bolesti, negovala sam ga i dvorila. Često nisam spavala po čitave noći. Retko kad je bio pri svesti, često je buncao; govorio je bogzna o čemu, o svom zapošljenju, o svojim knjigama, o meni, o ocu... I tada sam doznala mnogo štošta o njegovim ličnim prilikama što ranije nisam znala i što čak nisam ni nagađala. U početku njegove bolesti svi naši su me nekako čudno gledali; Ana Fjodorovna je klimala glavom. Ali ja sam svima gledala pravo u oči, i oni me više nisu osuđivali što se toliko zauzimam oko Pokrovskog — bar mati ne. Nekad bi me Pokrovski prepoznao, ali to se dešavalo retko. Skoro sve vreme je bio u bunilu. Ponekad je po čitave noći razgovarao s nekim dugo-dugo, nejasno, mračno, i njegov promukli glas je potmulo odjekivao u njegovoj teskobnoj sobi, kao u grobu; mene je tada obuzimao strah. Naročito je poslednje noći bio kao u nekom nastupu; strahovito se mučio, tugovao je; njegovo jecanje mi je razdiralo dušu. Svi su u kući bili u nekom strahu. Ana Fjodorovna se neprekidno molila da mu bog što pre primi dušu. Pozvali su lekara. Lekar je rekao da će bolesnik svakako pred jutro umreti.

Starac Pokrovski je proveo celu noć u hodniku, pored samih vrata sinove sobe, tu su mu prostrli nekakvu asuru. Svaki čas je ulazio u sobu; strašno je bilo gledati ga. On je bio tako ubijen tugom da je izgledao potpuno neosetljiv i tup. Glava mu se tresla od straha. I sam je drhtao celim telom i neprestano šaputao nešto za sebe, nešto je sam sa sobom razgovarao. Činilo mi se da će poludeti od tuge.

Pred svanuće, starac je, umoran od duševnog bola, zaspao na svojoj asurici kao ubijen. Oko osam sati sin je počeo da izdiše; probudila sam oca.

Pokrovski je bio potpuno svestan i oprostio

48

se sa svima nama. Čudna stvar! Nisam mogla da plačem, ali duša mi se kidala.

Ali najviše su me iskidali i izmučili njegovi poslednji trenuci. On je bez prestanka nešto molio, dugo-dugo, svojim utrnulim jezikom, a ja ništa nisam

mogla da razaberem iz njegovih reci. Srce mi se cepalo od bola! Čitav jedan sat je proveo u tom nemiru, sve je za nečim čeznuo, hteo je da svojim ohlađnelim rukama da nekakav znak, a onda je opet počinjao da moli žalosnim, promuklim, potmulim glasom; ali njegove reci su bile samo zvuči bez veze, i ja opet nisam ništa mogla da shvatim. Dovodila sam mu sve ukućane, davala mu da pije; ali on je stalno tužno klimao glavom. Najzad sam shvatila šta je hteo. Molio je da se dignu zavese s prozora i da se otvore kapci. Sigurno je želeo da poslednji put vidi dan, svetlost božju, sunce. Digla sam zavesu, ali dan koji se rađao bio je tužan i neveseo kao samrtnikov jadni život koji se gasio. Sunca nije bilo. Oblaci su zastrli nebo maglovitom koprenom; bilo je kišovito, natmureno, tužno. Sitna kiša je udarala u prozore i zapljuskivala ih mla-zevima hladne, prljave vode; bilo je mutno i mračno. U sobu su slabo prodirali zraci bledeg dana i jedva nadvlađivali drhtavu svetlost kandila koje je gorelo pred ikonom. Samrtnik me je pogledao tužno-pretužno i klimnuo glavom. Minut docnije je izdahnuo.

Brigu oko sahrane uzela je na sebe sama Ana Fjodorovna. Kupili su što je moguće prostiji mrtvački sanduk i najmili taljigaše. Radi pokrića troškova, Ana Fjodorovna je prigrabila sve knjige i stvari pokojnikove. Starac se s njom svađao, vikao, oteo joj knjiga koliko je mogao, napunio njima sve džepove, nabio ih u šešir, gde je stigao, majao se s njima sva tri dana, čak se ni onda kad je trebalo u crkvu ići nije rastajao od njih. Čitava ta tri dana je bio kao lud, po-šašaveo, i s nekom čudnom brižljivošću je nepre-

4 Beđni ljudi

49

stano nešto radio oko odra; čas popravljao ven-čić na pokojniku, čas pripaljivao ili skidao svece. Bilo je očevidno da mu se misli ni na čemu nisu mogle zaustaviti. Ni mati, ni Ana Fjodorovna nisu bile u crkvi na opelu. Majka je bila bolesna, a Ana Fjodorovna se već sasvim spremila da pođe, ali se posvađala sa starcem Pokrovskim i ostala. Bili smo samo ja i starac. Za vreme službe mene je obuzeo nekakav strah — baš kao neko predosećanje budućnosti. Jedva sam mogla da od stojim u crkvi. Naposletku su zatvorili sanduk, zakucali ga, stavili na taljige i povezli. Pratila sam ga samo do kraja ulice. Taljigaš je poterao kasom. Starac je trčao za njim i glasno plakao; plač mu je drhtao i prekidao se od trčanja. Pao mu je, jadniku, šešir, a on se i ne zaustavi da ga podigne. Glava mu je kislá, počinjao je vetar; izmrzlica je sekla i štipala lice. Starac, izgleda, nije primećivao nevreme i plačući pretrčavao je s jedne strane taljiga na drugu. Skutovi njegovog starog kaputa lepršali su na vetru kao krila. Iz svih džepova su mu štrcale knjige; u rukama mu je bila neka ogromna knjiga koju je čvrsto držao. Prolaznici su skidali kape i krstili se. Neki su se zaustavljali i čudili jadnom starcu. Knjige su mu svaki čas ispadale iz džepova u blato. Zaustavljali su ga i pokazivali mu šta je izgubio, on ih je podizao i opet trčao da stigne taljige sa sandukom. Na uglu ulice pridruži mu se da prati pokojnika nekakva starica. Taljige su, najzad,

skrenule za ugao i izgubile mi se iz vida. Otišla sam kući. Bacila sam se, savladana neopisivom tugom, na mamine grudi. Stezala sam je iz sve snage u svom zagrljaju, ljubila sam je i, grcajući, plakala, bojažljivo se priljubljujući uz nju, kao trudeći se da zadržim u svom zagrljaju poslednjeg svog prijatelja i da ga ne dam smrti... Ali smrt se već bese nadnela nad jadnom majkom.....

Juna 11.

Kako sam vam zahvalna za jučerašnju šetnju na ostrva, Makare Aleksejeviču! Kako je tamo sveže, prijatno, kakvo je tamo zelenilo! Ja već tako davno nisam videla zelenilo; dok sam bila bolesna, meni se sve činilo da moram umreti i da ću svakako umreti — pa sad sami ocenite šta sam sve juče morala osećati, kako osećati! Ne ljutite se na mene što sam juče bila tako tužna; osećala sam se neobično dobro, vrlo laka, ali sam u najlepšim časovima uvek zbog nečeg tužna. A što sam plakala, to nije ništa, ja i sama ne znam zašto stalno plačem. Osećam se bolno, razdražljivo; moji su utisci bolesni. Vedro, bledo nebo, sunčev zalazak, večernje zatišje — sve to, — ni sama ne znam — ali juče sam bila nekako raspoložena da sve utiske primam teško i mučno, tako da mi se srce prepunilo i duša tražila suze. Ali zašto vam sve ovo pišem? Sve to srcu izgleda teško, a prepričavati je još teže. Ali vi ćete me, možda, i razumeti. I tužno i smešno! Kako ste, zaista, dobri, Makare Aleksejeviču! Juče ste mi neprestano zagledali u oči da bi u njima pročitali ono što osećam i ushićavali ste se mojim oduševljenjem. Bio to žbunić, drvored, traka vode — a vi već tu, stojite tako preda mnom, doterujući se i neprestance mi u oči zagledate, baš kao da ste mi svoja dobra pokazivali. To dokazuje da imate dobro srce, Makare, Aleksejeviču. Zato vas ja i volim. E sad, zbogom. Danas sam opet bolesna: juče sam noge nakvasila i zato nazebla; Fedora je isto nešto bolesna, tako da sad obe kunjamo. Ne zaboravljajte me, tj. dođite nam češće.

Vaša V. D.

50

4*

51

Juna 12.

Mila moja Varvara Aleksejevna!

A ja sam, vidite li, rođena, mislio da ćete mi ćelu jučerašnjicu u stihovima opisati, a ono kod vas od svega ispade samo jedan običan listić. Ja to stoga govorim što ste vi, mada ste i malo u listu vašem napisali, ipak neobično lepo i slatko opisali. I priroda, i razne seoske slike, i sve ostalo o osećanjima — jednom rečju, sve ste to vrlo lepo opisali. A ja vam, eto, nemam talenta. Makar deset stranica nažvrljao, nikad ništa ne ispadne, ništa ne opišem. Već sam pokušavao. Pišete mi, rođena moja, da sam ja čovek dobar, bez zlobe, nesposoban da bližnjeg uvredim, i da blagost gospodnju, u prirodi ispoljavanu, po-jimam, i razne mi, naposletku, pohvale odajete. Sve je to

istina, mila moja, sve je to sušta istina; ja sam i stvarno takav kao što vi velite, i sam ja to znam; ali kad pročitam to kako vi pišete, čoveku i nehotice naiđe neka milina oko srca, a zatim razna tegobna rasuđivanja dođu. A eto, čujte me, dušo, nešto ću vam, rođena moja, ispričati.

Počecu od toga da mi je bilo svega sedamnaest godina kad sam stupio u službu, i evo već će skoro trideset godina izbiti mojoj službenoj delatnosti. Nema šta, iznosio sam dosta uniformi; odrastao sam, opametio se, ljudi sam se nagledao; i proživeo sam, može se reći, proživeo sam na svetu, tako da su me jednom čak hteli predložiti za odlikovanje krstom. Vi, možda, ne verujete, ali ja vas, zaista, ne lažem. Ali šta ćete, rođena, našli su se rđavi ljudi da mi i to pokvare. A reći ću vam, rođena moja, da ja, iako sam ne-prosvećen čovek, možda i glup čovek, imam srce isto onako kao i drugi. A, znate li, Varinjka, šta su mi zli ljudi učinili? Stidno je i reći šta su sve učinili; zapitaćete — zašto su učinili? Zato što sam povučen, zato što sam tih, zato što sam dobar! Nisam im se svideo, pa me, eto,

52

uzeše na zub! Počelo je time što »vi, vele, Ma-kare Aleksejeviču, ovo i ono«; a zatim »da, vele, Makara Aleksejeviča i ne pitajte«. A sad su završili time da »pa, naravno, to je Makara Aleksejeviča maslo!« Eto, rođena, vidite li kakav su tok stvari uzele; sve na Makara Aleksejeviča; ništa bolje nisu ni znali no da Makara Aleksejeviča uvedu u poslovicu u celom našem nadle-štvu. I nije im dosta što su od mene poslovicu načinili i mal'te ne i psovku napravili, već se i na čizme, mundir, kosu, lice moje okomiše: sve im se ne sviđa, sve treba popraviti! I sve se to od nezapamćenih vremena svakog božjeg dana ponavlja. Navikao sam, jer se na sve navikavam, zato što sam miran čovek, zato što sam mali čovek; ali, ipak, zašto sve to? Šta sam kome našao učinio? Da nisam kome čin ugrabio, šta li? Ili sam pred pretpostavljenima koga ocrnio? Da nisam nagradu pre reda izmolio? Da nisam kome uvraćao nesreću? Dušu biste ogrešili kad biste i pomislili tako nešto, rođena! Otkud bih ja tako što? Samo pogledajte, mila moja, imam li ja sposobnosti potrebnih za lukavstvo i častoljublje? Pa zašto onda sve te napasti na mene da naiđu, bože me prosti? Jer vi, eto, smatrate da sam ja čovek dostojan, a vi ste, rođena moja, od njih svih kudikamo bolji. Jer koja je najveća građanska vrlina? Izrazili su se onomad u privatnom razgovoru Jevstafije Ivanovič da je najvažnija građanska vrlina — novac umeti namlatiti. Govorili su u šali'(znam da je u šali), a naravouče-nije je to — da nikome ne treba biti na teretu, a ja nikome na teretu nisam? Imam svoje parče hleba; istina, parče prosto, ponekad čak i tvrdo; ali ono je tu, radom stečeno, po zakonu i be-sprekorno upotrebljeno. No, šta mogu da radim! Jer ja, eto, i sam znam da time što prepisujem ne radim bogzna šta; ali ja se ipak time ponosim: ja radim, ja znoj prolivam. I šta ima tu tako strašnog što prepisujem! Ili je, možda, prepisivati greh, šta, li? »On, vele, prepisuje!« »To, vele,

53

činovnik pacov prepisuje!« Pa čega ima tu tako nečasnog? Rukopis je tako čitak, lep, prijatan za oko, i samo njegovo prevashodstvo su zadovoljni; ja za njih najvažnija akta prepisujem. Ono, istina, stila nemam, ja to i sam znam da ga nemam, prokletog; zato ni u službi nisam napredovao, pa, eto, i vama sad, rođena moja, pišem prosto, jednostavno, onako kako mi misao u srce dolazi... Sve ja to znam; ali ako ćemo pravo, kad bi svi počeli da pišu, ko bi onda prepisivao? Eto, to vas ja pitam, rođena, i molim vas da mi na to odgovorite. Meni je sad, eto, jasno da sam potreban, da sam neophodan, i da ne treba čoveka uzalud samo zbunjivati. Uostalom, neka sam i pacov, ako su već sličnost pronašli! Ali i pacov je taj potreban, pacov taj koristi donosi, pacova tog drže, pacovu tom se daje nagrada — eto vam, kakav je pacov! Uostalom, dosta o toj temi, rođena moja, jer ja nisam o tome hteo govoriti, samo se, eto, malo zagrejah. Ipak je prijatno s vremena na vreme odati sebi pravedno priznanje. Zbogom ostajte, rođena moja, mila moja, uteši-teljko moja predobra! Navratiću, svakako ću do vas navratiti, posetiću vas, dušice! A vi se dotle ne dosađujte. Knjigu ću vam doneti. E pa zbogom, Varinjka.

Vama iskreno naklonjen

MAKAR DJEVUŠKIN

P.G. Makare Aleksejeviču!

Juna 20.

Pišem vam na brzu ruku, žurim, naručeni posao dovršavam. Evo, u čemu je stvar: ukazala se zgodna prilika za kupovinu. Fedora veli da ima na prodaju kod nekog njenog poznanika jedna službena uniforma, propisna, potpuno nova, donje rublje, prsluk i činovnička kapa, i, kaže,

54

sve je vrlo jeftino; pa bi, eto, vi mogli da kupite. Jer vi sad niste u oskudici, i novaca imate; sami kažete da imate. Hajde, prijatelju, ne škrtarite; sve vam je to potrebno. A pogledajte se, kakvo staro odelo nosite. Sramota! Sve sama zakrpa. Novo nemate; ja to znam, iako tvrdite da imate. Bog sveti zna kud ste ga deli. Poslušajte me, dakle i, molim vas, kupite ga. Učinite to mene radi; ako me volite, vi ćete ga kupiti.

Poslali ste mi rublje na poklon; ama čujte, Makare Aleksejev-iču, vi se upropašćujete. Zar je to šala, koliko ste na mene potrošili, silan novac ste dali! Ah, kako volite da traćite novac! Meni nije potrebno; sve je to bilo savršeno izlišno. Znam, uverena sam da me volite; zaista, potpuno je nepotrebno podsećati me na to poklonima; a teško mi-je da ih od vas primam; znam koliko vas sve to staje. Jednom za svagda — dosta! Jeste li čuli? Molim vas, pfeklinjem vas. Molite me, Makare Aleksejeviču, da vam pošaljem nastavak svojih beležaka; želite da ih dovršim. Ne znam kako je ispalo i to što sam napisala. Ali sad ne bih imala snage da govorim o svojoj prošlosti; neću ni da mislim o njoj; strah me obuzima od tih uspomena. Najteže mi je od svega da govorim o jednoj mojoj majci, koja je svoje jedno dete ostavila na milost i nemilost onim čudovištima. Srce mi se čepa pri samoj pomisli na to. Sve je to još tako sveže; ne samo da se nisam umirila već nisam uspela ni da se priberem, iako je već prošlo više od godinu dana. Ali vi sve znate!

Govorila sam vam šta sada misli Ana Fj odoro vna; ona me optužuje da sam nezahvalna i odbija svaku optužbu da je saučestvovala sa gospodinom Bikovom! Zove me kod sebe; kaže da prbsjačim, da sam rđa vini putem pošla. Veli, da će, ako se vratim k njoj, uzeti na sebe da udesi ćelu stvar sa gospodinom Bikovom i da ga primora da popravi svoju krivicu preda mnom. Ona kaže da g. Bikov hoće da mi da miraz. Neka ide

55

s milim bogom! Meni je dobro i ovde s vama, kod moje dobre Fedore, koja me svojom oda-nošću podseća na pokojnu moju dadilju. Vi me, premda ste mi dalek rođak, svojim imenom štitite. A njih ja ne znam; zaboraviću ih ako budem mogla, šta hoće oni još od mene? Fedora veli da su to sve spletkе, da će me oni, naposletku ostaviti na miru. Dao bog!

V. D.

Juna 21.

Mila moja rođena!

Hoću da pišem, a ne znam odakle da počnem. Zar nije, mila moja, nekako ćudno što nas dvoje sad ovako živimo! Ja to stoga velim što još nikad svoje dane u ovakvoj radosti nisam provodio. Prosto kao da me je gospod kućicom i porodicom blagoslovio! Dete moje, lepotice! Ama šta vi to pričate o neke četiri košuljice što sam vam ih poslao. Pa potrebne su vam bile — od Fedore sam doznao. Ta za mene je, mila moja, naročita sreća da vama nećim ugodim; pa to je moje zadovoljstvo, i vi mene, rođena, ostavite; ne dirajte me i ne protivrećite mi. Ovako nešto mi se nikad još nije dogodilo, mila moja. Ja sam, eto, u svet sad ušao. Prvo, živim dvostruko, jer vi živite, eto, vrlo blizu mene i meni na utehu; a drugo, pozvao me je danas na ćaj jedan ukuća-nin, moj sused Ratazjajev, onaj isti ćinovnik kod koga se književne večeri održavaju. Danas je skup; literaturu ćemo ćitati. Eto tako je sad, mila moja, kod mene! No, a sad zbogom. Sve sam ovo bez ikakvog određenog ćilja napisao i jedino radi toga da bih vas obavestio o svom srećnom ćivotu. Naredili ste, dušice, preko Tereze da vam je potrebna svilica u boji za vaš vez: kupicu, rođena, kupicu i svilice ću kupiti. Sutra ću imati za-

56

dovoljstvo da vaše želje u potpunosti zadovoljim.

Već znam i gde to treba kupiti. A sad ostajem

vaš iskreni prijatelj *MAKAR DJEVUŠKIN*

Juna 22.

P. G. Varvara Aleksejevna! Izveštavam vas, rođena moja, da se kod nas u stanu dogodio jedan vrlo žalostan događaj, zaista, zaista žaljenja dostojan! Jutros je oko pet ćasova umro Gorškovljev mališan. Ne znamo samo šta je bilo, šarlah, šta li, bog bi ga znao! Pose-tio sam te Gorškove. Eh, rođena, tu bedu da vidite! Pa kakav je samo nered! Ali nije ni ćudo: ćela porodica stanuje u jednoj sobi, samo su pregradama nekim, pristojnosti radi, razdvojeni. I mrtvaćki sandućić je već tamo — prost, ali prilićno lep sandućić; gotov su kupili, dećaku je bilo devet godina; mnogo je, vele,

obećavao. A teško ih je gledati, Varinjka! Majka ne plače, ali tako je tužna, jadna. Njima je možda i lakše što im je, eto, već jedan manje na vratu; a još dvoje im je ostalo; odojče i mala devojčiča, tako, biće joj nešto više od šest godina. I kakvo je to opet zadovoljstvo gledati kako se muči dete, i to još rođeno dete, a nemati čime da mu se pomogne! Otac' sedi u starom, umašćenom fraku, na izlomljenoj stolici. Suze mu teku, ali možda i ne od tuge, nego onako, po navici, oči mu se gnoj e. Tako je čudan! Samo pocrveni kad s njim počneš da govoriš, zbuni se i ne zna šta da odgovori. Mala devojčica, ćerčica, stoji naslonivši se na mrtvački sanduk, i tako je, sirotica, tužna, zamišljena! A ja ne volim, mila Varinjka, kad se dete zamisli; neprijatno je gledati! Nekakva lutka od krpa leži pored nje na podu — ne igra se;

57

u ustima prstić drži; stoji tako, ni da se pomakne. Gazdarica joj je bombonu dala; ona ju je uzela, ali nije jela. Žalosno, Varinjka — zar ne!

MAKAR DJEVUŠKIN

Juna 25.

Dragi Makare Aleksejeviču! Vraćam vam vašu knjigu. Ta to je do zla boga loša knjiga! Čak je ni u ruke čovek ne može uzeti. I gde ste samo pronašli takvu dragocenost? Najozbiljnije, zar se vama dopadaju takve knjige, Makare Aleksejeviču? Meni su, eto, obećali da će mi ovih dana nabaviti nešto za čitanje. Mogu i vama, dati ako hoćete. A sad, do viđenja. Zaista, nemam vremena duže da vam pišem.

V. D.

Juna 2,6.

Mila Varinjka! Stvar je u tome što stvarno nisam čitao tu knjižicu, rođena. Istina, pročitao sam nekoliko stranica, vidim — neke burgije, samo radi smeha napisano, da se ljudi nasmeju; no, mislim, mora da je i zaista vesela; možda će se, velim, i Varinjki dopasti; tako sam uzeo i poslao vam je. A Ratazjajev mi je, eto, obećao da će mi dati nešto zaista literarno za čitanje, tada ćete imati knjiga, mila moja. Jer Ratazjajev se razume; i sam piše, i to još kako piše! Pero mu je tako smelo i stila 'ima ogromno mnogo, to jest u svakoj reci, ma i najneznačajnijoj, u najobičnijoj reci, koju bih, recimo, i ja kadgod Faldoniju ili Terezi rekao, eto, kod njega i tu ima stila. Ja i na

58

večernje skupove kod njega odlazim. Pušimo du-van, a on nam čita, do pet sati nam čita, a mi neprestano slušamo. Prosto poslastica, a ne literatura! Divota jedna, cveće, jednom rečju cveće; na svakoj stranici buket da načiniš! On je tako predusretljiv, dobar, ljubazan. A šta sam ja prema njemu, šta? — Ništa. On je ugledan čovek, a šta sam ja? — Prosto ne postojim; a on je i meni prijateljski naklonjen. Ponešto mu prepisujem. Samo ne mislite, Varinjka, da je to neka podvala i da je on meni naklonjen zato što prepisujem. Spletkama ne verujte, rođena, podlim spletkama ne verujte! Ne, ja to sam, po svojoj volji, radi njegovog zadovoljstva činim, a što je on meni naklonjen, to

on samo zbog mog zadovoljstva čini. A ja delikatnost postupka shvatam, rođena. On je dobar, vrlo dobar čovek i pisac da mu nema para.

A lepa je stvar književnost, Varinjka, veoma lepa; to sam pre tri dana od njih doznao. Duboka stvar! Ljudsko srce okrepljuje, poučava i — još mnogo štošta je o svemu tome u knjigama kod njih napisano. Veoma lepo napisano!

Književnost — to je slika, to jest u izvesnom smislu slika i ogledalo; izraz strasti, kritika veoma prefinjena, pouka sa naravoučenijem i dokumenat. Sve sam to kod njih pohvatao. Otvoreno ću vam, rođena, reći: sedim, tako, među njima, slušam (isto kao i oni na lulu -pušim), ali kad počnu da se prepiru i da spore o raznim materijama, onda se tu prosto osećam nemoćan; tu vam, rođena, ja i vi možemo samo priznati da smo nemoćni. Tu ja onda prosto savršen glupak ispadam, samog se sebe stidim, tako da celo veče tražim kako bih u opštu materiju makar i najmanju rečcu ubacio, ali te najmanje rečce kao za pakost nema pa nema! I onda samog sebe, Varinjka, žalim što nisam to, što nisam takav; što sam, prema poslovi, omatoreo, a pameti nisam stekao. Jer šta sad u slobodnom vremenu radim? Spavam, budala budalasta. A mesto tog nepotrebnog spavanja,

59

mogao bih i nešto prijatno raditi; recimo, šesti i štogod napisati. I sebi korist i drugom dobro. Pogledajte, rođena, samo koliko oni zarađuju, neka im bog oprost! Eto, recimo, isti taj Rata-zjajev, — koliko zarađuje! A šta je njemu da tabak napiše? Ta on je ponekog dana i po pet tabaka napisao, a po trista rubalja, veli, od tabaka dobij a. Anegdota tamo kakva, ili nešto zanimljivo — pet stotina, hoćeš-ne,ćeš, crkni--pukni, ali daj! A ako nećeš, mi ćemo idućeg puta i hiljadu u džep strpati! Šta velite, Varvara Aleksejevna? I šta? Ima vam tamo kod njega i sveska stihova, a stihovi sve neki kratki, sedam hiljada, rođena, sedam hiljada traži, zamislite. Pa to je čitavo nepokretno imanje, kuća kapitalna! Veli, daju mu pet hiljada, a on neće. Ja mu sa-vetujem, velim mu — uzmite, prijatelju, tih pet hiljada od njih, pa im onda pljunite — novac je to, pet hiljada! — Ne, veli, i sedam će dati, lopovi. — Dosetljiv je, nema šta! Uostalom, rođena, kad smo već na to došli, ja ću vam, eto, ispisati iz *Italijanskih strasti* jedno mestance. Tako se zove jedno njegovo delo. Pročitajte, Varinjka, pa sudite sami.

»...Vladimir je uzdrhtao, i strasti jarosno uski-peše u njemu i krv mu uzavre... — Grofice — povika on — grofice! Znete li vi kako je užasna ta strast, kako je bezgranično to bezumlje? Ne, moja me maštanja nisu obmanjivala! Ja volim, volim strasno, neobuzdano, bezumno! Sva krv tvog muža neće ugušiti besni i uzavreli zanos duše moje! Ništavne prepreke neće zaustaviti sverazdirući, pakleni oganj koji sažiže moje izmučene, paćeničke grudi. O Zinaida, Zinaida!...

— Vladimire!... prošapta grofica izvan sebe, klonuvši mu na rame.-

— Zinaida! — povika ushićeni Smeljski.

Iz njegovih grudi se začu uzdah. Požar zap-lamsa jarkim plamenom na oltaru

ljubavi i zapara grudi nesrećnih paćenika. -

60

— Vladimire!... — šaputala je u zanosu grofica. Grudi su joj se nadimale, obrazi plamteli, oči gorele...

Novi, užasni brak je bio ostvaren!

Pola sata docnije ušao je stari grof u budoar svoje žene.

— Je li, dušice, da naredim da za dragog gosta donesu samovar?

•— reče on, milujući ženu po obrazu.«

Eto, pitam sad ja vas, rođena, posle toga — kako vam se sviđa, a? Istina, malo je slobodno,

O tome nema spora, ali je zato lepo. Što je lepo — lepo je! Još ću vam, dozvolite, jedan odlomak iz pripovetke *Jermak* i *Zulejka* ispisati.

Zamislite, rođena, da je kozak Jermak, divlji

1 strašni zavojevač Sibira, zaljubljen u Zulejku, kćer sibirskog cara Kučuma, koju je zarobio. Događaj je, kao što vidite, uzet iz samog doba Ivana Groznog. Evo razgovora između Jermaka i Zulejke:

»— Ti me voliš, Zulejka! O, ponovi, ponovi!...

— Volim te, Jermače — prošaputa Zulejka. —¹- Nebo i zemljo, zahvaljujem vam! Srećan sam!... Dali ste mi sve, sve ono čemu je još od dečaćkih godina težio uznemireni duh moj. Eto kuda si me vodila, zvezdo moja vodiljo, eto zbog čega si me dovela ovde, iza Kamenog Pojasa! Pokazaću čitavom svetu moju Zulejku i ljudi, po-besnela čudovišta, neće smeti da me optuže! O, ako su im pojmljive te tajne patnje njene nežne duše, ako su sposobni da vide čitavu poemu u jednoj suzi moje Zulejke! O, daj da ti poljupcima obrišem tu suzu, daj da je popijem, tu nebesku suzu... nadzemaljska!

— Jermače — reče Zulejka — svet je zao, ljudi su nepravični! Oni će nas goniti, oni će nas osuditi, mili moj Jermače! Šta će raditi jedna de-vojka, koja je odrasla usred rodni^h snegova Sibira, u jurti oca svoga, u vašem hladnom, ledenom,

61

bezdušnom, sebičnom svetu? Ljudi me neće ra-zumeti, željeni moj, voljeni moj!

— Tada će se kozačka sablja nadviti nad njima i fijuknuće! — uzviknu Jermak, divlje kolutajući očima«.

I, Varinjka, kako je bilo Jermaku kad je doznao da je njegova Zulejka zaklana. Slepⁱ starac Kučum, koristeći se noćnom tamom, prikrao se u odsustvu Jermakovom u njegov šator i zaklao kćer svoju, želeći da nanese smrtni udarac Jermaku, koji ga je lišio žezla i krune.

»— Slatko mi je da točim gvožđe o kamen! — uzviknu Jermak u divljoj razjarenosti, oštreci svoj mač o čarobni kamen. — Krvi mi njihove treba, krvi

njihove! Njih treba šeći, šeći, šeći!!!«

I posle svega toga, nemajući snage da preživi svoju Zulejku, Jermak skače u lrtiš, i time se sve svršava.

A evo vam, na primer, jednog malog odlomka šaljivooopisne vrste, upravo radi smejanja napisanog:

»Znate li Ivana Prokofjeviča Žutotrbu? To je onaj što je ujeo za nogu Prokofija Ivanoviča. Ivan Prokofjevič je čovek opore naravi, ali zato retkih vrlina; nasuprot tome, Prokofije Ivano vic mnogo voli rotkvice s medom. Eto, dok ga je još znala Pelagija Antonovna... A znate li Pela-giju Antonovnu? To je ona što stalno oblači suknju s naličja.«

Ta to je da čovek pukne od smeha, Varinjka, prosto da pukne! Valjali smo se od smeha kad nam je to čitao. Obešenjak je veliki, bože mu prosti! Uostalom, rođena, ako to i nije baš bogzna kako duboko, i čak je i suviše veselo, ipak je nevino, bez i najmanje slobodoumnosti i liberalnih ideja. Potrebno je, rođena, primetiti da je Ratazjajev vrlo dobrog vladanja, i zato izvrstan pisac, ni nalik na ostale pisce.

Nego šta bi bilo u samoj stvari, dođe tako po nekiput čoveku misao u glavu... recimo, kad bih ja štogod napisao; no, šta bi onda bilo? Eto,

62

na primer, pretpostavimo da tek najednom, onako bez razloga, ugleda svet knjižica pod naslovom — *Stihovi Makara Djevuškina!* Šta biste onda, anđelčiću moj, na to rekli? Kako bi se to vama činilo i kako biste na tako nešto 'gledali? Sto se mene, rođena, tiče, reći ću vam da ja, kad bi moja knjiga izišla na svet, nipošto ne bih smeo ni priviriti na Nevski Prospekt. Jer kako bi to izgledalo kada bi svako rekao da, evo, veli, ide pisac literature i poeta Djevuškin, i da je, eto, to baš glavom sam Djevuškin! Šta bih ja tada, recimo, sa svojini čizmama radio? Jer one su kod mene, uzgred da vam napomenem, rođena, skoro uvek iskrpljene, a i potpetice su, ako ćemo po duši, ponekiput vrlo nepristojno iskrivljene. I šta bi onda bilo kad bi svi doznali da su čizme pisca Djevuškina sve u zakrpama! Kad bi tamo neka kontesa-markiza recimo čula za to, šta bi, dušice, rekla? Njoj to, možda, i ne bi palo u oči: jer, po mom mišljenju, kontese se za čizme ne interesuju, i to još za činovničke čizme (pošto ima čizama i čizama), ali njoj bi sve ispričali, njeni bi me prijatelji izdali. Evo, na primer, Ratazjajev bi prvi izdao; on kod grofice V. odlazi; veli da odlazi uvek kod nje, i to bez ustručavanja odlazi. Kaže, dušice, tako je literarna, kaže, prava dama. Obešenjak je taj Ratazjajev!

Nego dosta, uostalom, o toj materiji. Sve ja to onako, iz ludorije pišem, anđelčiću moj, da bih vas malo rasonodio. Zbogom, mila moja. Mnogo sam vam tu nasročio, ali to je u stvari zato što sam danas neobično dobro raspoložen. Ručali smo danas svi zajedno kod Ratazjajeva pa (spadala su oni velika, rođena!) pustiše u saobraćaj sekt nekakav,... nego, što da vam o tome pišem! Samo, pripazite se vi, Varinjka, i ne izmislite nešto o meni. Jer ja sam sve to tek onako! Knjige ću poslati, svakako ću poslati... Ide ovde od ruke do ruke jedno Pol-de-Kokovo delo, samo što vi Pol-de-Koka nećete

dobiti... Ne, ne, nije za vas Pol-de-Kok. Pričaju za njega, ro-„, 63
đena, da on kod svih petrogradskih kritičara izaziva Blagorodno negodovanje.
Šaljem vam funtu bombona, naročito sam za vas kupio. Pojedite, dušice, i pri
svakoj me se bomboni setite. Samo kisele nemojte gristi zubima, već ih samo
šišajte, inače će vas zubići zaboleti. Vi, možda, i ušećerene pomorandžine
kore volite? Pišite mi samo. A sad zbogom, zbogom. Neka vas Hristos čuva,
mila moja. A ja uvek ostajem
vaš najverniji prijatelj *MAKAR DJEVUŠKIN*
Poštovani gospodine Makare Aleksejeviču!
Juna 27.

Fedora veli da bi se, ako samo hoću, izvesni ljudi vrlo rado sažalili na moj
položaj i da bi mi izradili vrlo dobro mesto u jednoj kući za guvernantu. Sta .o
tome mislite, prijatelju moj, — da odem ili ne? Naravno, onda vam ne bih bila
na teretu, a i mesto je, izgleda, vrlo dobro. Ali, s druge strane, nekako je
mučno ići u nepoznatu kuću. To su neke spahije. Počeće se o meni raspi-
tivati, počeće radoznalo da zapitkuju — a šta onda da im kažem? A pored
toga, ja sam takav osobenjak, divljakuša; teško se od dobro poznatog kutka
rastajem; nekako je ipak bolje tamo gde se čovek navikne, makar i teško bilo,
ipak je bolje. A pored toga, morala bih otputovati odavde; i ko zna kakav će
mi posao biti, možda će mi dati samo decu da čuvam. A i ljudi su neki čudni;
već treću guvernantu za ove dve godine menjaju. Posavetujte me, Makare
Aleksejeviču, tako vam svega na svetu, da li da idem ili ne? I zašto nikad ne
dođete kod mene? Samo retko svratite na koji minut. Viđamo se gotovo
jedino

64

nedeljom na službi. Kakav ste vi nekakav osobenjak! Ništa niste od mene
bolji! A ja sam vam skoro rod! Ne volite vi mene, Makare Alekseje.-viču, a
mene ponekad, kad sam sama, velika tuga obuzme. Ponekiput, naročito
predveče, sedim tako sama-samcata. Fedora ode nekud, a ja sedim, mislim i
premišljam, setim se svega 'što je bilo, i radosnog i tužnog, sve mi izlazi pred
oči, sve se pojavljuje kao iz magle. Poznata mi se lica javljaju (počinjem već
skoro na javi da ih vidim), — majku ponajčešće vidim... A snovi moji tek kakvi
su! Osećam da mi je zdravlje upro-pašćeno; tako sam slaba; eto i danas, kad
sam jutros ustala iz postelje, pozlilo mi je; i povrh svega toga još strašno
kašljem! Osećam, znam da ću skoro umreti. A ko će me sahraniti? Ko će za
mojim kovčegom poći? I ko li će za mnom zažaliti?... I, eto, moraću možda u
tuđem mestu umreti, u tuđoj kući, u tuđem kutu!... Oh, bože moj, kako je
tužno živeti, Makare Aleksejeviču!... A što me vi, prijatelju moj, stalno
bombonama hranite? Zaista ne znam otkud vama toliko novaca? Ah,
prijatelju moj, čuvajte novac, tako vam boga, čuvajte ga. Fedora prodaje čilim
koji sam izradila;. dobij a pedeset rubalja u asigna-cijama. To je vrlo dobro;
mislila sam da ću manje dobiti. Fedori ću dati rublju i po, a sebi ću haljinu
sašiti, sasvim nešto jednostavno i toplo. A vama ću napraviti prsник, sama ću
ga sašiti, i tkaninu ću dobru izabrati.

Fedora mi je nabavila knjigu — *Bjelki-nove priče*; šaljem vam je da je

pročitajte, ako hoćete. Samo je nemojte, molim vas, isprljati i dugo zadržati; knjiga je tuđa. To je Puškinovo delo. Pre dve godine sam čitala te priče zajedno s majkom, pa mi je sada bilo tako teško da ponovo čitam. Ako imate neke knjige, pošaljite mi ih, samo ne ako ste ih od Ratazjajeva dobili. On će verovatno dati svoja dela, ako je nešto nekad naštao. I kako vam se samo mogu njegova dela dopadati, Makare Aleksejeviču? Takve glu-

5 Beđni ljudi

65

posti... A sad zbogom! Kako sam se rasprićala! Kad me obuzme tuga, onda volim da brbljam- pa bilo o čemu. To mi je lek! Odmah mi bude lakše, a naroćito ako iskažem sve što mi je na srcu. Zbogom, zbogom, prijatelju moj!

Vaša

V. D.

Juna 28.

Mila Varvara Aleksejevna!

Dosta s tugovanjem! I kako vas samo nije stid! Ama dosta, anđelčiću moj; kako vam takve misli dolaze na pamet? Vi niste bolesni, dušice, uopšte niste bolesni; vi cvetate, zaista cvetate; malo ste bledunjavi, ali ipak cvetate. I kakvi su vam to opet snovi i priviđenja! Sramota, draga moja, dosta; manite se tih snova, prosto ih se mani te. Zašto ja dobro spavam? I zašto se meni ništa ne privida? Ta pogledajte me samo, rođena! Živim lepo, spavam mirno, zdrav sam, junak nad junacima, milina me pogledati. Dosta, dosta, dušice, sramota je. Opametite se. Znam ja vašu glavicu, rođena, naiđe li što god, a vi odmah maštate i tugujete zbog nećeg! Mene radi, prestanite, dušice. U tuđu kuću da idete? Nikad! Ne, ne i ne! I kako vam to samo padne na pamet, šta vas to uhvati? I još u drugom mestu! Ne, rođena, neću dozvoliti i protivim se svim silama protiv takve namere. Stari ću svoj frak prodati, u košulji ću ulicama ići, ali vi nećete oskudicu trpeti. Ne, Varinjka, ne; znam vas dobro! Sve su to ludorije, čiste ludorije! A ćela je istina da je za sve to samo Fedora kriva: ona je, vidi se, glupa žena, pa vam je napunila glavu. Nego, vi njoj, rođena, ne verujte. I vi, možda, sve još ni ne znate?... Ona je žena glupa, džandrljiva, svađa-lica; ona je i muža svog pokojnog na onaj svet otpremila. Ili vas je ona, niožda, čime najedila? Ne, ne, rođena, ni za šta na svetu! I šta bih ja tada, šta da radim? Ne, Varinjka, dušice, izbite to sebi iz glave. Šta vam ovde kod nas nedostaje? Mi vas toliko volimo, vi nas volite, onda živite mirno; šijte ili čitajte, a, uostalom, nemojte ni siti, svejedno, samo ostanite pored nas. Jer, prosudite sami, na šta bi to lićilo?... Eto, ja ću vam knjige nabaviti, a zatim ćem opet negde da prošetamo. Samo prestanite, rođena, prestanite, priberite se i ludorije takve više ne pravite! Doći ću vam, i to uskoro, samo iskreno i otvoreno priznanje moje primite: nije lepo, dušice, nije lepo! Ja sam, naravno, čovek neobrazovan, i sam znam da sam neobrazovan, da nisam dobio dovoljno obrazovanje zbog siromaštva, ali ja uopšte i neću o tome da govorim, i nije tu o meni reć, već ću se za Ratazjajeva zauzeti, a vi kako hoćete. On je moj prijatelj i stoga ću se za njega i zauzeti. On lepo piše, vrlo, vrlo lepo, i opet vrlo lepo piše. Ne slažem se i nikako se s vama ne mogu složiti. Piše kitnjasto, isprekidano, s figurama,

raznih misli ima; vrlo lepo! Vi ste, možda, bez osećanja čitali, Varinjka, ili ste bili neraspoloženi kad ste čitali, na Fedoru ste se zbog nečega naljutili, ili vam se nešto neprijatno dogodilo. Ne, pročitajte to s osećanjem, lepše, kad ste zadovoljni i veseli i u prijatnom raspoloženju, eto, recimo, kad bombonu u ustima držite, eto tada pročitajte! Ja ne osporavam (ko bi to mogao osporavati), ima i boljih pisaca od Ratazjajeva, ima ih čak i mnogo boljih, ali i oni su dobri, i Ratazjajev je dobar; oni pišu lepo, i on piše lepo. On je za sebe, i on vam nešto piše, i vrlo mu je to pametno što piše. A sad, zbogom, rođena; ne mogu više da pišem, moram da žurim, imam posla. A vi gledajte, rođena, dušo moja najmilija, da se umirite i neka je gospod uz vas, a ja ostajem vaš verni prijatelj *MAKAR DJEVUSKIN*

5*

67

P. S. Hvala za knjigu, rođena moja; pročitao-ćemo i Puškina, a danas ću, uveče, svakako svratiti do vas.

Jula 1.

Dragi moj Makar e Aleksejeviču!

Ne, prijatelju moj, ne, nema meni života među vama. Razmislila sam i videla da vrlo rđavo postupam što odbijam tako povoljno mesto. Tamo ću imati bar obezbeđenu koru hleba; trudiću se, pridobiću te nepoznate ljude, čak ću se potruditi da promenim i svoju narav, ako to bude potrebno. Ono, istina, boli i teško je živeti među tuđin-cima, tražiti tuđu milost, povlačiti se u sebe i prisiljavati se, ali bog će mi pomoći. Jer neću valjda ceo svoj vek biti osobenjak. Sa mnom su se već događale takve stvari. Sećam se dok sam još bila mala i u pansionat odlazila. Dešavalo se da nedeljom po ceo dan kod kuće pravim nesta-šluke, skačem, mati rne ponekiput i izgrdi, ali meni opet ništa, lako mi je na srcu, u duši svetio. Počne se spuštati veče, i tuga me savlada bezgranična: u devet sati treba natrag u pansionat, a tamo je sve tuđe, hladno, strogo, vaspitačice su ponedeljnikom tako ljute, pa me stegne nešto oko srca, dođe mi da plačem; zavučem se u kakav kutak, pa, onako sama-samcata, krišom otplačem, krijem suze — jer će reći da sam lenja; a ja sasvim iz drugog razloga plačem, a ne zato što moram da učim. — I šta? Navikla sam se, i docnije, kad sam izlazila iz pansionata, opet sam plakala opraštajući se s drugaricama. Uostalom, rđavo postupam što živim na teret vama oboma. Ta misao je za mene pravo mučenje. Ja vam o svemu ovom govorim otvoreno, zato što sam navikla da prema vama uvek budem iskrena. Zar ne vidim kako Fe-dora ustaje svakog dana pre zore, laća se odmah

68

pranja rublja i radi do mrkla mraka? A stare kosti vole odmor. I zar ne vidim da se' vi zbog mene upropašćujete, i poslednju kopejku trošite, i to za mene. Nije to za vaša sredstva, prijatelju moj! Pišete da ćete i poslednje prodati, ali mene u bedi nećete ostaviti. Verujem, prijatelju moj, verujem u vaše dobro srce, ali vi to sad tako kažete. Sad imate novac koji niste očekivali, dobili ste novčanu nagradu; ali posle, šta će biti posle? Vi i sami znate, ja sam uvek

bolesna; ne mogu da radim onoliko koliko vi, premda bih bila vrlo srećna kad bih to mogla, a i posla nema uvek. I šta mi, dakle, preostaje? Da presvisnem od muke gledajući vas oboje, dragi moji prijatelji. Kako bih mogla da budem vama i od najmanje koristi? I što sam vam ja, prijatelju moj, tako neophodna? Kakvo sam vam dobro učinila? Ja sam vam samo odana svom svojom dušom, volim vas neobično, jako, svim srcem, ali — gorka je sudbina moja! — ja umem da volim i mogu vole ti, ali samo voleti a ne i dobro činiti i za vašu vam dobročinstva platiti. Ne zadržavajte me više, razmislite i recite mi svoje poslednje mišljenje. U očekivanju ostaje i voli vas V. D.

Jula 1.

Ludorija, ludorija, Varinjka, prosto ludorija! Da vas pusti čovek tako, do kakvih misli samo ne biste svojom glavicom došli. I opet nije tako i nije tako! Sad vidim da je sve to ludorija. Ama šta vam, rođena, nedostaje kod nas, recite mi samo to! Volimo vas, vi nas volite, svi smo zadovoljni i srećni — pa šta ćete više? A šta ćete raditi kod tuđih ljudi? Jer vi, sigurno, još ne znate šta je to tuđin... Ne, izvol'te mene pitati, pa ću

69

vam reći šta je tuđin. Znam ga ja, rođena, vrlo ga dobro znam, jeo sam njegov hleb. Zao je on, Varinjka, zao je, ta tako je zao da tvoje srce neće izdržati, toliko će ga izmučiti prekorima, pretnjom i ružnim pogledom. Kod nas vam je toplo, ugodno, baš kao da ste se u gnezdašce smestili. A i nas kako bez glave da ostavite, šta ćemo raditi 'bez vas? Sta ću ja, starac, tada da radim? Zar nam vi niste potrebni? Ni od kakve nam koristi niste? Kako niste korisni? Ne, vi, rođena, sami promislite, kako da niste korisni? Vi ste mi, Varinjka, vrlo korisni. Vi tako blagotvoran uticaj imate... Eto, sad o vama mislim i veseo sam... Ponekiput vam pismo napišem i, sva osećanja u njemu izložim, na šta od vas podroban odgovor dobi jam. Haljina sam vam nakupovao, šešir napravio; dođe od vas kakva poruka, a ja i poruku... Ama kako da niste korisni? I šta ću sam da radim u starosti, šta ću moći da radim? Vi možda na to niste ni pomislili, Varinjka; eto, baš o tome razmislite — šta će on bez mene da radi? Navikao sam na vas, rođena moja. Jer, inače, Šta će iz toga biti? Otići ću do Neve i svršena stvar. Ne, zbilja, to će se, Varinjka, desiti, jer šta mi drugo preostaje da radim bez vas! Ah, dušice moja, Varinjka! Hoćete, očigledno, da me rabadžija na Volkovsko grbolje ođveze; da me samo kakva uboga starica-prosjakinja do groba isprati, da me tamo peskom zaspu, pa da odu, a mene samog ostave. Grehota je, rođena, grehota! Zaista grehota, tako mi boga, grehoga! Vraćam vam vašu knjigu, mila moja Varinjka, i ako me, mila moja, zapitate za mišljenje povodom vaše knjige, reći ću da mi se još nikad u životu nije desilo da tako divnu knjigu pročitam. Pitam ja sad samog sebe, rođena, kako sam samo mogao živeti do danas kao budala, bože me prosti? Šta sam radio? Iz koje sam šume došao? Jer ja ništa ne znam, rođena, baš ništa ne znam! Sasvim ništa ne znam! Bez okolišenja ću vam Varinjka reći, ja sam čovek neobrazovan; dosad sam čitao malo, vrlo sam malo čitao, to jest skoro ništa. *Sliku čovekovu*, pametno

delo, čitao sam; *Dečaka koji svira razne stvarčice sa zvoncima* sam čitao i *Ibikove ždralove* — eto to je sve, i više ništa nikada nisam čitao. Sad sam Staničnog *nadzornika* ovde u vašoj knjizi pročitao; i, eto, reći ću vam, rođena, dešava se tako da živi čovek a ni ne zna da mu je pred nosom knjiga u kojoj mu je ceo život do najmanjih podrobnosti izložen. Pa čak i ono što ti je ranije zagonetno bilo, to, eto, ovde počneš li samo čitati takvu knjigu, a ti se sam svega malo-pomalo setiš, i sve ispitaš i rastumačiš. I, naposletku, evo zbog čega sam još zavoleo vašu knjigu: poneki spis, recimo, čitaš, čitaš, pa ponekiput da se ubiješ — tako je vesto i lukavo da ti se čini baš kao da ništa ne razumeš. Ja, na primer > ja sam tup, po prirodi sam svojoj tup, pa usled toga ne mogu da čitam suviše ozbiljna dela; a ovo čitam baš kao da sam sam napisao; baš kao da je moje sopstveno srce, kakvo je da je, uzeo, izvrnuo pred ljudima na naličje, pa ga opisao u svoj njegovoj podrobnosti, — eto kako je! Jer stvar je prosta, bogami; šta tu ima! Ne, ozbiljno, i ja bih tako napisao; zašto da ne bih! Ta ja osećam to isto, potpuno onako kao i u knjizi, a i sam sam se u takvim okolnostima ponekad nalazio, kao na primer taj Samson Virin, jadnik. I koliko li ih samo među nama ima takvih Samsona Virina, takvih istih dobrih jadnika! I kako je samo sve to vesto opisano! Zamalo se nisam rasplakao, rođena, kad sam pročitao da se propio, grešnik, tako da je razum izgubio, postao ogorčen i da spava po ceo dan pod ovčijim kožuhom, a jad svoj grejanom rakijicom zaliva, i žalostivo plače, prljavim krajičkom kaputa oči utirući kad se seti zabludele ovčice svoje, ćerke Dunjaše! Ne, to je prirodno! Pročitajte samo: to je prirodno! To živi! Ja sam to sam gledao; sve to oko mene živi; uzmite, eto Terezu — ali našto ići tako daleko! Eto, na primer, naš jadni činovnik, on je, eto, možda isti takav Samson Virin, samo ima drugo prezime, *Gorškov*. Jer stvar je ta opšta; rođena, i može se i vama i meni desiti,

I grof što na Nevskom prospektu ili u Naberežnoj živi, i on će biti isto to, a izgledaće samo da je drukčiji jer je kod njih sve na svoj način, po višem tonu, ali i on će biti to isto, sve se može desiti, i meni se to isto može desiti: Eto, kako je sve to, rođena, a vi još hoćete da odete od nas: ta u greh mogu, Varinjka, upasti. I sebe i mene možete upropastiti, rođena moja. Ah, premila moja, izbacite, tako vam boga, sve te neobuzdane misli iz glavice i ne mučite me uzalud. Ama kako ćete se vi, ptičice moja slabašna, nejaka, kako ćete sebe samu ishraniti, od propasti se sačuvati, . od razbojnika se zaštititi! Dosta već, Varinjka, popravite se; glupe savete i nagovaranja ne slušajte, a knjigu svoju još jednom pročitajte, pažljivo pročitajte; od. koristi će vam to biti. Govorio sam Ratazjajevu o *Staričinom nadzorniku*. Rekao mi je da je to sve staro i da su sad u modi knjige sa sličicama i s raznim opisima; ja, istina, nisam ni razabrao baš dobro šta mi je tamo na-pričao. Zaključio je da je Puškin dobar, i da je on svetu Rusiju proslavio, i mnogo je još štošta o njemu

govorio. Zaista, stvar vrlo dobra, Varinjka, vrlo dobra; pročitajte-đer tu knjižicu još jednom pažljivo, poslušajte moje savete, i slušanjem svojim mene, starca, usrećite. A tada će vas sam gospod nagraditi, rođena moja, svakako će vas nagraditi.

Vaš iskreni prijatelj
MAKAR DJEVUŠKIN

Jula 6.

P. G. Makare Aleksejeviču!

Danas mi je Fedora donela petnaest rublja u srebru. Kako se, sirotica, radovala kad sam joj dala tri srebrne rublje! Pišem vam na brzu ruku.

•

72

Sad vam krojim prsluk, divan je materijal, žućkast sa cvetićima. Šaljem vam jednu knjigu; tu su sve razne priče; neke sam pročitala, pročitajte jednu od njih pod naslovom *Šinjel*. Nagovarate me da pođem s vama u pozorište; a da ne bude to skupo? Sem da odemo negde na galerijuj. Ja već vrlo davno nisam bila u pozorištu, zaista, već i ne pamtim kad. Samo se sve bojim da ne bude skupa ta naša zamisao? Fedora samo odmahuje glavom. Ona veli da ste počeli da živite kako vam sredstva ne dozvoljavaju; to, uostalom, i sama vidim; koliko li ste na mene samo potrošili? Pazite, prijatelju moj, da ne bude posle nesreće. Jer Fe-dora mi je već iqnako govorila o nekakvim glasovima — da ste vi, izgleda, došli u sukob s vašom gazdaricom zbog neplaćanja; mnogo se za vas bojim. Nego, zbogom, žurim. Imam nešto malo posla, menjam pantljike na šeširu.

V. D.

P.S. Znete, ako pođemo u pozorište, onda ću staviti novi šeširić i ogrnuću crni plašt. Hoće li to biti lepo?

Jula 7.

P. G. Varvara Aleksejevna!

^ ...Ja još uvek o onom jučerašnjem. Da, rođena, i naš je, vo vremena ono, ludilo hvatalo. Za-copao sam se u tu glumicu, do ušiju se zacopao, — ali to još ništa ne bi bilo, već je najčudnije to što je skoro nikako nisam ni viđao, a u pozorištu sam svega jednom bio, pa ipak sam se zacopao. U to doba je živelo pored mene, zid nas je samo razdvajao, petoro mladih obesnih ljudi. Sprijateljio sam se s njima, sprijateljio sam se slučajno, premda sam se uvek držao od njih na pri-

73 \

stojnom odstojanju. I, da ne bih zaostao, ja sam im u svemu povlađivao. Čuda su mi napričali o toj glumici! Svako večer, ima li samo predstave, celo je društvo —• za nasušne potrebe nikad'ni pare nisu imali — celo je društvo odlazilo u pozorište, na galeriju, pa pljeskaju li, pljeskaju, i izazivaju bez kraja tu glumicu — prosto luduju! A posle ne daju ti da spavaš; čitavu bogo-vetnu noć o njoj govore, svaki je svojom Glasom naziva, svi su samo u nju zaljubljeni, svima ista kanarinka u srcu. Tako su i mene, nezaštićenog, raspalili; a tada sam još sasvim mlad bio. Ni sam ne znam kako sam se našao s njima u pozorištu na četvrtoj galeriji. Što se gledanja

tiče, video sam samo krajičak od zavese, ali sam zato sve čuo. Glumica je stvarno imala vanredan glas: zvonak, slavujski, meden! Ruke su nam od pljeskanja otpale, promukli smo od vikanja, jednom rečju, zamalo što nas ne isteraše, a jednog su, stvarno, izbacili. Došao sam kući kao da sam u bunilu bio L U džepu mi još svega jedna srebrna rublja, a do plate je još dobrih deset dana ostalo. I šta mislite šta je bilo, rođena? Idućeg dana, pre nego što ću otići na dužnost, svratio sam parfimeru-Francuzu, kupio nekakve mirise, i sapuna miri-šljavog za sav svoj kapital — i sam ne znam zašto sam sve to nakupovao. Ni ručao nisam kod kuće, sve sam ispod njenih prozora šetao. Stanovala je na Nevskom. na četvrtom spratu. Dođem kući, odmorim se koji trenutak, i opet pođem na Nevski, samo da ispod njenih prozora prođem; me-sec i po dana sam tako išao, jurio za njom; fijaker s dobrim konjima sam svaki čas uzimao i vozio se ispod njenih prozora; sve sam potrošio, zadužio se, a posle prestao da je volim: dosadilo mi je! Evo, rođena, šta sve jedna glumica može da učini .od pristojnog čoveka! Uostalom, mladačak, mladačak sam bio tada!...

M. D.

74

Jula 8.

Poštovana gospođice moja Varvara Aleksejevna!

Vašu knjigu, primljenu 6. ovog meseca, žurim da vam vratim i, ujedno s tim, žurim da se u ovom pismu s vama objasnim. Ružno je, rođena, ružno je što ste me dotle doveli. Dozvolite, rođena: svako je zvanje Svevišnji ljudskoj sudbini odredio. Jednome je određeno da nosi generalske epolete, drugome da bude titularni savetnik*; ovome da zapoveda, onome da se bez roptanja i u strahu pokorava. Sve je to prema sposobnosti čoveka sračunato; neko je sposoban za ovo, drugi za ono, a sposobnosti je sam bog dao. Ja sam već oko trideset godina u službi; služim besprekorno, vladanja sam trezvenog, kod mene nikad propust nije primećen. Kao građanin, smatram sebe, i sve-stan sam toga, čovekom koji ima svoje nedostatke, ali uporedo s tim i vrline. Pretpostavljeni me poštuju, čak i samo njegovo prevashod-stvo su sa mnom j-iko zadovoljni; i premda mi oni dosad nikakvih naročitih znakova blagonaklonosti nisu pokazivali, ipak znam da su oni zadovoljni. Sedu sam kosu dočekao; greha velikog nemam. Naravno, ko u sitnicama nije grešio? Svi smo grešni, i čak ste i vi, rođena, grešni! Ali u velikim prestupima i nevaljalstvima nikad nisam bio primećen, recimo, da sam nešto protiv zakona radio, ili u rušenju društvenog mira učestvovao, u tome nikad nisam bio zapažen i tako nečeg nije bilo; čak i orden umalo nisam dobio — nego dosta o tome! Sve bi to trebalo, rođena, i vi po sa-vesti da znate, a i on bi trebalo da zna. Kad se već poduhvatio da opisuje, trebalo bi sve da mu je poznato. Ne, ja tako nešto, rođena, nisam od vas očekivao, ne, Varinjka! Baš od vas sam se tome najmanje nadao.

Šta! Dakle, posle svega toga, znači, čovek ne može na miru živeti čak ni u

svom kutu — kakav

klase — najniži činovnički čin. *Prim. prev.*

75

je da je taj kut — živeti drugome vodu ne mu-teći, prema poslovi, nikog ne dirajući, u strahu gospodnjem, poznajući sebe samog, a da te ne zađenu, da se i u tvoju jazbinu ne uvuku i ne počnu zagledati: đed', vele, da vidimo kako ti to živiš kod svoje kuće, i da li imaš dobar prsник, i imaš li dosta donjeg rublja; imaš li čizme, i čime su ti podšivene; šta jedeš, šta piješ, šta prepisuješ?... Pa šta tu ima, rođena, ako ja, gde je kaldrma iskvarena, prođem nekad na prstima i što čuvam čizme? Zašto pisati o drugome kako on, eto, ponekad oskudeva, pa i čaj ne pije? I baš kao da ceo svet mora obavezno da pije čaj! I zar ja svakom gledam u usta •—• kakav li zalogaj žvaće? Koga sam uvredio na taj način? Ne, rođena, zašto druge vređati kad te niko ne dira! I eto vam sad primera, Varvara Aleksejevna, šta znači ono: služiš, služiš revnosno, svesrdno, nego šta! — i sami pretpostavljeni te poštuju (kako bilo da bilo, tek oni me poštuju) — a nađe se tek neko pred samim nosom tvojim pa ti, bez ikakvog vidnog razloga, ni .krivom ni dužnom, sastavi paskvilu. Naravno, istina je da se čovek ponekad ponovi, raduje se, ne spava i raduje se, i nove čizme, na primer, sa takvim slađostrašćem navlači; to je istina, ja sam to osećao, jer vrlo je prijatno viđeti svoju nogu u finoj, kicoškoj čizmi — to je verno opisano! Ali ja se ipak iskreno čudim kako su te Fjođor Fjo-dorovič takvu knjigu pustili da promakne i nisu sebe branili. Istina, on je još mlad dostojanstvenik, i voli ponekad da se razviče; ali, zašto i da se ne razviče? I zašto da ne izgrdi, ako nas treba izgrditi? A posle, recimo, potrebno je, na primer, i onako, tona radi, izvikati se, pa lepo, može se i tona radi; treba se navići, treba kaznom zapretiti zato što •— neka to ostane među nama, Varinjka — s potčinjenim ništa ne možeš učiniti dok mu ne zapreliš; svi oni gledaju samo na spisku da se vođe, ja sam, veli, eto tu i tu, a s posla se izvuče kao tarana iz lonca. A pošto raznih činova ima i pošto svaki čin iziskuje savršeno njemu odgova-

76

rajući ukor, to je potpuno prirodno da posle toga i ton ukora bude različit prema činu; to je prirodno! Ta na tome i svet stoji, rođena, što mi svi jedan drugom ton namećemo i što svi jedan drugog ukoravamo. Bez te predostrožnosti niti bi svet mogao postojati, niti bi bilo reda i poretka. Zaista se čudim kako je Fjođor F j odoro vic takvu uvredu propustio, ne obrativši na nju pažnju.

A čemu pisati sve to? I zašto je to potrebno? Hoće li mi ko od čitalaca zato šinjel napraviti, šta li? Ili će mi, valjda, čizme nove kupiti? Ne, Varinjka, pročitace, pa će još i nastavak tražiti. Krije se čovek nekad, krije, sklanja se zbog onog što nije ni učinio; ponekad ni nos ne srne da pomoli — ma gde bilo, jer se spletačka boji i jer će ti iz svega što je na ovome svetu, iz svega će ti paskvilu napraviti — i eto već je čitav građanski i porodični život tvoj u literaturu stavljen, sve je naštampano, pročitano, ismejano, pretreseno! Ta

onda se više ni na ulicu ne smeš pojaviti, jer tu je sve tako obrazloženo da će nas sad već i po samom hodu na ulici poznati. Bilo bi još i koje-kako da se bar pred kraj popravio, da je bar malo ulbažio, da je, na primer, stavio posle one tačke kad su mu sipali iscepkanu hartiju na glavu: da je on i pored svega toga bio ispravan, dobar građanin, i da takvo ophođenje od svojih drugova nije zaslužio, pred pretpostavljenima je bio pokoran i poslušan (tu bi mogao nekakav primer navesti), nikome zla nije želeo, u boga je verovao i umro (ako mu je baš stalo da on neizostavno umre) oplakan. A još ponajbolje bi bilo i ne pustiti ga, jasnika, da umre, već učiniti tako da se njegov šinjel nađe, da ga taj general, dozna vši podrobnije o njegovoj ispravnosti, pozove k sebi u kancela-z riju, unapredi činom i odredi mu dobru platu; na taj, bi način, vidite li, ovako bilo: zlo bi bilo kažnjeno, a vrlina bi pobedila i činovnici-drugovi morali bi noseve pokunjiti. Ja bih, na primer, tako uradio; a čega tu kod njega ima naročitog, čega dobrog? Tek onako, prazan jedan primer iz svako-

77

dnevnog, prostog života. I kako ste se samo resili da mi pošaljete takvu knjigu, rođena moja? Pa to je, Varinjka, zlonamerna knjiga; to je prosto neistinito, jer je uopšte nemoguće da postoji takav činovnik. Jer posle nečeg takvog se mora žaliti, Varinjka, formalno žaliti.

Vaš najpokorniji sluga

MAKAR DJEVUŠKIN

Jula 27.

P. G. Makar e Aleksejeviču!

Poslednji događaji i pisma vaša uplašili su me, porazili i stavili u nedoumicu, a Fedorina pričanja su mi sve objasnila. Pa zašto je trebalo toliko očajavati i najedared pasti u takav ponor u kakav ste vi, Makare Aleksejeviču, pali?

Vaša objašnjenja me nimalo nisu zadovoljila. Vidite sad da li sam bila u pravu kad sam onoliko nastojala da primim ono dobro mesto koje su mi nudili? A pored svega toga, poslednji događaj koji mi se desio ozbiljno me plaši. Vi velite da vas je vaša ljubav prema meni primoravala da se kri-jete od mene. Uviđala sam da ste me mnogo obavezali još onda kad ste me uveravali da na mene trošite samo vaš rezervni novac, koji se, kao što ste govorili, nalazi za svaki slučaj u štedionici. Sad pak, kad sam doznala da uopšte nikakav novac niste ni imali, da ste se vi, slučajno doznajući za moj bedan položaj i sažalivši se nada mnom, odlučili da utrošite svoju platu, izuzevši je una-pred, i da ste čak i odelo svoje prodali kad sam bila bolesna, sad sam ja, doznajući za sve to, stavljena u tako mučan položaj da još uvek ne znam kako sve to da primim i šta sve da mislim. Ah, Makare Aleksejeviču! trebalo je da se zaustavite na prvim svoj im dobročinstvima, izazva-

78

nim vašom bolećivošću i rodbinskom ljubavlju, a ne da docnije, čak i uludo, novac traćite na nepotrebne stvari. Vi ste naše prijateljstvo izdali, Makare Aleksejeviču, jer niste prema meni bili iskreni, i sad kad vidim da vam je i poslednji novac otišao na moje haljine, na bombone, na šetnje, na pozorište i

na knjige, ja za sve to sad skupo plaćam žaljenjem zbog svoje neoprostive lakomislenosti (jer ja sam od vas primala sve ne brinući se za vas samog); i sve ono čime ste hteli da mi pričinite zadovoljstvo pretvorilo se sad za mene u tugu, a za sobom ostavilo samo beskorisno žaljenje. Primećivala sam u poslednje vreme vaše neraspoloženje i, premda sam i sama očekivala nešto tužno, ipak ono što se desilo nisam mogla ni sanjati. Šta! zar ste do tog stepena mogli pasti duhom, Makare Aleksejeviču? Šta će o vama sad pomisliti, šta će za vas sad reći svi oni koji vas poznaju? Vi, koga smo ja i svi ostali poštovali zbog dobrote duše, skromnosti i razboritosti, vi ste sad najednom pali u tako odvratan porok, koji kod vas, izgleda, dosad još nikad nije bio primećen. Kako je meni bilo kad mi je Fedora pričala da su vas našli na ulici pijanog i da vas je policija dovela u stan! Skamenila sam se od zaprepašćenja iako sam očekivala nešto neobično, jer čitava četiri dana nije od vas bilo ni traga ni glasa. Ali da li ste pomislili, Makare Aleksejeviču, šta će reći vaši pretpostavljeni kad saznaju za pravi uzrok vašeg odsustva? Velite da vam se svi podsmevaju, da su svi doznali o našoj vezi i da me vaši susedi pominju u svojim šalama. Ne obraćajte pažnju na to, Makare Aleksejeviču i, tako vam svega na svetu, umirite se. Plaši me i vaša istorija s tim oficirima; i o njoj sam nešto načula. Objasnite mi šta to sve znači? Pišete mi da ste se bojali da svojim priznanjem ne izgubite moje prijateljstvo, da ste bili u očajanju ne znajući čime da mi pomognete u mojoj bolesti, da ste sve prodali da biste mi pomogli i da me ne biste pustili u bolnicu, da ste se zadužili koliko vam je god bilo moguće

79

i da imate svakog dana neprijatnosti s gazdaricom — ali, krijući sve to od mene, izabrali ste ono što je najgore. Jer ja sam, eto, sad sve doznala. Bilo vam je nezgodno da me dovedete u položaj da samoj sebi priznam kako sam bila uzrok vašeg nesrećnog položaja, a sad ste mi, eto, dvostruko više naneli bola svojim vladanjem. Sve me je to zaprepastilo, Makare Aleksejeviču. Ah, prijatelju moj! Nesreća je zarazna bolest. Nesrećan i siromah moraju da se klone jedan drugog, da se ne bi još više zarazili. Donela sam vam takvu nesreću, kakvu vi ranije, u svom skromnom i usamljenom životu, nikad niste imali. Sve me to muči i ubija.

Napišite mi sad sve otvoreno šta je s vama bilo i kako ste se odlučili na takav postupak. Umirite me, ako je moguće. To što vam sad pišem o mom miru nije samoljublje, već moje prijateljstvo i moja ljubav prema vama, koji se ničim ne mogu izgubiti iz mog srca. Zbogom. Vaš odgovor čekam s nestrpljenjem.

Rđavo ste o meni mislili, Makare Aleksejeviču.

Srdačno vas voli

VARVARA DOBROSJOLOVA

Jula 28.

Premila moja Varvara Aleksejevna!

Sad kad je već sve svršeno i kad sve malo-po-malo dolazi u svoj pređašnji položaj, evo šta ću vam reći, rođena; vi se uznemirujete oko toga šta će svet o meni misliti, na šta žurim da vam saopštim, Varvara Aleksejevna, da je

meni moja ambicija draža od svega. Zbog čega i stavljajući vam do znanja nevolje moje i sve one nereda izvešta-vam vas da od mojih pretpostavljenih još niko ništa ne zna, a neće ni znati, tako da će i dalje

80

gajiti prema meni poštovanje kao i ranije. Jednog se samo bojim: spleta se bojim. Kod nas u kući gazdarica samo više, a sad kad sam, joj pomoću vaših deset rubalja otplatio jedan deo duga, samo . gundža i ništa više. Što se, pak, tiče ostalih, ni oni nisu rđavi; od njih samo novac na zajam ne treba tražiti, pa ni oni nisu rđavi. A na kraju svojih objašnjenja reći ću vam, rođena, da vaše poštovanje prema meni cenim više od svega na svetu i time se tešim u svim svojim privremenim neredima. Hvala bogu što su prvi udarac i prvi potresi minuli i što vi sve to niste shvatili kao moje verolomstvo i ne smatrate me egoistom zbog toga što sam vas uz sebe držao i obmanjivao vas, pošto nisam bio u stanju s vama da se rastanem i što sam vas voleo kao svog anđelčića. Svesrdno sam se latio službe i opet sam počeo dužnost svoju ispravno da vršim. Jevstafije Ivano vic nije ni jedne , rečce rekao kad sam juče pored njega prošao. Neću kriti od vas, rođena, da me dugovi moji i loše stanje moje garderobe ubijaju, ali to ipak nije strašno i zbog toga umoljavam vas opet — nemojte očajavati, rođena. Šaljete mi opet pola rublje, Varinjka, i to me je pola rublje pravo u srce pogodilo. Dakle, dotle je sad došlo, dakle, eto kako je sad! To jest ne da ja, matora budala, vama, anđelčiću, pomažem, već vi, sirotica moja jadna, meni! Dobro je uradila Fedora što je nabavila novaca. Zasad nemam nikakvih nada, rođena, da ću nešto dobiti, a pojave li se bilo kakve nade, odmah ću vam sve detaljno opisati. Ali spletke, spletke me uznemiruju više od svega. Zbogom, anđelčiću moj. Ljubim vam ručicu i preklinjem vas da ozdravite. Ne pišem detaljno zato što žurim na dužnost, jer trudom i prilježnošću hoću sve svoje krivice i propuste u službi da zagladim; a dalje izveštavanje o svim zbivanjima i događajima s oficirima ostavljam za veče.

• Poštuje vas i iskreno voli

MAKAR DJEVVSKIN 6 Beđni ljudi

81

Jula 28.

Mila Varinjka!

Eh, Varinjka, Varinjka! Eto, sad je baš na vašoj strani greh, i na savesti će vašoj ostati. Svojim pisamcetom ste me potpuno zbunili i zabrinuli, i tek sad, pošto sam natenane u unutrašnjost svoga srca pronikao, video sam da sam bio u pravu, da sam bio potpuno u pravu. Ne govorim o svom faz-vratu (manimo ga se, rođena, manimo ga se!), već

O tome da vas volim i da od mene nimalo nije bilo nerazumno—što vas volim, nimalo nerazumno. Jer vi, rođena, ništa ne znate. A kad biste samo znali zbog čega je sve to, zbog čega moram da vas volim, drukčije biste onda govorili. Sve to vi govorite samo razumom, a ja sam uveren da vam je u srcu sasvim drugačije.

Rođena moja, ja sam ne znam, niti se sećam dobro šta sam sve sa oficirima

imao. Potrebno je da vas upozorim, anđelčiču moj, da sam do tog vremena bio u užasnoj zabuni. Zamislite da sam već čitav jedan mesec, tako reći, o končiču visio. Položaj je bio više no očajan. Pred vama sam to tajio, a i kod kuće takođe, ali gazdarica je digla viku i graju. Meni samom bi to bilo potpuno svejedno. Neka je, neka praska, zla žena, ali jedno što je sramota, a drugo, što je ona, bog bi je znao kako, doznala za našu vezu, pa je takve stvari o njoj po kući vikala da sam se skamenio i uši zapušio. Ali stvar je u tome što drugi uši nisu zapušili, već, naprotiv, još ih bolje naoštrili. Još i sad, rođena, ne znam kud da se denem...

I eto, anđelčiču moj, sve to, ceo taj skup svakojakih nevolja me je i dotukao konačno. Najednom čudne stvari od Fedore čujem: da vam se u kuću javio nedostojni molilac i da vas je uvredio nedostojnim predlogom; da vas je uvredio, duboko uvredio, ja to po sebi sudim, rođena, jer sam se 1 ja duboko uvredio. I eto, tu me je snaga izdala, anđelčiču moj; tu sam i klonuo, tu sam se izgubio i potpuno propao. Ja sam, družo moj Varinjka, 82

istrčao u nekakvom besu nečuvenom, hteo sam da odem k njemu, razvratniku; već nisam ni sam znao šta sam sve hteo da uradim, jer ja neću da vas, anđelčiču moj, vređaju! No, teško mi je bilo! A baš je u to vreme kiša neka padala, lapavica, tegoba je neka bila strašna!... Već sam skoro hteo da se vratim... I tu sam pao, rođena. Jemelju sam sreo, Jemeljana Ilica; on je činovnik, to jest bio je činovnik, a sad već više nije činovnik, zato što su ga od nas otpustili. Ne znam od čega živi i kako sastavlja kraj s krajem; tako pođoh s njim. Tada, nego, šta je vama, Varinjka, ta zar je prijatno o nevoljama svoga druga čitati, jad njegov i povest iskušenja koja je pretrpeo? Trećeg dana uveče, to me je već Jemelja nagovorio, uputio sam se njemu, oficiru. Adresu sam od našeg nastojnika kuće doznao. Ja sam, rođena, kad o tome govorimo, tog fićfirića već odavno na oko uzeo; pratio sam ga dok je još kod nas stanovao. Sad vidim da sam nešto ružno učinio, jer nisam bio sasvim trezan kad su me kod njega prijavili. Ja se, Varinjka, ako ćemo po duši, ničega ne sećam; sećam se samo da je kod njega bilo mnogo oficira, ili se to kod mene sve udvostručilo — bog sveti zna. Takođe se ne sećam ni šta sam govorio, samo znam da sam mnogo u svom blagorodnom negodovanju govorio. No, a tada su me isterali, tada su me niz stepenice bacili, to jest nije baš da su me bacili, nego su me samo, onako, izgurali. Znao već, Varinjka, kako sam se vratio; eto, to je sve. Naravno, moralno sam pao, i častoljublje moje je postradale; ali to niko ne zna, od stranih niko, osim vas, ne zna; a u takvom slučaju, to je sasvim svejedno, kako da ništa nije ni bilo. Možda je to baš i tako, Varinjka, šta vi mislite? A ono što mi je potpuno dobro poznato to je da se prošle godine kod nas Aksentije Osipovič na takav isti način odvažio na ličnost Petra Petroviča, ali to u tajnosti, on je to u tajnosti učinio. Pozvao ga je u vratarevu sobu, ja sam sve to kroz pukotinu gledao. A tamo ga je već onako kako sleduje i udesio, ali na blagorodan način, jer 83

to niko nije video osim mene. No, a ja ništa, to jest hoću da kažem da nikom ni reci o tome nisam govorio. No, a posle toga Petar Petrovič i Aksen-tije Osipovič — kao da ništa nije ni bilo. Petar Petrovič je, znate, tako ambiciozan, pa nikome nije ni rekao, te se oni sad i pozdravljaju i rukuju. Ja ne sporim, ja, Varinjka, vama ne smem sporiti, ja sam vrlo nisko pao i, što je strasnije od svega, u sopstvenim sam očima svojim pao, ali to već mora da mi je tako još od rođenja suđeno, to je, jamačno, sudbina, a od sudbine nećeš pobeći, to i sami znate. Eto vam, dakle, podrobnog objašnjenja nesreća mojih i nevolja, Varinjka, eto — sve je to tako da ne bi trebalo ni čitati, sve vam je isto. Ja baš nisam najzdraviji, rođena moja, i osećanja su mi se potpuno umrtvila. Iz tog razloga sad, uveravajući vas u svoju privrženost, ljubav i poštovanje, ostajem, poštovana i milostiva gospođice moja, Varvara Aleksejevna,

najpokorniji vaš sluga *MAKAR DJEVUŠKIN*

Jula 29.

Poštovani gospodine Makare Aleksejeviču!

Pročitala" sam oba vaša pisma i — prosto sam se zaprepastila! Čujte, prijatelju moj, vi ili preda mnom nešto krijete i napisali ste mi samo jedan deo svih vaših neprijatnosti, ili... ozbiljno, Makare Aleksejeviču, vaša pisma još nose obeležje nekakvog rastrojstva... Dođite do mene, tako vam boga, dođite danas i, čujte, dođite nam prosto na ručak. Meni nije sasvim jasno kako vi tamo živite i kako ste se s gazdaricom nagodili. O svemu tome mi ništa ne pišete i kao da namerno o tome ćutite. Dakle, doviđenja, prijatelju moj; neizostavno nam

84

danas dođite, a ponajbolje biste još učinili kad biste nam svakog dana dolazili na ručak. Fedora kuva vrlo dobro. Zbogom.

Vaša *VARVARA DOBROSJOLOVA*

Avgusta 1. Draga moja Varvara Aleksejevna!

*

Milo vam je, rođena, što vam je bog pružio priliku da od svoje strane dobro dobrim platite i meni se zahvalite. Ja u to verujem, Varinjka, i u anđeosku dobrotu srca vašeg verujem, a ne pre-korevam vas, samo mi ne prebacujte, kao ono pre, da sam se pod starost propio. Sagrešio sam, šta sad da radim! — ako baš neizostavno hoćete da u tome vidite greh. Samo meni je, draga moja, teško-preteško da tako nešto slušam od vas! A vi se na mene ne ljutite što tako govorim. U grudima je mojim, rođena, sve bolno osetljivo. Siromašni ljudi su ćudljivi; tako je to sama priroda uđesila. To sam i ranije osećao, a sad sam još jače osenio. Siromah čovek mnogo traži; on i na svet božji drugačije gleda, i na svakog prolaznika ispod oka motri, a oko sebe zbunjene poglede baca, osluškuje svaku reč — da ne govore što god o njemu? A zašto je, reci će oni, usleđ čega je on tako neugledan i šta on zapravo oseća? I ded' da vidimo kakav će biti s ove strane, a kakav će biti s one strane? I svakom je, Varinjka, poznato da je siromah čovek gori od pačavre i da niko prema njemu

nikakvog poštovanja gajiti ne može, ma šta oni tamo pisali! oni, ta škrabala, ma šta pisali! — uvek će siromah biti onako kako mu je oduvek i bilo. A zbog čega će uvek tako po starom biti? Pa zbog toga što kod siromaha čoveka, po njihovom mišljenju, sve mora biti pokriveno; u njega ništa ne srne biti sveto, niti on srne imati i najmanje / 85

ambicije, nikako. Eto, onomad priča Jemelja da su negde za njega kupili neke priloge, pa je, veli, za svaki potrošeni groš morao zvanično račune polagati. Mislili su da mu svoje groševe poklanjaju, a ono nije; platili su zato što su im siromaha čo-veka pokazivali. Danas vam se, rođena, i dobročinstva nekako čudno čine; a možda su se tako oduvek činila, ko mu ga zna! Ili ne ume ju da čine dobročinstva, ili su se već u tome mnogo izve-štili — jedno od ta dva. Vi, možda, to niste ni znali, ali, eto, tako je. O drugim stvarima moram da ću-tim, a u ovo se bogami razumem. I zašto siromah čovek zna sve to i misli sve o takvim stvarima? Zašto? —eto kako: iz iskustva. Otud, na primer, što zna da pored njega ide kakav gospođin, koji se možda uputio u kakav restoran i govori sam sa sobom: šta će, eto, veli, ta golja pisarska, šta će taj danas ručati? Ja ću danas sote-papijot, a on će možda samo kašu, pa još bez masla! A šta se njega tiče što ću ja kašu bez masla jesti! Ima takvih ljudi, Varinjka, ima, koji samo o tome i misle. Pa idu, paskvilanti drski, i gledaju da li staješ čitavim stopalom na kamen ili samo na prste; da li tom i tom činovniku tog i tog nadleštva, titularnom savetniku, vire goli prsti iz cipele, da li su mu laktovi pocepani — pa ti posle sve to opisuju i štampaju takve gadosti... A šta se tebe tiče što su moji laktovi pocepani? Ako mi oprostite, Varinjka, što se grubo izražavam, reći ću vam da siromah čovek u tom pogledu oseća isti onakav stid kao što je vaš devojački. Eto, vi se nećete — oprostite mi i za ovu prostu reč — hteti svlačiti pred celim svetom; e, tako isto i siromah čovek ne voli da se zaviruje u njegovu jazbinu i da mu se iznose pred svet njegovi porodični odnosi. Pa onda, šta mu je trebalo, Varinjka, da vređe mene zajedno s neprijateljima mojim, koji posežu na čast i ambiciju poštenog čoveka! I danas, sam vam u nadleštvu sedeo kao kakav medvedić ili kakav očerupan vrabac i umalo što

86

nisam od stida zbog sebe samog u zemlju propao. Stid me je bilo, Varinjka! Kako da ne bude čoveka sramota kad ti kroz odelo vire goli laktovi, a dugmad o koncu landara! A na meni, kao za pakost, baš ništa nije bilo kao što treba. I preko volje klone čovek duhom. Pomislite samo, sam Stepan Karlovič je počeo danas poslovno sa mnom da govori; govorio, govorio, i kao uzgredno tek dodao: »Bože, bože, brate Makare Aleksejeviču!« pa nije ni izgovorio ono drugo što je mislio, ali ja sam i sam sve pogodio i tako pocrveneo da mi je čak i moja čela pocrvnela. Ono u stvari nije ništa naročito, ali me opet uznemiruje i navodi na teške misli. Da nisu što doznali? A, sačuvaj bože, ako su nešto doznali! Priznajem, sumnjam, mnogo sumnjam na jednog čoveka. Jer ti gadovi su kadri svašta učiniti! Izdaće te! Sav tvoj privatni život će za

groš izdati; njima nije ništa sveto.

Sad znam čije je to maslo:- to je Ratazjajev-ljevo maslo. Poznaje on nekog iz našeg nadleštva, pa mu je onako, u "razgovoru, sve lepo ispričao, pa još malo i dodao; ili je možda u svom nadleštvu pričao, pa je otud izašlo i došlo do nas. A kod nas u stanu znaju svi sve do najmanje sitnice, i na vaš prozor prstom pokazuju; ja to već znam da pokazuju. I kad sam juče pošao k vama na ručak, svi su provirivali iz prozora, a gazdarica je rekla da se, veli, đavo spandao s novorođenčetom, pa posle je i vas nazvala ružno. Ali sve to nije ništa prema gnusnoj nameri Ratazjajeva da stavi mene i vas u svoju literaturu i nas u finoj satiri cpiše; to je on lično rekao, a meni su naši dobri ljudi ispričali. Ja već ne mogu ni o čemu da mislim, rođena, niti da se na nešto odlučim. Treba priznati, naljutili smo gospoda boga, anđelčiću moj! Vi ste mi, rođena, hteli neku knjigu da pošaljete da mi ne bude dosadno. Neka i knjiga ide s milim bogom, rođena! Šta je knjiga? To je glupost sa licima! I romani su besmislice i radi ćaskanja su napisani, da ih čita besposlen svet. Verujte mi, rođena, ve-rujte mome dugogodišnjem iskustvu. I ako vas ti

87

tamo zbune nekim Sekspirom, vele, eto vidiš, u književnosti postoji Šekspir, i Šekspir je glupost, kažem vam: sve je to čista glupost, sačinjeno sve radi paskvila.

Vaš

MAKAR DJEVUŠKIN

Avgusta 2.

P. G. Makare Aleksejeviču!

Nemojte se brinuti ni o čemu; daće gospod bog pa će se sve urediti. Fedora je pribavila čitavu gomilu posla i za mene i za sebe i obe smo se od sveg srca latile rada; možda ćemo sve opet u red dovesti. Ona, veli, naslućuje da su sve moje po-slednje neprijatnosti poznate Ani Fjodorovnoj; ali sad mi je svejedno. Danas sam neobično vesela. Hoćete da uzajmite novaca, sačuvaj bože! Posle se nikad nećete izvući iz bede kad dođe da se vraća. Bolje je da se s nama zbližite, da dolazite k nama što če,šće i da ne obraćate pažnju na vašu gazdaricu. Što se pak tiče ostalih vaših neprijatelja i zlotvora, uverena sam da se samo badava mučite uzaludnim sumnjama, Makare Aleksejeviču! Pripazite malo; zar vam nisam rekla poslednji put da vam je stil veoma rogotatan. A sad zbogom, doviđenja. Očekujem vas; svakako dođite.

Vaša V. D.

Avgusta 3. ' Anđelčiću moj, Varvara AleksejeVna!

Hitam da vam saopštim, živote moj, da se kod mene neke nađe pojavljuju. No dozvolite mi, ćer-čice moja, pišete mi, anđelčiću, da ne uzaj-

88

mim? Mila moja, ne ide bez toga; eto već i meni nije baš najbolje; a i vama, svaki čas, može nešto da se desi jer ste slabački; eto, pišem vam zato jer svakako moram da pozajmim. A sad da nastavim.

Primetiću vam, Varvara Aleksejevna, da sad u nadleštvu sedim do Jemeljana

Ivano vica. To nije onaj Jemeljan koga vi poznajete. Ovaj je, kao i ja, titularni savetnik, i nas dvojica smo u svem našem nadležstvu gotovo najstariji činovnici, sta-rosedeoci. To vam je dobra duša, nekoristolju-biva, ali je velika ćutalica i izgleda kao pravi medved. Ali zato je majstor u poslu, ima pravi engleski rukopis i, da vam istinu kažem, ne piše gore od mene — čestit čovek! Nikada se dosada nismo naročito zbližavali, samo onako po običaju: dobar dan i zbogom; ili ako mi je kad zatrebao nožić, tada bih zatražio — dajte mi, velim, Jemeljane Ivanoviču, nožić — jednom rečju, bilo je samo ono što zajednički život sobom donosi. Ali danas dođe on pa mi kaže: Zašto ste se vi, Makare Aleksejeviču, veli, tako zamislili? Vidim odmah da mi čovek dobro želi i poverio sam mu se — rekoh: tako i tako, Jemeljane Ivanoviču, tj. nisam mu kazao sve; ne bih ja to, sačuvaj bože, nikad kazao, jer nemam smelosti da kažem, nego sam mu ponešto rekao, da sam, tako reći, u neprilici, i tome slično. »Pa uzajmite, brate«, veli Jemeljan Iva-novič; »uzajmite; pa makar od Petra Petroviča uzajmite, on daje pod interes; i ja sam od njega uzajmio; a interes naplaćuje pristojan; koji neće upropastiti čoveka«. E, Varinjka, zaigralo mi je srce u grudima. Mislim, mislim, hoće li ga umu-đriti gospod da mi uzaj mi, isti taj Petar Petrovič dobrotvor. Pa već računam kako bih tad i gazdarici dug isplatio, i vama bih pomogao, a i ja bih se sav iskrpio. Jer ovako me je sramota, neprijatno mi je i na mestu svome da seđim, a da i ne pomi-njem što se cerekala oko mene već pođsmevaju, neka ih! A prođe više puta i njegovo prevashođ-stvo pored našeg stola, pa će, sačuvaj bože, da bace

89

pogled na mene i da opaze kako sam nepristojno odeven. Jer kod njih je glavno — čistoća i urednost. Oni mi, doduše, neće ništa reći, ali ja bih umro od sramote — eto 'šta bi bilo. Zbog toga sam se ja, ohrabrivši se i sakrivši svoj stid u pocepani džep, uputio Petru Petroviču i pun nade i ni živ ni mrtav od očekivanja — sve zajedno. I šta je bilo, *Varinjka — sve se glupo svršilo!* Imao je nešto posla sa Feodosijem Ivanovičem. Prišao sam mu sa strane, povukao ga za ruku i rekao: Petre Petroviču, Petre Petroviču! On se okrenuo, a ja nastavih: takva, rekoh, i takva stvar; trideset rublja itd. U početku me izgleda nije razumeo, a kad sam mu ob jasno sve, on se samo nasrne ja, ništa nije rekao, ućutao. Opet ja njemu onako isto. A on meni: Imate li kakve zaloge? A sam se zag-njurio u svoja akta, piše, a mene i ne gleda. Ja sam se malo ušeptrljio. Ne, rekoh, Petre Petroviču, nemam zaloge, pa mu objašnjavani da ću mu čim primim platu odmah vratiti, začelo ću, rekoh vratiti; to će mi, rekoh, biti prva briga. U taj mah ga je neko pozvao, ja sam ga sačekao, on se vratio i počeo da zarezuje pero, a mene kao da i ne *opaža*. A ja opet svoje rekoh: zar ne biste, rekoh, nekako, Petre Petroviču, mogli? On ćuti kao i da ne čuje, a ja stojim, stojim i mislim — pokušaću još po-slednji put, pa ga opet povučem za rukav. Ali on ni reci ne proslovi, *zareza* pero i poče da piše; ja se tada uklonih. Oni su vam, vidite li, rođena, možda- sve čestiti ljudi, ali su gordi, mnogo su gordi; šta se to mene tiče. Daleko smo mi od njih, Varinjka. Zato sam vam i napisao sve to. I Jeme-ljan Ivanovič se

nasmejao, klimnuo glavom, ali mi je dao nade, dragi. Čestit je čovek taj Jemeljan Ivanovič. Obećao mi je da će me preporučiti jednom čoveku; taj čovek, Varinjka, stanuje u Vibor-škom kraji i daje pod interes — neki, činovnik četrnaeste klase. Jemeljan Ivanovič veli da će taj svakako dati; a sutra, anđelčiču, da odem — a? Šta mislite? Jer zlo ako se ne uzajmi. Gazdarica me skoro tera iz stana i nikako ne pristaje da mi .90

dalje daje hranu. Pa i čizme su mi sasvim loše, dugmadi nemani... da, da, i zar je to sve što mi nedostaje! A šta ćemo ako neko od starešina opazi takvu neurednost? Zlo, Varinjka, zlo; prosto zlo!

MAKAR DJEVUŠKIN

AVgusta 4.

Dragi Makare Aleksejeviču

Ako boga znate, Makare Aleksejeviču, uzajmite što pre nešto novaca; ja ne bih u vašim sadašnjim prilikama ni za boga tražila od vas pomoći, ali kad biste znali kako mi je sada. U svom stanu nikako ne možemo ostati. Meni su se dogodile strašne neprijatnosti, i kad biste samo znali kako sam sada neraspložena i uzbuđena! Zamislite samo, prijatelju moj: jutros nam ulazi neki nepoznat čovek, već u godinama, skoro starac, s oređenima. Ja sam se zaprepastila, ne shvatajući šta će taj čovek kod nas. Fedora je u to vreme bila otišla u dućan. Počeo je da me ispituje kako živim i šta radim, pa, i ne sačekavši odgovor, reče mi da je on ujak onog oficira; da se on jako ljuti na svog nećaka što se onako rđavo ponašao i što nas je osramotio u čitavoj kući; kazao mi je da je taj njegov nećak balavac i vetropir i da je on spreman da me uzme u zaštitu. Posavetovao mi je da ne slušam što mi govore mlađi ljudi; dodao je da me žali kao da mi je otac, da gaji prema meni roditeljska osećanja i da je spreman da mi u svemu pomaže. Ja sam samo rumenela i nisam znala šta da mislim, ali se nisam žurila da mu se zahvalim. Uzeo me je silom za ruku, pomilovao me po obrazu i rekao mi da sam vrlo lepa i da je njemu osobito milo što imam jamice na obrazima (bog bi znao šta je sve pričao) i najzad je hteo da me poljubi, govoreći da je on već starac (a bio je tako odvratn!). U taj mah je ušla Fedora. On se malo zbunio, pa opet počeo da priča kako gaji prema meni pošto-

91

vanje zbog moje skromnosti i dobrog ponašanja i da bi mu osobito milo bilo da ga se ne tuđim. Zatim je pozvao Fedoru na stranu i hteo da joj da nešto novaca pod nekim čudnim izgovorom. Fe-dora, razume se, nije primila. Najzad je pošao kući; ponovio je još jednom sve što mi je govorio; rekao je da će doći još jednom i da će mi minđuše doneti (izgleda da je i sam bio vrlo zbunjen). Savetovao mi je da promenim stan i preporučivao mi jedan krasan stan, koji je imao u vidu, a koji me, veli, ništa ne bi koštao. Rekao mi je da sam mu se vrlo dopala zato što sam čestita i razborita devojka; savetovao mi je da se čuvam razvratne omladine i, naposljetku, izjavio da poznaje Anu Fjodorovnu i da ga je Ana Fjodorovna zamolila da mi kaže da će i ona doći ovih dana kod mene. Tad sam sve razumela. Ne

znam ni sama kako mi je tada bilo. Prvi put sam se u životu našla u takvom položaju. Bila sam van sebe; strašno sam ga nagrdila. Fedora mi je pomogla i skoro ga isterala iz stana. Zaključili smo da je sve to maslo Ane Fjodorovne; kako bi i otkud inače on znao za nas.

A sad se vama obraćam, Makare Aleksejeviču, i molim vas da mi pomognete! Ne ostavljajte me, ako boga znate, u ovakvom položaju! Uzajmite, molim vas, makar koliko-tolika para, nabavite novac, jer se drukčije ne možemo iseliti odavde, a ovde više nikako ostati ne možemo: i Fedora to savetuje. Treba nam najmanje dvadeset i pet ru-balja. Ja ću vam vratiti taj novac; zaradiću ga; ovih dana naći će mi Fedora opet posla, pa ako vas budu zbunjivale velike kamate, ne obraćajte pažnju na to i pristani te na sve. Sve ću vam vratiti, samo me; tako vam boga, ne ostavljajte bez pomoći. Vrlo mi je teško što moram da vas uznemirujem sada kad ste i sami u tako teškim prilikama, ali vi ste moja jedina nada. Zbogom, Makare Aleksejeviču; razmislite o meni, i nek vam bog da da uspete!

V. D, 92

Avgusta 4.

Premila moja Varvara Aleksejevna!

Eto, ti me iznenadni udarci i potresaju! Upravo takve strašne nevolje i ubijaju moj moral! Pored toga što ološ, ti razni čankolizi i starkelje odvratne, vas, moga anđelčića, hoće da obore na bolesničku postelju, pored svega toga oni i mene, čankolizi jedni, hoće da upropaste. I upropastiće me, kunem vam se, upropastiće me! Jer sad bih, evo, više voleo da umrem nego vama da ne pomognem! Ako vam ne pomognem, to je smrt, prava smrt, Varinjka; a ako vam pomognem, tada ćete mi odleteti kao ptičica iz gnezda koju se spremaju ove sovuljage, grabljive ptice da raščupaju. To me i muči, rođena! Pa i vi, Varinjka, kako ste okrutni! Šta je to s vama? Vas muče, vas vređaju, vi, pričice moja, patite, i još tugujete što me morate uznemiriti, i još mi obećavate da ćete to zaraditi, to jest upravo ubiti to malo zdravlja, samo da mi plat'ite na vreme. Ta pomislite samo, Varinjka, šta vi to govorite! Zašto da šijete, zašto da radite, da mučite brigom tu svoju sirotu glavicu, da kvarite te svoje lepe očice i da ubijate svoje zdravlje?! Ah, Varinjka, Varinjka! Vidite li, mila moja, ja ni za šta nisam, i sam znam da ni za šta nisam; ali učiniću da nešto vredim. Sve ću ja savladati, naći ću posao sa strane, prepisivaću razne spise raznim literatorima; otići ću do njih, sam ću otići, nametnuću im se za posao. Jer oni, rođena, traže dobre prepisivače, znam da oni traže, a neću vam dati da se iscrpljujete. Neću vam dati da izvršite takvu ubitačnu nameru. Ja ću, anđelčiću moj, svakako uzajmiti, i pre ću umreti nego što neću uzaj-miti. I pišete mi, mila moja, da se ne plašim velike kamate — pa i neću se uplašiti, rođena, neću se uplašiti, ničega se sada neću uplašiti. Tražiću, rođena, četrdeset rubalja u asignacijama; to neće biti mnogo, Varinjka, zar ne? Hoće li mi neko odmah poveriti četrdeset rubalja? To jest hoću da vas pitam, da li me smatrate sposobnim da na

9.3

prvi pogled uijem veru i poverenje? Da li se po licu, na prvi pogled, može o

meni steći povoljan utisak? Setite se, anđelčiću, da li izgledam kao čovek koji uliva poverenje? Šta mislite? Znete li da me je prosto strah, kao da sam bolestan, prosto kao da sam bolestan! Od tih četrdeset rubalja ostaviću za vas dvadeset i pet, Varinjka; dve u srebru za gazdaricu — a što ostane, to ću ostaviti za lične potrebe. Vidite, gazdarici bi trebalo dati i više, čak bih morao. Ali uzmite sve u obzir, rođena, sračunajte sve moje potrebe, pa ćete vide ti da se ne može više dati — a onda je, dabome, glupo o tome i govoriti, bolje je i ne pominjati. Za rublju u srebru kupicu čizme; prosto ne znam hoću li moći sutra u ovim starim da se pojavim u kancelariji. Bila bi mi potrebna i jedna marama, jer će staroj biti već godinu dana; ali pošto ste mi obećali da ćete mi od stare vaše keceljice skrojiti ne samo maramu nego i tvrde grudi, to neću ni da mislim na maramu. Znači, čizme i maramu imam. Ali dugmad, draga moja! Jer morate i sami priznati, mila moja, da bez dugmadi ne mogu — a već mi je polovina pootp.adala. Sav drhtim kad pomislim da bi njegovo prevashodstvo mogli primetiti takvu neurednost pa reći — šta reći? Ta ja, rođena, ne bih ni čuo šta bi oni kazali; jer bih umro, umro, — ama na mestu bih tamo umro, lepo bih potegao, pa umro od stida, od pomisli samo! Oh, rođena! Tako mi ostaje. od svih tih najprečih stvari još svega'tri rublje. To mi je za trošak i za po funtice đuvana, jer, anđelčiću moj, ja vam bez đuvana ne mogu živeti, a evo već je deveti dan kako dim nisam povukao. Istinu 'da vam kažem, to bih mogao kupiti, da vama ništa i ne pominjem, ali neću. Jer, eto, vi ste sada u nevolji, nemate ni što vam je najnužnije, a ja se ovde sladm raznim uživanjima; pa vam zato sve to i govorim da me savest ne grize. Otvoreno vam priznajem, Varinjka, sada sam u vrlo žalosnom položaju, tj. nikada se ovako nešto nije sa mnom događalo. Gazdarica me prezire, niko me ne poštuje. Oskudica

94

da gora biti ne može, dugovi; a u nadležstvu, gde mi ni ranije nije išlo sjajno među drugim činovnicima, sada, rođena, i da ne pominjem. Ja krijem, brižljivo od svih sve krijem, i sam se krijem, i kad ulazim u kancelariju idem nekako sasvim bojažljivo, od svakog se sklanjam. I samo vama imam moralne snage da to priznam... A šta ćemo ako mi onaj ne dadne? No ne, bolje je, Varinjka, da i ne mislim na to i da ne ubijam dušu pre vremena takvim mislima. Zato vam i pišem da vas opomenem da ni vi ne mislite na to i da se ne mučite zlim mislima. Ah, bože moj, šta li će biti od vas tada? Ono, istina, vi se tada nećete preseliti iz toga stana, i ja ću ostati uz vas — ali ne, neću se tada ni vraćati, prosto ću propasti, nestati. Gle, ja se ovde, raspisao, a treba da se obrijem; ipak je to lepše, a što čovek lepše izgleda, uvek će više uspeti. No, daj bože! Pomoliću se bogu, pa na put!

MAKAR DJEVU SKIN

Avgusta 5.

Dragi Makar e Aleksejeviču

Ne očajavajte bar vi, pobogu! I tako je već dosta nevolje. Šaljem vam trideset kopejki u srebru; više ne mogu nikako. Kupite što vam je najpotrebnije, tek da

do sutra nekako prozi vite. I mi već nemamo skoro ništa, a sutra već ne znam šta će biti. Teško mi je, Makare Aleksejeviču! Ali ne žalostite se; nismo uspeli, pa šta možemo! Fedora veli da to još nije ništa strašno i da možemo još ovde ostati neko "vreme; jer kad bismo se i preselili, opet ne bismo mnogo uradili: naći će oni nas svuda ako hoće. Samo nekako nije prijatno sad ovde ostati.

'Da mi nije ovog tereta na srcu, pisala bih vam o jednoj stvari.

Kako imate čudnu narav, Makare Aleksejeviču! Sve suviše primete srcu; zato ćete uvek biti naj-

95

nesrećniji Čovek. Ja pažljivo čitani sva vaša pisma, pa vidim da se vi u svakom pismu toliko brinete i mučite zbog mene, kao što se nikada o sebi niste brinuli. Svi će, naravno, reći da imate dobro srce, ali ja kažem da je ono i suviše dobro. Evo vam prijateljskog saveta, Makare Aleksejeviču. Ja sam vam zahvalna, vrlo zahvalna za sve što ste za mene učinili, i ja to veoma jako osećam, ali pomislite kako je meni kad vidim da vi i danas, posle svih vaših nevolja, čiji sam ja, makar i protiv svoje volje, bila uzrok, još samo za mene živite: za moje radosti, za moje žalosti, za moje srce. Kad čovek tako prima sve tuđe srcu i svačiju nesreću tako duboko oseća — onda nije ni čudo što je najne-srećniji čovek. Danas, kad ste došli k meni iz na-dleštva, prosto sam se uplašila kad sam vas videla. Tako ste bili bleđi, preplašeni i očajni: gotovo ste se izobličili — i sve zato što ste se bojali da mi saopštite o svom neuspehu, bojali ste se da me ne -ožalostite, da me ne uplašite, a kad ste videli kako se ja umalo nisam zasmejala, vama kao da je potpuno laknulo na srcu. Makare Aleksejeviču, ne žalostite se, ne očajavajte, budite razumniji, molim vas i preklinjem. Videćete da će sve biti dobro, da će sve krenuti nabolje; a ovako će vam teško biti da živite ako se uvek budete kidali i mučili zbog tuđih nevolja. Zbogom, prijatelju dragi, preklinjem vas, ne brinite se odveć za mene.

V. D.

Avgusta 5.

Mila moja Varinjka!

Dobro, anđelčiču moj, dobro! Velite da to baš i nije takva nesreća što nisam nabavio novac. E pa lepo, sada sam umiren, srećan sam vama za volju.

Štaviše, baš mi je milo što ćete ostati u tom stanu i mene, starca nećete ostaviti. Pa ako ću

96

sve da vam kažem, srce mi je bilo prepuno radosti kad sam video kako ste lepo o meni u svom pismu napisali i kako ste odali hvalu mojim osećanjima. Ne govorim to iz kakve gordosti, nego zato "što vidim kako me volite kad se zbog mog srca tako uznemirujete. E pa dobro, samo čemu govoriti sada o mom srcu! Srce je nešto za sebe — ali vi naređujete, rođena, da ne budem malodušan. I ja tako velim, anđelčiču moj, da nije potrebna ta malodušnost; ali pored svega toga, recite mi i sami, rođena moja, kako ću sutra bez čizama u nadle-štvo? E, to je ono. rođena; a takva misao može da ubije

čovjeka, potpuno da ga ubije. I treba da znate, rođena moja, da se ja ne žalostim zbog sebe, niti patim zbog sebe; meni je sasvim svejedno, mogu ja i po ciči zimi da idem bez šinjela i bez čizama; ja ću pretrpeti i sve podneti, nije to meni ništa, jer ja sam čovek jednostavan i mali. Ali šta će svet reći? Neprijatelji moji, ti zli jezici će odmah dići buku kako ja idem bez šinjeja. Jer čovek zbog drugih mora i šinjel da nosi, i drugima za ljubav da ide u čizmama. U tom slučaju su mi, rođena, dušo moja, čizme samo potrebne da očuvam čast i dobro ime, jer u izderanim čizmama će propasti oboje. Verujte, rođena, iskustvu mom dugogodišnjem verujte; verujte meni, starcu, koji poznajem svet i ljude, a ne kojekakvim piskaralima i škrabalima. Nego ja vam još nisam ni pričao u detalje, rođena, šta je to danas u stvari bilo, koliko sam se danas napatilo. Toliko sam danas prepatilo, toliku duševnu borbu podneo za jedno jutro koliko bi drugom i za godinu dana bilo mnogo. Evo, " dakle, kako je bilo: pošao sam, prvo, rano izjutra da nađem njega kod kuće, i da stignem još na dužnost. A jutros je padala dobra kiša pa se tako rasaljalo! Ja se, mila moja, zamotao u šinjel, idem, idem, pa sve mislim: gospode, oprosti mi, velim, moje grehe i ispuni mi što želim. Prođem pored Sske crkve, prekrstim se i pokajem se za sve grehe

7 Bedni ljudi

9?

svoje, i setim se da je nedostojno pregovarati s go• spodom bogom. Udubim se u sebe samog i nisam hteo ni na koga da gledam; tako sam išao ne gledajući kud idem. Ulice su bile puste, pa ako koga i sretnoš, svi su nekako zauzeti, ljuti, zabrinuti; a nije ni čudo: tako rano i po takvom vremenu ne ide niko šetnje radi! Gomila iskaljanih radnika naiđe prema meni; strašno su me gurale seljačine. Nekako opet izgubih smelost, dođe mi nekako teško, više nisam hteo ni da mislim o parama — sad bilo kako bilo, reko! Baš kod Voskresenskog mosta otpade mi jedan đon; tako ni sam ne znam na čemu sam išao dalje. Tu se sretnem s našim pisarem Jermolajevom, istegao se, stao, pa me tako prati očima kao da čeka hoću li mu pružiti nešto za rakiju. Eh, brate, pomislim, kakva te rakija sad spopala! Zamorio sam se strašno; stanem pa se malo odmorim i pođem opet dalje. Hotimice sam tražio nešto na čemu bih misli mogao zaustaviti, da se rasonodim i da se ohrabrim; ali, šta ćeš, kad nisam mogao misli ni na čemu zaustaviti, a osim toga sam se tako iskaljao da me je bilo samog sebe stid. Ugledah, najzad, izdaleka žutu drvenu kuću, s međuspratnom u obliku belvedera. E, pomislim, to će biti; tako mi je Jemeljan Ivanovič govorio da izgleda Markovljeva kuća (Markov je taj što daje novac pod interes). Odmah sam znao da je to Markovljeva kuća, ali opet zapitam stražara — čija je ovo, brate, kuća? A stražar, neki grubijan, reče zlovoljno, kao da se na nekoga ljuti; reci procedi kroz zube: to je Markovljeva kuća. Svi su ti stražari tako bezosećajni. A najposle, šta se mene tiče stražar. I sve je ostavilo rđav i neprijatan utisak, jednom rečju, sve se gomilalo; uvek pronađeš nešto nalik na svoj položaj, i to se uvek dešava. Triput sam prolazio pored kuće i što više idem, to mi sve teže biva i, mislim, neće dati, ni po koju cenu neće dati! Čovek me ne

poznaje, stvar je tugaljiva, a i na izgled nisam ništa. Uostalom, mislim, kako god sudbina odluči. Pokušaću, da se

98

posle ne kajem, neće me valjda pojesti ako pokušam, pa otvorih tiho vrata. Ali evo ti sad nove nesreće. Prilepila se za mene neka gadna, glupa psina; pa laje, iz kože da iskoči! I eto vam, rođena, kakvi obični i sitni slučajevi mogu i da razbesne čoveka, i da ga uplaše, i da mu oduzmu svu onu odvažnost što je dotle prikupio. Tako sam ušao u kuću ni živ ni mrtav, i to odmah opet na nevolju: nisam ni opazio u mraku da stoji nešto dole na pragu i spotakoh se o jednu ženu, a žena je baš razli vala mleko iz muzlice u lonce, i sve je mleko prosula. Zacika i razvriska se glupa žena. »Kuda te, veli, đavo- nosi, šta tražiš?« i poče da kuka na sav glas. Ja to primećujem, rođena, zbog toga što se meni uvek nešto slično dešava prilikom takvih poslova; baš mora da mi je tako suđeno; uvek moram da se zakačim za nešto. Na tu viku proviri odnekud neka matora veštica, Finkinja, domaćica, a ja pravo k njoj. »Stanuje li ovde, rekoh, Markov?« »Ne stanuje«, veli. Stade malo, pa me dobro odmeri. »A šta će vam on?« Objašnjavam joj da je takva i takva stvar, Jemeljan Ivanovič, rekoh, i ostalo; »imao bih neki posao da svršim«. Baba đozva ćerku, dođe i ćerka, već odrasla devojčica, bosonoga, »pozovi oca, on je gore kod stanara, izvor te«. Uđem unutra. Soba je dosta lepa, na zidovima vise slike, sve portreti nekih generala, tu je i divan, okrugao sto, rezeda i zdravac. Mislim u sebi, bože, mislim, da li bi bilo bolje da se čistim odavde dok sam čitav. Da odem ili ne? I verujte mi, rođena, već sam hteo da pobegnem. Bolje, rekoh, da dođem sutra, i vreme će biti lepše, i malo ću se smiriti. A danas sam im eto prosuo i mleko, a i oni generali sa zida me gledaju tako ljuto... Već sam pošao vratima, a eto ti njega — sed već čovek, lukavih očiju, u izmašćenom halatu, opasan kanapom. Pita me što sam došao. A ja njemu kažem takva i takva stvar, eto Jemeljan Ivanovič, četrdeset rubalja, rekoh; stvar je takva, ali ne izgovorih do kraja. Iz očiju sam mu pročitao da

99

je stvar propala. »Nemam ja, veli, novaca. A imate li, veli, kakvu zalogu?« Počeo sam mu objašnjavati da, velim, nemam zaloge i da Jemeljan Ivano vic, jednom rečju, objašnjavati mu da mi je nužno. Saslušao je sve »ne, veli, kakav Jemeljan Ivanovič! Ja para nemam«. E, mislim, sad što je to je. Znao sam sve to, predosećao; prosto, Varinjka, lakše bi mi bilo da se zemlja otvorila poda mnom. Spopade me neka jeza; noge mi se ukočiše, a po leđima me žmarci podiđoše. Gledam ja njega, gleda on mene, i samo što mi ne kaže — idi ti, brate, nema ovde šta da čekaš. I tako me gleda da bih u zemlju propao da mi se to na drugom nekom mestu desilo. »A zašto vam je potreban taj novac?« (Eto vam, rođena, šta me je pitao!) Već sam bio otvorio usta, tek da ne stojim badava; ali on već i ne sluša. »Ne, ne, veli; nemam novaca. Dao bih vam, veli, drage volje.« Još sam ja njemu tu tumačio, tumačio. Vra-tiću vam, velim, na vreme ću vam vratiti, čak ću vam i pre roka vratiti, i interes ću platiti, uzмите koliki hoćete, a vratiću vam, tako mi boga.

Ja sam se u tom trenutku, rođena, vas setio, svih vaših nevolja i potreba sam se setio, vašeg groša sam se setio. »Ne, veli mi onaj, kakav interes, nego neku zalogu ako imate! A nemam ni novaca, tako mi boga, nemam; dao bih, i to vrlo rado.« I zakle se, razbojnik!

Ali tu vam sad već ne znam, rođena moja, ni kako sam izašao, ni kako sam prošao Viborški kraj, ni kako sam se našao na -Voskresenskom mostu. Strašno sam se umorio; prozebao sam i drhtao kao prut — i tek sam oko deset časova stigao u nadleštvo. Hteo sam malo da se očistim od blata, ali mi poslužitelj Snegirjov reče da ne mogu, da ću pokvariti četku, a četka je, veli, gospodine, državna. Eto vam, rođena, kakvi su oni sad prema meni, tako da sam kod te gospode gotovo gori od krpe o koju se noge brišu. Eto šta mene ubija, Varinjka. Ne ubija mene novac, nego ta svakodnevna uznemiravanja, sve to šaputanje, osmesi

100

i šale. Njihovo prevashodstvo mogu tek najedaređ da iskažu svoje mišljenje o meni — ah, rođena, prošla su moja zlatna vremena! Danas sam pročitao sva vaša pisma. Teško mi je, mila moja! Zbogom, rođena, neka vas čuva gospod!

M. *DJEVUŠKIN*

P. S. Tu svoj u ne vol ju hteo sam da vam, rođena, opišem pola u šali, ali izgleda da mi šala ne ide od ruke. Vama sam hteo da ugodim. Svratiću do vas, rođena, svakako ću svratiti, sutra ću svratiti.

Avgusta 11-

Varvara Aleksejevna! Mila moja, rođena! Propao sam, propali smo oboje, zajedno, definitivno smo propali! Moj ugled i moja ambicija — sve je uprljano, sve je izgubljeno! Propao sam, i vi ste propali, rođena, vi ste zajedno sa mnom za-uvek propali! Ja, ja sam vas u tu pogibiju doveo! Gone me, rođena, preziru me i podsmevaju mi se, a gazdarica je počela prosto da me grdi. Vikala je danas na mene, vikala, i prebacivala mi, prebacivala kao da sam niko i ništa. A uveče je kod Ra-tazjajeva neko od njih počeo naglas da čita jedno moje pismo koje sam vam počeo bio pisati, pa mi je slučajno ispalo iz džepa. Mila moja, da znate kako su se srnejali. Nazivali su nas svakojako, i srnejali se kao ludi, izdajnici jedni! Ušao sam kod njih i uhvatio Ratazajeva u verolomstvu; rekao sam mu da je izdajnik! A Ratazajev mi je odgovorio da sam baš ja izdajnik i da se bavim raznim osvajanjima srdaca. Vi ste se, kaže, krili od nas. Vi ste, veli, Lovelas! I sad me svi zovu Lovelas, i sad ovde nemam drugog imena. Čujete li, anđel-

101

čiču moj, čujete li: oni sad sve znaju, sve im je poznato; i o vama, rođena moja, znaju, i sve šta je i kako je kod vas, sve znaju. Pa šta više i Fal-doni se pridružio njima. Šaljem ga danas u kasap-nicu da mi donese nešto. Neće da ide pa bog, ima posla — kaže. »Ali ti moraš« rekoh mu. »Bogme ne moram, veli on; vi mojoj gazdarici ne plaćate, pa ni ja nemam obaveza prema vama.« Nisam mogao otrpeti takvu uvredu od neobrazovanog seljaka i rekoh mu da je budala; a on meni: »budala mi kazao«. Pomislim: opio se valjda kad srne tako nešto da mi kaže i velim mu ti si, rekoh, pijan, seljačino jedna! A on

meni: »vi ste me valjda častili! Nemate ni sami da popijete čašicu, sami morate da bogoradite tamo od neke da vam pruži marjas«, pa je onda dodao: »i još je, v:"i, neki gospodin!« Eto vam, rođena, dokle smo doterali. Sramota me je i da živim, Varinjka! Kao da sam proklet, gori sam od protuve iz bela sveta. Teške li nevolje! Propao sam, sasvim sam propao! Za-uvek sam propao!

M. D.

Avgusta 13.

Dragi Makare Aleksejeviču! Nas stalno prati nesreća i nesreća; ne znam već ni sama šta da radim! Šta li će sad biti, a i ja imam malo nađe. Jutros sam ispekla levu ruku o peglu. Ispustila sam je slučajno, pa sam se udarila i ispekla, sve u isto vreme. Ne mogu nikako da radim, a Fedora je nešto slaba već treći dan. Nalazim se u vrlo mučnom stanju. Šaljem vam trideset kopejki u srebru; to nam je gotovo sav poslednji novac, a bog mi je svedok kako bih vam rado pomogla u va-102

soj nevolji. Tako mi je teško da bih mogla da zaplačem. Zbogom, prijatelju moj! Mnogo biste me utešili kad biste nam došli danas.

V. D.

AvgUsta 14.

Šta je to s vama, Makare Aleksejeviču? Zar vas zaista boga nije strah? Hoćete baš da zbog vas poludim. Zar vas nije stid? Sami sebe upropašćujete! Pomislite samo na svoj ugled! .Ta vi ste čovek pošten, plemenit, ambiciozan — pa šta ćete, naopako, ako to svi doznaju? Ta vi ćete od stida morati umreti! I zar vam nije žao vaših sedih vlasi? Zar se vi boga ne bojite! Fedora kaže da vam neće više pomagati, a neću vam ni ja više davati novaca. Do čega ste me doveli, Makare Aleksejeviču! Vi valjda mislite da meni to nije ništa što se vi tako ružno ponašate. Vi još ne znate koliko ja trpim zbog vas. Ne smem da prođem našim stepenicama. Svi me gledaju, pokazuju prstom na mene i govore tako strašne stvari. Prosto kažu da sam se s *pijanicom vezala*. Kako je meni da to čujem! Kad vas do vezu, svi stanari pokazuju s prezrenjem na vas pa kažu: gle, doveli onog činovnika. A mene je zbog vas strašno sramota. Kunem vam se da ću se odseliti odavde. Otići ću nekud u služavke ili pralje, samo neću ostati ovde. Pisala sam vam da dođete k meni, pa niste došli. Dakle, za vas nisu ništa moje suze i moje molbe, Makare Aleksejeviču! I otkuda vam novac? Ako boga znate, pazite na sebe! Ta pro-pašćete, sasvim ćete propasti. I sramota je! Juče nije htela gazdarica ni da vas pusti u kuću, pa ste morali noćiti u tremu — sve ja to znam. Samo kad biste znali kako mi je bilo teško kad sam doznala sve to. Dođite k meni, biće vam prijatno kod nas; zajedno ćemo čitati i sećati se prošlosti. Fedora će nam pričati o svojim putovanjima na

103

sveta mesta. Ako me volite, mili, ne upropašćujte se, i mene ne upropašćujte. Ta ja samo za vas i živim i radi vas i ostajem uz vas. Uzmite se u pamet sada. Budite plemenit čovek, čvrst u nesreći. Ne zaboravite da sirotinja nije gr

eh. Pa i zašto da čovek očajava kad je sve ovo samo prolazno! Daće bog, pa će se sve popraviti, samo se vi sada održite. Šaljem vam dvadeset kopejki; kupite duvana ili što god zaželite, samo ne trošite na rđave stvari, ako boga znate. Dođite nam, svakako dođite. Vi ćete se sad možda kao i pre stide ti; ali nemojte se stideti: to je lažan stid. Samo se iskreno pokajte. Uzđajte se u boga. On će učiniti da sve bude bolje.

V. D.

Avgusta 19. Varvara Aleksejevna, rođena moja!

Stid me je, mila moja, Varvara Aleksejevna, mnogo me je stid. Uostalom, šta je tu. baš tako strašno? Zašto ne bi čovek malo razveselio svoje srce? Tada ja i ne mislim na svoje donove; jer đon je glupost, i uvek ostaje prost, ništavan, ka-ljav đon. Pa i te čizme, i to je glupost! I grčki mudraci su išli bez čizama — pa zašto onda neko od nas treba da se petlja sa takvom bednom stvari? Zašto da me vređaju i preziru? Eh, rođena, rođena, baš ste našli o čemu ćete pisati! A Fedori recite da je ona žena prgava, džandrljiva, svađalica — uz to i glupa, neizrecivo glupa žena. A što se tiče mojih sedih vlasi, i u tome se varate, rođena moja, jer ja nisam baš tako star kao što vi mislite. Pozdravlja vas Jemelja. Pišete mi da ste se žalostili i da ste plakali, a ja vam pišem da sam i ja bio tužan i da sam plakao. Na kraju, želim vam sreće i zdravlja, a što se mene tiče, takođe sam zdrav i zadovoljan i ostajem, anđelčiću moj, vaš prijatelj

MAKAR DJEVUSKIN 104

Avgusta 21.

Poštovana gospođice i draga prijateljice Varvara Aleksejevna!

Osećam da sam kriv, osećam da sam zgrešio pred vama; ali čini mi se da nije nikakva korist od toga što¹ sve to osećam, ma šta vi govorili. Osećao sam to i pre nego što sam pogrešio, ali sam, eto, klonuo duhom, svestan krivice sam klonuo. Rođena moja, ja nisam zao, niti sam okrutan; a da bi se mučilo vaše srce, treba biti, mila moja, ni manje ni više nego — krvožedni tigar. A vi znate i sami da je moje srce kao u jagnjeta i da ja nikako nisam u stanju da budem krvožedan, i stoga, anđelčiću moj, nisam baš sasvim kriv za svoj prestup, kao što ni srce ni misli moje nisu krivi, pa tako i ne znam ko je kriv. Zamršena je to stvar, rođena! Prvo ste mi poslali trideset kopejki u srebru, a posle dvadeset; srce mi se cepalo kad sam gledao taj -vaš sirotinjski novac. Sami ste ispekli ruku, još malo pa ćete i gladovati, a pišete mi da kupim duvana. Šta je trebalo da učinim tada! Ili da vas, siroticu, počnem da pljačkam kao kakav razbojnik, ne obazirući se na savest? Eto, tu sam klonuo duhom, rođena, tj. u početku, osećajući i protiv svoje volje da nisam ni za šta, da nisam mnogo bolji od svog đone počeo sam smatrati da je neumesno da mislim o sebi kao o nekom koji nešto znači, pa sam, naprotiv, samog sebe počeo smatrati nečim neumesnim, tj. u nekom stepenu nepristojnim... E, a čim sam prestao poštovati samog sebe, čim sam se predao osporavanju svojih vrlina i svoga dostojanstva — onda je tu gotova propast, siguran pad! Tako je to već odredila sudbina, i ja tu ništa nisam kriv. Prvo sam odlazio samo da se malo osvežim. Ali tu se sve skupilo: i priroda je

bila nekako sumorna, i vreme hladno, i kiša — a tu se desio i Jemelja. On je, Varinjka, već založio sve što je imao, sve je kod njega već otišlo kud ne treba; i kad sam ga sreo, već dva dana nije ni zalogaja okusio, te ' •

105

je već hteo da založi i ono što se nikad ne zalaže, niti igde ima takvih zaloga. I, eto, Varinjka, popustio sam više iz sažaljenja prema čovečanstvu nego iz sopstvene želje. Eto, dakle, kako je došlo do tog mog greha, rođena. Da ste nas videli kako smo obojica plakali! Vas smo pominjali. On je predobar, vrlo dobar čovek i vrlo meka srca. I ja sam, rođena, sve to osećam; i stoga mi se i dešavaju takve stvari, jer sve to osećam. Ja znam, mila moja, koliko vam dugujem! Jer otkad sam vas upoznao, ja sam, pre svega, i samoga sebe počeo bolje poznavati, i počeo sam vas voleti.' A pre vas bio sam, anđelčiću moj, usamljen i kao da sam spavao, a ne živeo na ovome svetu. Oni zlotvori moji govorili su da mi je i pojava nikakva, i gadili su me se, pa sam se počeo i sam na sebe gaditi; govorili su da sam glup, pa sam i sam počeo misliti da sam glup; a kad ste se vi pojavili, vi ste mi osvetlili moj tamni život, tako da su se osvetlili i moje srce i duša, i ja_ nađoh duševni mir i saznanoh da nisam gori od drugih; da ja samo tako ničim ne blistam, nemam ugađenosti ni tona, ali da sam ipak zato čovek, i srcem i mislima čovek. E, a sad, osetivši da me sudbina goni i da sam se, ponižen od nje, predao osporavanju svog sopstve-nog dostojanstva, ja sam, pritisnut svojim nevoljama, klonuo duhom. Pa pošto sad sve znate, rođena, plaćući vas molim da me više ne ispitujete o toj stvari, jer mi se srce čepa i biva mi teško i mučno. .

Uveravam vas, mila moja, da vas duboko poštujem i ostajem vaš verni
MAKAR DJEVUŠKIN

Septembra ,3.

Poslednje pismo nisam dovršila, Makare Alek-sejeviču, jer mi je teško bilo pisati. Kod mene ponekad naiđu takvi trenuci kad volim da sam sama,

106

da se sama predam tuzi, sama da očajavam, ni s kim da ne delim — i takvi trenuci nailaze kod mene sve češće i češće. U uspomenama mojim ima nešto neobjašnjivo za mene, što me tako nerazumno, tako jako zanese da po nekoliko časova ne osećam ništa prema svemu što je oko mene, i zaboravljam sve, sve na svetu. I nema utiska o mom sadašnjem životu — bio on prijatan, tužan, težak — koji me ne bi podsećao na nešto tome slično iz moje prošlosti, i najčešće iz mog detinjstva, iz mog zlatnog detinjstva! Ali posle takvih trenutaka uvek mi je teško. Ja nekako slabim, maštanja me iznure, a zdravlje mi je ionako sve gore i gore.

Ali današnje sveže, jasno, vedro jutro, kakvih ovde ima malo u jesen, oživelo me je i radosno sam ga pozdravila. Dakle, došla je jesen! Bože, kako sam volela jesen u selu! Bila sam još dete, ali sam i tada mnogo osećala.' Jesenje veče sam još više volela nego jutro. Sećam se, odmah do naše kuće, pod brdom, bilo je jezero. To jezero — kao da ga sad gledam .— to jezero je tako široko, svetio, čisto kao kristal! Ponekad, kad je veče tiho, jezero je mirno; na

drveću što je raslo na obali ni da sušne što; voda nepomična — kao ogledalo. Sveže! Hladno! Rosa pada na travu, u seoskim kućama po obali počinju da se pale vatre, stada se dpgone, a ja tada tek šmugnem lagano iz kuće da pogledam svoje jezero, pa se tako, ponekad, zagledam. Ribari zapalili negde gomilu suvaraka baš kraj vode, a svetlost se razliva po vodi u nedogled. Nebo je tako hladno, plavo, a po ivicama puno crvenih, ognjenih zraka; i ti zraci postaju sve bleđi i bleđi. Izlazi mesec. Vazduh je tako zvonak: prhne li samo poplašena ptica, savije li se trska od lakog povetarca ili praćakne li se negde kakva riba u vodi — sve se tada čuje. Nad plavom vodom diže se bela para, fina, prozračna. Daljina je sve tamnija, sve kao da tone u magli, a u blizini je sve tako oštro ocrtano¹, kao dletom isečeno — i čamac,
107

i obala, i ostrvca. Bure neko, bačeno, zaboravljeno, kraj same obale, jedva se ljulja na vodi; vrbova grana s požutelim lišćem zapliće se u trščaku — odocnelj galeb poleti, pa čas gnjurne u hladnu vodu, čas opet poleti uvis i utone u magli. A ja se predam svemu tome, gledam i slušam — nevero-vatno lepo mi je bilo. A bila sam još mala, dete!...

Tako sam volela jesen, poznu jesen, kad već požanju žito i dovrše Sve poslove, kad već po kućama počnu sela i kad već svi čekaju zimu. Tada sve postane tamnije, nebo se crni od oblaka, žuto lišće⁴ pada po putanjama kraj ogolele šume; a šuma se plavi, crni — naročito uveče kad se spusti vlažna magla, a drveće se nazire iz magle kao neki gorostasi, kao nakazna i strašna priviđenja. Zakasnim, ponekad, šetajući se, zaostanem za ostalima, idem sama i žurim — pa me neka jeza hvata! Drhtim kao pruj; sad će, mislim, neko strašan da izviri iz te duplje. Međutim, vetar proleti kroz šumu, prostruji, zafijuče i zavije tako žalosno, otkine čitavu hrpu lišća sa uvelih grančica, uzvitla ih u vazduhu, i za njima u dugom, širokom i bučnom jatu, s divljim, prodornim krikom prolete ptice, tako da nebo potamni i ništa se od njih ne vidi. Bude mi strašno i izgleda mi kao da čujem nekoga; nečiji glas kao da mi šapće: beži, beži, dete, ne zadržavaj se; strašno će ovde sad biti, beži dete! — užas me spopadne i ja bežim, bežim, dok se sva ne zadu-vam. Kao bez duše doletim kući. Tu opet sve živo, veselo; dadu svoj deci posla: da komišamo grah ili mak. Sirova drva cvrče u peći; mati radosno prati naš veseo posao; stara dadilja Uljana priča nam nešto o starim vremenima ili strašne priče o vešticama i mrtvacima. Mi, deca, sve se tiskamo jedno uz drugo, a svima nam je osmeh na usnama. Kad najednom, svi ućutimo... Oho! Neki šum! Kao da neko kuca! Ništa nije bilo; to zvrji vreteno stare Frolovne. Bože, što smo se slatko smejali! A posle svu noć ne možemo da zaspimo 108

t

od straha: sve neki strašni snovi. Probudim se tako, pa ne smem ni da se maknem i do zore drhtim pod jorganom. Ujutru ustanem sveza, kao cvetak. Pogledam kroz prozor: a mraz se osuo po čitavom polju; tanko, jesenje inje

popadalo po golom granju; preko jezera se prevukao led, tanak kao list; diže se bela para nad jezerom; klikću vesele ptice. Sunce baca jarku svetlost, a zraci kao staklo razbijaju tanki led. Sve je svetio, vedro, veselo! U peći opet cakće vatra. Sednemo svi kraj samovara, a u prozore gleda noćas, sav prozebao, naš crni pas Polkan i zadovoljno maše repom. Seljak prođe mimo naših prozora na dobrom konjiću u šumu po drva. Svi su tako zadovoljni, tako veseli!.. Ah, kako je zlatno bilo moje detinjstvo!..

Evo, rasplakala sam se kao dete. zanoseći se svojim uspomenama. Tako živo, tako živo sam se svega setila; tako mi je, jasno izašla pred oči sva prošlost — a sadašnjost je tako mutna, tako tamna!.. Kako će se to svršiti, kako li će se sve ovo svršiti?.. Znete li da sam nekako ubeđena, nekako uverena da ću umreti ove jeseni. Ja sam vrlo, vrlo bolesna. Često mislim da ću umreti; ali mi se ipak ne umire tako — ne bih htela da ležim u ovoj zemlji. Možda ću opet pasti u postelju, kao i onomad, proletos, a još se nisam ni oporavila. Eto, i sad mi je vrlo teško. Fedora je danas otišla nekud na ceo dan, pa sedim sama. A od neko doba se bojim da sedim sama; sve mi se čini da još nekog ima u sobi i da govori sa mnom. To biva naročito onda kada se nešto zamislim, pa se tek tako najednom trgnem — pa me bude strah. Eto zašto vam tako dugo pismo pišem; jer kad pišem, prođe me to. Zbogom; završavam pismo, jer nemam ni hartije ni vremena. Od novca što sam dobila za moje haljine i za šešir ostala mi je samo još jedna rublja u srebru. Dali ste, kažete, gazdarici dve rublje; to je vrlo dobro: bar će sad ućutati za neko vreme.

109

Popravite nekako odelo. Zbogom; tako sam umorna; ne znam zašto postajem tako slaba; i najmanji posao me zamara. Ako se nađe kakav posao — kako ću ga raditi? Eto, to me i ubija.

V. D.

Septembra 5.

Mila moja Varinjka!

Danas sam, anđelčiću moj, mnogo utisaka primio. Prvo, ceo dan me je bolela glava. Da bih se malo osvežio, otišao sam da se malo prošetam pored Fontanke. Veče je bilo tako tamno, vlažno. Sad se već posle pet sati smrkne — eto, kao sad. Kiša nije padala, ali je zato bila magla, koja ništa nije bila bolja od dobre kiše. Po nebu su se vijali oblaci kao dugo, široko pramenje. Sveta je bilo neobično mnogo na obali; a sve neki ljudi sa strašnim licima koja izazivaju tugu; pijani seljaci, seljanke-Finkinje, prćastog nosa, u čizmama i gologlave, radnici, kočijaši, poneki od moje struke, dečaci; nekakav bravarski šegrt u staroj prugastoj kecelji, sav ispijen, iznuren, lica umusanog od mašinskog ulja, sa bravom u ruci; hvat visok isluženi vojnik — eto kakav je svet bio na keju. Doba dana bilo je, izgleda, takvo da drugog sveta nije ni moglo biti. Fon-tanka je plovni kanal. Barki ima tako mnogo da čisto ne znaš gde mogu sve da stanu. Na kaldrmi sede žene, s mokrim medenjacima i trulim jabukama — i to sve neke prljave, mokre žene. Dosadno je šetati pored te

Fontanke! Pod nogama ti mokar granit, sa strane kuće, visoke, crne, čađave; pod nogama magla, nad glavom opet magla. Tako je tužno, tako mračno veče bilo danas.

Kad sam skrenuo u Gorohovu, već se sasvim smrklo i počeli su da pale lampe. Već odavno nisam bio u Gorohovoj — nije bilo prilike. Živa 110 ulica! Kakve radnje, dućani bogati, sve ti tu blešti i gori: materijali, cveće pod staklima, razni šeširi s trakama, Misliš: sve je to izloženo tek onako, radi parade; ne, brate! — ima ljudi koji sve to kupuju i poklanjaju svojim ženama. Bogata ulica! Nemačkih pekara ima vrlo mnogo u njoj, i to mora da je sve vrlo imućan svet. Pa koliko samo kola proleti svakog trenutka, kako se samo ne provali ona kaldrma! Sve same luksuzne kočije, stakla kao ogledala, iznutra svila i somot; gospodski lakeji sa epoletama i špadama. Zagledao sam u svaka kola, sve same gospođe sede, tako lepo obučene — možda su i kneginje i grofice. Bilo je, verovatno, takvo doba kada svi žure na bal ili neki skup. Voleo bih da vidim neku kneginju ili uopšte veliku gospođu izbliza. To mora da je krasota. To nisam nikada video, sem samo ovako, kao sad, kad pogledam u kočije. Setio sam se vas tada. Ah, mila moja, rođena moja, kad se sada vas se tim, srce mi se čepa! Zašto ste vi, Varinjka, tako nesrećni? Anđelčicu moj, po čemu ste vi gori od drugih? Ja vidim da ste vi i dobra, i lepa, i obrazovana. Zašto vam tako zla sreća pada u deo? Zašto se stalno dešava da, eto, čestit čovek propada, a drugom sreća i sama dolazi? Znam, znam, rođena, da nije lepo tako misliti, da je to slobodoum-nost. Ali iskreno da kažemo i po pravdi: zašto je nekom sudbina još u majčinoj utrobi odredila da bude srećan, a drugi iz doma za nahočad izlazi na božji svet? Pa tako to i biva da Ivanuški-budalici često sreća padne u deo. Ti si sad, recimo, Ivanuška-budalica, preturaj po dedov-skom blagu, jedi, pij i veseli se — a ti tamo, nesretnice, oblizuj se samo. Ti si, brajko, vele, za to i stvoren; za drugo nisi. Grešno je, rođena, dabome da je grešno tako misliti, ali šta ćeš kad ti se tu greh i sam uvlači u dušu. I vi biste se, mila, rođena moja, mogli voziti u takvim kočijama! Za vašim blagonaklonim pogledom uzdi-sali bi generali — a ne ovakvi kao ja; i ne biste

111
if li u iznošenoj haljini od platna, nego u svili i u zlatu. Ne biste bili mršavi i slabi kao što ste sad, nego kao lutka od šećera, sveza, rumena i puna. A ja bih tada bio srećan da samo sa ulice pogledam u vaše jarko osvetljene prozore, samo vašu senku da vidim; samo kad bih pomislio da ste vi, ptičice moja zlatna, srećni i zadovoljni, bio bih veseo. A gle šta je sad? Nije dosta što su vas upropastili rđavi ljudi, nego vas[^] eto, još i neka hulja, propalica, vređa. Namesti onaj svoj frak i pogleda vas kroz zlatan lornjon, bestidnik, pa misli da srne što god hoće; a vi morate da snishodljivo slušate njegove nepristojne reci. Dosta s tim, zar ne, draga moja? A otkud sve to? Otuda što ste siročice, otuda što ste bez zaštite, otuda što nemate uza se jakog prijatelja koji bi vam bio pouzdani oslonac. I kakav je to čovek, kakvi su to ljudi za koje nije ništa uvre-diti siročice? To su nekakvi gadovi, a ne ljudi; prosto gadovi! Samo se

smatraju za ljude, ali u stvari nisu, u to sam uveren. Eto, takvi su to ljudi! A po mom mišljenju, rođena moja, onaj verglaš koga sam danas sreo u Gorohovoj zaslužuje više poštovanja nego svi oni. Istina, on siromah ceo božji dan hoda, muči se, čeka jadnu, plesnivu paricu da bi se prehranio, ali je zato sam svoj gospodar, sam sebe hrani. On neće da prosi milostinju; zato se trudi da drugoga razveseli, kao navijena mašina — eto, veli, koliko mogu, ja ću vam pričinjavati zadovoljstvo. Prosjak, prosjak je on, doduše, prosjak, ali je zato plemenit prosjak. On je umoran, nazebao, a neprestano se trudi — na svoj način — ali se ipak trudi. I ima mnogo poštenih ljudi, rođena, koji, iako zarađuju malo zbog male korisnosti svog rada, ipak se nikome ne klanjaju i ni od koga ne prose koru hleba. Pa eto, i ja sam isti takav kao i taj verglaš, to jest nisam baš kao on, i nikako nisam kao on, ali u svom, u blagorodnom, u plemićkom smislu, isto sam što i on. I ja se trudim koliko mi snaga moja dopušta, koliko mogu, tako

112

reći. Ja ne dajem nešto veliko od sebe, pa, kao što se kaže: čega nema ni car ga neće.

O tom verglašu sam vam zato toliko govorio što sam danas osetio dvostruko svoju sirotinju. Zastao sam da vidim tog verglaša. Padale su mi svakakve misli na pamet — pa da ih razagnam, zaustavio sam se da ga vidim. Stojim ja, stoje ko-čijaši, neka devojka i još neka mala devojčica, sva musava. Verglaš se namestio pred nečijim prozorima. Malo dalje, po strani, opazim detence, dečaćića tako od deset godina; bio bi lepo dete, ali izgleda nekako bolestan i slab. Na njemu samo košuljica i još nešto, mal'te ne bos; zinuo i sluša muziku. Što ti je dete! Zagledao se kako kod Nemca igraju one lutke, a njemu se samom skoćanile i ruke i noge od zime, drhti i grize kraj od rukava. Vidim da u ruci drži neku harti-jicu. Prođe jedan gospodin, pa baci verglašu neki novčić; novčić je pao pravo u onaj sandučić sa pregradicpm gde je prikazan Francuz koji igra sa damama. Tek što je zveknuo novčić, trže se moj dečko, plašljivo se okrete unaokolo, pa, izgleda, pomisli da sarn ja dao novac. Pritrči k meni.

- Ručice mu drhte, glasić mu drhti; pruži mi har-tijicu i reče: pogledajte ceduljicu! Otvorim cedulju — kad tamo, znao sam već unapred: dobrotvori moji, veli, deci umire mati; troje dece gladuje, pomozite nam sada; a kad umrem, zbog toga što niste zaboravili ptičice moje, neću ni ja vas, dobrotvore moje, zaboraviti na onome svetu Stvar jasna, obična i svakodnevnna, ali šta da im dam! I ne dadoh mu ništa. A kako mi je bilo žao! Bedni dečaćić, sav pomodreo od zime, možda i gladan, i ne laže, zaista ne laže, znam ja to. Samo je gadno što te žalosne majke ne čuvaju tu decu, nego ih šalju polugole s ceduljama na takvu

- hladnoću. Možda ona, neka glupa žena, karaktera nema, možda nema ko da se za nju poštara, i ona tako skrستila noge pa čeka; a možda je stvarno bolesna. Ali ipak morala je da se obrati tamo gde treba; uostalom, možda je ona i prosto vara-

lica, naročito šalje gladno, slabo dete da obmanjuje svet. Hvata svet tobože na svoju bolest. I šta će naučiti to jadno dete iz tih ceduljica? Samo mu srce postaje ogorčeno; ide on, trči, moli. Svet prolazi, nema vremena da se zaustavlja. Srca su im od kamena; reci su im grube: »Tornjaj se! Čisti se! Pretvaraš se!« Eto šta on čuje od svih, i srce detinje postaje neosetljivo, i drhti uzalud na zimi jadni, zastrašeni dečak, . kao ptice kad ispadne iz razrušenog gnezda. Zebu mu ruke i noge; jedva diše. Kad pogledaš, on evo već i kašlje; dok se osvrneš, a bolest, kao nečisti gad, uvuče mu se u grudi, a kad pogledaš i smrt se već nadnela nad njim, negde u smrdljivom podzemlju, bez nege, bez pomoći — to je, eto, sav njegov život! Eto kakav život biva! Oh, Varinjka, srce me boli kad čujem da neko prosi, a ja prolazim, pa mu ništa ne dam, već mu samo kažem: »Bog će ti dati!« Poneko prošnje još i kako tako. (Jer i prošnja mogu biti različita, rođena moja.) Poneko je dugo, otegnuto, napamet naučeno, pravo prosjačke. Tome još i nije tako teško ne dati, to je davnašnji prosjak, stari po zanatu prosjak, taj je navikao, misliš, na to da mu ne daš, on će nekako već protavoriti. A neka prošnja je nenaviknuta, gruba, strašna — kao, eto, ta današnja. Kad sam od dečka ceduljicu uzeo, neki je tamo kod plota stajao, nije od svih ni prosio, pa mi kaže: »Daj mi, gospodine, groš, tako ti boga!« i to takvim nekim isprekidanim, grubim glasom da sam sav uzdrhtao od nekog strašnog osećanja, a groš mu nisam dao: nisam imao. A još bogat svet ne voli da se ti jadnici na zlu sudbinu naglas žale — oni dosađuju, oni su, vele, nasrtljivi! Pa, naravno, sirotinja je uvek nasrtljiva; njihovi gladni jauci ne daju im da spavaju!

Otvoreno da vam kažem, rođena moja, počeo sam sve ovo da vam opisujem, s jedne strane zato da srcu olakšam, ali skoro više zato da vam obrazac lepog stila svojih sastava pokažem. Jer svakako i vi sami, rođena, uviđate da se u poslednje vreme 114

počeo formirati moj stil. A sad me je takva tuga obuzela da sam počeo sam svojim mislima do dubine duše da saosećam, mada sam dobro znam, rođena, da tim saosećajrjem neću ništa postići; ipak nekako odam sebi priznanje. I zaista, mila moja, čovek često samog sebe bez ikakvog razloga uništava, ne ceni sebe ni koliko prebijenu paru, niže od svake poslednje iverke se sortira. I ako ćemo da govorimo u poređenjima, možda se to zbog toga dešava što sam i ja sam zaplašen i proganjan isto onako kao i onaj jadni dečak što je od mene milostinju prosio. Sad ću vam uglavnom figurativno govoriti, rođena; eto, slušajte me: dešava mi se, rođena moja, kad rano jutrom žurim u nadležstvo da se zagledam u grad kako se on tamo budi, ustaje, dimi, vri, grmi — pa se nekad pred tim prizorom osetim tako malen kao da sam od koga zvrčku po ljubopitljivom nosu svom dobio, i onda produžim put tiho, manji od makova zrna se osetim, i na sve samo rukom odmahujem. Ali, pogledajte sada šta se u tim velikim, crnim, poča-đalim kućerinama dešava, uđite u suštinu svega toga, pa sami presudite da li sam u pravu bio kad sam sebe bez ikakvog razloga tako nisko spuštao i u nedostojnu zabunu doveo. Ne gubite iz vida, Varinjka, da sve ovo

figurativno, govorim, ne u bukvalnom smislu. Pa pogledajmo šta ima tamo u tim kućerinama? Tamo se u nekakvom zadimljenom uglu, u nekakvom vlažnom ćumezu, koji se silom prilika smatra kao stan, probudio neki zanatlija; a sanjao je, može se reći, cele noći čizme, koje je juče slučajno potkratio, kao da baš takve tričarije treba čovek da sanja! Da, ali on je zanatlija, on je obućar: njemu se ne može zame-riti ako stalno o svom poslu misli. Njemu tamo deca vrište i žena mu je gladna. A ne ustaju samo obućari tako, rođena moja. Da je samo to, ni po jada, ne bi vredelo ni pisati o tome, ali, evo, kakva okolnost može da se pojavi sad, rođena: tu, u istoj kući, možda samo sprat više ili niže, u pozlaćenim dvoranama, možda su te iste čizme

115

dolazile u snu i najbogatijoj osobi, to jest druga vrsta čizama, drugog fazona, ali ipak čizme, jer u smislu koji ovde podrazumevam, rođena, svi mi, mila moja, 'ispadamo pomalo obućari. I sve to još ne bi bilo ništa, ali je strašno to što pored te bogate osobe nema nikog, nema čoveka koji bi joj na uvo šapnuo — »nemoj sve o tom jednom da misliš, dosta si mislio samo o sebi, dosta si samo za sebe živeo; pa ti, zaboga, nisi obućar, deca su ti zdrava, žena ne plače za komadom hleba, pogledaj oko sebe, prijatelju, pa ćeš možda naći blagorodniji predmet o kome ćeš se brinuti mesto da stalno misliš na svoje čizme!« Eto šta sam hteo na posredan način da vam kažem, Varinjka. To je možda i suviše slobodoumna misao, rođena moja, ali ta misao mi ponekad dođe u glavu i onda mi* i nehotice izbije iz srca vatrenom reci. I eto zato kažem da grešim kad sebe ne cenim ni koliko groš, kad se plašim treska i grmljavine! Završiću time, rođena, da ćete, možda, pomisliti da je ovo što vam govorim kleveta ili da sam -prosto zapao u rđavo raspoloženje, ili da sam sve ovo iz neke knjige prepisao? Ne, mila moja, razuverite se — nije to: klevete se gnušam, nisam rđavo raspoložen, i ni iz kakve knjige ništa nisam prepisivao — eto, tako vam je to!

Došao sam u tužnom duševnom raspoloženju kući, seo za sto, skuvao vodu u čajniku, pa se spremio da popijem čašicu-dve čaja. Odjednom vidim: ulazi kod mene Gorskov, naš siromašni stanar. Još sam izjutra primetio da se on neprestano oko ostalih stanara šunja i da je hteo da mi priđe. A uzgred da vam kažem, rođena, oni žive kudikamo gore od mene. Kudikamo! Žena, deca! — Tako da kad bih ja bio Gorskov, prosto ne znam šta bih učinio da sam na njegovom mestu! Dakle, uđe ti moj Gorskov, pozdravi se, suza mu kao i uvek curi iz oka, lupa potpetice jednu o drugu, a ni reci ne • može da proslovi. Posadih ga na stolicu, bila je, doduše, slomljena, ali nemam

116
druge. Ponudim ga čajem. On se nećkao, dugo se nećkao, najzad ipak uze čašu. Htede već da ga bez šećera popije, počeo opet da se nećka kad sam počeo da ga uveravam da treba da uzme šećer; dugo se prepirao, odbijao, -i na jedvite jade stavio u čašu najmanje parčence, pa počeo da me ubeđuje kako je čaj neobično sladak. Eh, do kakvog poniženja dovodi ljude

beda! »No, šta je, brate, jeste hteli nešto?« upitam ga. »Pa, eto, kaže, tako i tako, dobrotvoru moj, Makare Aleksejeviču, pokažite milosrđe božje, pomozite nesrećnu porodicu; imam decu, ženu, nemamo šta da jedemo; a pomislite kako je meni, ouu!« Ja taman zaustih da mu nešto kažem, ali me on prekide: »Ja se, veli, Makare Aleksejeviču, svih ovde bojim, to jest ne da se bojim, nego mi je, onako, nezgodno; svi su oni neki gordi i razmetljivi ljudi. Ja vas, kaže, brate i dobrotvoru moj, ne bih ni uznemirivao: znam da ste i vi sami imali neprijatnosti; znam i to da mi ne možete mnogo dati, ali dajte mi makar najmanju malenkost na zajam; i zato sam se, kaže, i usudio da vas zamolim što znam vaše dobro srce, znam da ste i sami jedva kraj s krajem sastavljali, da ste i vi u nevolji i da vaše srce stoga i oseća sažaljenje.« Na kraju je završio time što, veli, oprostite moju drskost i moju neučtivost, Makare Aleksejeviču. Ja sam mu odgovorio da bih mu učinio od sveg srca rado, ali nemam ništa, ama baš ništa. »Brate, Makare Aleksejeviču« reče on meni »ja vam mnogo i ne tražim, ali vidite, stvar stoji tako i tako (tu on sav pocrvene) žena, deca, sve je to gladno, makar samo nekoliko groša.« E, tu me je srce strašno zbolelo. Koliko su, pomislim, ovi jadniji od mene! A meni je ostalo još svega dvadeset kopejki, i sa njima sam računao: mislio sam da ih sutra na svoje najnužnije potrebe utrošim. »Ne, rekoh, dragi moj, ne mogu, eto tako i tako vam je kod mene.« »Brate, Makare Aleksejeviču, dajte mi makar i najmanje, kaže, makar samo deset kopejki.« Šta sam znao da radim — izvadim iz sanduka svojih

117

poslednjih dvadeset kopejki, pa mu ih dam, opet je i to dobro delo! Bože, kakva sirotinja! Upustio sam se s njim u razgovor: pa kako ste vi to, brate, u takvu nevolju zapali, a i pored takve sirotinje plaćate za sobu pet rubalja u srebru mesečno? On mi objasni da je sobu uzeo još pre pola godine i da je Mriju platio za tri meseca unapred, a posle su se okolnosti tako stekle da nije mogao, siromah, ni tamo ni amo. Nadao se da će se njegova stvar za to vreme okončati. A ta njegova stvar je vrlo neprijatna. On, Varinjka, vidite li, odgovara zbog nečeg pred sudom. Parniči se s nekakvim trgovcem koji je nešto podvalio državi prilikom liferacije; prevara je otkrivena, trgovca su izveli pred sud, a on u svoj razbojnički posao uvukao i Gorškova, koji se nekako takođe našao. U stvari, Gorškovu se može prebaciti samo to da je bio nehatan, da nije bio mnogo obazriv, da nije štitio državne interese. A ta se stvar oteže već godinama: stalno se pojavljuju neke prepreke protiv Gorškova. »Što se tiče nepoštenja za koje me optužuju, kaže mi Gorškov, nevin sam, nimalo nisam kriv, u pogledu podvala i pljački sam nevin.« Ali sve ga je to ipak okaljalo; otpustili su ga iz službe i, mada nisu našli da na njemu leži glavna krivica, on ipak ne može da dobije od trgovca neku znatnu sumu novaca koja mu sleduje pre nego što se njegova nevinost konačno pred sudom ne dokaže, jer mu je sud još osporava. Ja mu verujem, ali sud mu na reč ne veruje; ta njegova stvar je takva da je sva iz čvorova i začkoljica sačinjena, i ni za sto godina se ne

može raspetljati. Čim je malo raspletu, a trgovac pronađe još koju začkoljicu, pa još koju. Od srca žalim Gorškova, rođena moja, iskreno ga žalim. Čovek nema službe; pošto je izgubio poverenje, niko neće da ga primi; što su imali nešto zalihe, pojeli su; stvar je zamršena, a, međutim, trebalo je živeti; a još, ne znam ni sam zašto, potpuno u nevreme, rodilo se i dete — nov trošak; sin mu se razboli — 118 trošak, umre — trošak; žena mu je bolesna; on je bolestan od neke zastarele bolesti: jednom rečju, nastradao je, potpuno nastradao. On se, uostalom, nada da će se ovih dana njegova stvar resiti u njegovu korist i da sad već u to ni najmanje sumnje ne može biti. Zao mi ga je, žao, veoma žao, rođena! Ja sam ga prigrlio. Jer on je izgubljen, zaplašen čovek; željan je lepe reci, pa sam ga malo utešio. A sad zbogom, rođena, neka vas bog čuva, budite mi zdravi. Mila moja! Kad pomislim na vas, meni je kao da melem previjem na svoju bolesnu dušu i, mada zbog vas patim, za vas mi je i patnja laka. Vaš istinski prijatelj

MAKAR DJEVUŠKIN

. Septembra 9.

Mila Varvara Aleksejevna!

ХУД.4.ЛМ | ~~- . -

Pišem vam van sebe. Sav sam uzrujan zbog strašnog događaja. Sve mi se u glavi vrti. Osećam da se sve oko mene okreće. Ah, rođena moja, da znate šta ću vam sad ispričati! A mi to nismo ni predosećali. Ne, ne verujem da nisam predosećao; ne, ja sam sve to predosećao. Sve je to moje srce još ranije osećalo! Čak sam onomad nešto slično i sanjao.

Eto šta se desilo! Ispričaću vam bez stila, onako kako će mi bog na dušu staviti. Otišao sam danas u nadleštvo. Došao sam, sedim, pišem. A treba da znate, mila moja, da sam i juče takođe pisao. Dakle, tako, prilazi mi juče Timo-fej Ivanovič, pa mi lično izvoleva narediti »evo, veli, jedan akt, važan, hitan. Prepishite, veli, Ma-kare Aleksejeviču, što čistije, brzo i pažljivo, danas treba da ide na potpis.« A treba da vam primetim, anđelčiću moj, da sam juče bio uopšte rđavo ra-

119

spoložen, ništa mi se nije mililo da pogledam; naišla na mene tako neka tuga pa me očemerila. Oko srca mi hladno, na duši mračno; sve ste mi vi bili u seća-nju, sirota moja .dušice. Prihvatih se prepisivanja. Prepisao sam čisto, lepo, samo ni sam ne mogu da budem pametan: je li mi sam đavo pogrešno poveo ruku, ili mi je nekim tajnim usudom tako određeno bilo, ili je prosto moralo tako biti, tek prepustih čitav jedan red i zbog toga ispade neki smisao — budiboksnama kakav — prosto nikakvog smisla nije bilo. Juče zadocniše s tim aktom, pa ga dadoše na potpis njegovom preva-shodstvu tek danas. Ja, kao da ništa nije ni bilo, dolazim danas u obično vreme i sedam pored Jemeljana Ivanoviča. Treba da vam kažem, rođena, da sam odskora počeo dvaput više nego ranije da se zbunjujem i stidim. U poslednje vreme prosto nikog nisam smeo da pogledam. Čim kome zaškripi stolica — a ja ni živ ni

mrtav. I danas sam se baš eto tako pognuo, utišao, uvukao u sebe kao jež, tako da je Jefim Akimovič (takvo zadirivalo kakvog još svet nije video) rekao da ga svi moraju čuti: »zašto, veli, vi, Makare Alekseje-viču, sedite danas tako kao neko u-u-u?« pa usto načini takvu grimasu da se svi, koliko ih je god .bilo blizu njega i mene, povaljaše od smeha, i to, naravno, na moj račun. Pa sve dalje i dalje odoše u ismejavanju. Zapušio sam uši, zatvorio oči, zgurio se, ne mičem se. Ja tako uvek, brže me ostave na miru. Odjednom čujem galamu, trku, uzbunu; slušam — da me ne varaju moje uši! Zovu me, traže me, treba im Djevuškin. Zadrhtalo mi je srce u grudima, a ni sam ne znam zašto sam se uplašio; samo znam da sam se uplašio toliko kao nikad u životu. Prirastoh za stolicu, kao da ništa nije .ni bilo, kao da me se to ništa ne tiče. Ali opet su počeli, sve bliže i bliže. Evo ih već nad samim mojim uvom; vele, traži se Djevuškin! Djevuškin! Gđe je Djevuškin? Dižem oči, a preda_ mnom Jevstafije Ivanovič; kaže: »Makare Aleksejeviču, brže k njegovom prevashodstvu, ali

120

brzo! Čudo ste od onog akta napravili!« Samo je toliko rekao, ali dovoljno je bilo, zar ne, rođena, da je time bilo dovoljno rečeno? Premro sam, sledio se, ne osećam ništa, idem — a prosto nisam ni živ ni mrtav. Vode me kroz jednu sobu, kroz drugu sobu, kroz treću sobu, u kabinet — stigao sam! Da vam pouzdano kažem o čemu sam tada mislio — to ne bih mogao. Vidim, stoji njegovo prevashodstvo, a oko njega svi oni. Jđ se, čini mi se, i ne pozdravih, zaboravio sam. Tako sam se zbunio da su mi se i usne tresle i noge mi drhtale. A i bilo je zašto, rođena. Prvo, sramota me; bacio sam pogled udesno na ogledalo — od onoga što sam tamo video, čudim se samo kako nisam šenuo pameću. A drugo, uvek sam se držao tako kao da me i nema na svetu. Tako da ja sumnjam da su njegovo prevashodstvo i znali da ja postojim. Možda su samo onako, uzgred, čuli da ima kod njih u nadležstvu neki Djevuškin, ali u to nikada nisu pobliže ulazili. ""

Počеше ljutito: »Ama, kako vi to, gospodine! Kud gledate kad radite? Ovo je važan akt, hitno potreban, a vi ga kvarite. I kako vi to dozvoljavate?« — tu su se njegovo prevashodstvo obratili Jevstafiju Ivanoviču. Ja samo čijem kako do mene dopiru zvuči reci: »Nemarnost! Nebri-žljivost! Dovodite me u neprijatan položaj!« — Ja kao otvorih usta u nekoj nameri. Htedoh da zamolim da me izvine, ali ne mogoh. Da bežim — nisam smeo da pokušam, i onda... onda se, rođena, desilo tako nešto da ja i sad jedva držim pero od stida. Moje dugme — neka ga đavo nosi — dugme koje mi je visilo o končiću — odjednom se otkide, odskoči, poče da skakuće (očevidno sam ga slučajno negde zakačio), zazvoni, otkrotrlja se, pa pravo, ni -tamo ni ovamo, prokleta, pravo pred noge njegovog prevashodstva, i to još usred sveopšteg ćutanja! I to je, eto, bilo sve moje opravdanje, sve izvinjenje, sav odgovor, sve što sam hteo reći njegovom prevashodstvu!

Posledice

121

su bile užasne! Njegovo prevashodstvo su odmah obratili pažnju na moju pojavu i na moje odelo. Setih se šta sam video u ogledalu, pa se bacih u poteru za dugmetom! Baš sam bio budala! Sag-nuh se, hoću da dohvatim dugme — ono se kotrlja, vrti se, ne mogu da ga uhvatim, jednom rečju, pokazah se i u pogledu spretnosti. Tu osetih da me već i poslednja snaga napušta i da je već sve, sve izgubljen-eno! Sav ugled je izgubljen, ceo čovek propao! Uz to još bez razloga u oba uva čujem i Terezu, i Faldonija, i sve mi zvoni. Najzad, do-grabih dugme, 3igoh se, ispravih se, pa kad sam već budala, bar da sam mirno stajao, da sam držao ruke uz lampase. Ali ja ne. Počeh da nameštam dugme na prekinute končice, kao da će ono tako da stoji; i još se osmehujem, još se osmehujem. Njegovo prevashodstvo su se najpre u stranu okrenuli, zatim opet pogledali na mene — čujem, govore Jevstafiju Ivanoviču. »Ali kako to?.. Pogledajte ga samo kako izgleda!.. Kako to on?.. Šta je s njim?..«. Ah, rođena moja, šta da vam kažem — kako to on? šta je s njim? pokazah se u pravom smislu reci, pokazah se! Čujem, Jevstafije Iva-novič govori: »nije primećeno, ništa kod njega nije primećeno, vladanja je primernog, ima dovoljno plate, koliko mu sleduje...« »Ali pomozite mu nekako, kažu njegovo prevashodstvo. Dajte' mu novaca unapred...« »Pa uzeo je, rekoše, uzeo je, za toliko vremena je uzeo unapred. Očevidno da je u takvim prilikama, a vladanja je dobrog i nije primećen, nikad nije primećen.« Ja skm, anđelčiću moj, goreo, u paklenom ognju sam goreo! Umirao sam! »Ništa, kažu njegovo prevashodstvo glasno, onda neka se ovo ponovo što pre prepíše; Djevuškine, priđite ovamo, prepíšite ovo ponovo, bez greške i čujte...« tu se njegovo prevashodstvo okretoše drugima, izda-doše razna naređenja i svi se razidoše. Tek što su oni otišli, a njegovo prevashodstvo žurno izvuku novčanik i iz njega stotinu rubalja, »evo,

122

kažu oni, koliko mogu, smatrajte kako hoćete, uzmite...« / tutnu mi ih u ruku. Ja, anđele moj, uzdrhtah, sva mi se duša potrese; ne znam šta je bilo sa mnom; htedoh da im dohvatim ruku. A on sav pocrvene, mila moja, a ovo ni za trunčicu ne preterujem, rođena moja, uze ruku moju nedostojnu, pa je steže, prosto je tako uze pa je steže kao sebi ravnom, kao što bi generalu. »Sad možete ići, reče... toliko mogu.. Nemojte praviti nove greške, a ovu ćemo da zaboravimo.« Sad, rođena, evo kako sam odlučio; vas i Fe-doru molim, a kad bih imao dece i njima bih naložio da se bogu mole, to jest evo kako: ma se za rođenog oca ne molili, ali za njegovo prevashodstvo da se mole, svakodnevno i večno da se mole! Nešto ću vam reći, rođena, i to vam svečano govorim, slušajte me, rođena, dobro, kunem vam se da ma kako da sam propadao od bola duševnog u teške dane naših nesreća gledajući vas, vaše jade, i sebe, svoje poniženje i svoju nesposobnost, bez obzira na sve to, kunem vas se, nisu mi tih sto rubalja tako dragi koliko to što su mi njegovo prevashodstvo lično, meni prostaku, pijanici, ruku moju nedostojnu izvoleli stegnuti. Time su me u život vratili. Tim postupkom su duh moj vaskrsli, život su mi za navek slađim učinili, i čvrsto sam ubeđen da, ma koliko da sam pred Svevišnjim

grešan, moja molitva za sreću i blagostanje njegovog prevashodstva će dopreti do prestola njegovog!.. •

Rođena! Sad sam u užasnom duševnom rastrojstvu, u užasnom uzbuđenju! Srce mi lupa, hoće da mi iskoči iz grudi. I kao da sam nekako sav oslabio. Šaljem vam 45 rubalja, 20 rubalja ću dati gazdarici, 35 ću sebi ostaviti. Za 20 ću odelo popraviti, a 15 ću ostaviti za svakodnevne troškove. I tek su sad svi ti jutrošnji događaji potresli celo moje biće. Sad ću malo prileći. Ja sam, uostalom, miran, sasvim miran. Samo mi
123

je duša lomna i osećam da mi tako u dubini duša drhti, treperi, pokreće se. Doći ću do vas; a sad sam prosto opijen od svih tih osećanja... Bog sve vidi, draga moja, rođena, dušo najmilija!

Vaš odani prijatelj

MAKAR DJEVUŠKIN

Septembra 10. Dragi moj Makar e Aleksejeviču!

Neopisivo se radujem vašoj sreći i umem da cenim vrline vašeg pretpostavljenog, dragi prijatelju. Tako ćete i vi sad moći da se odmorite od svojih jada! Ali samo, za boga miloga, nemojte opet uludo trošiti novac. Živite mirno, što se god može skromnije, i još od danas počnite da redovno bar nešto ostavljate na stranu, da vas ne bi opet nesreća zatekla iznenada. Zbog nas se, tako vam boga, nemojte uznemiravati! Ja i Fedora ćemo se već nekako provući. I zašto ste nam to•liki novac poslali, Makare Aleksejeviču! Nama on uopšte nije potreban. Mi smo zadovoljne i onim što imamo. Istina, nama će uskoro biti potreban novac kada se budemo selile odavde, ali Fedora se nada da će dobiti neki davnašnji, stari dug. Uostalom, zadržavam dvadeset rubalja za neophodne potrebe. Ostatak vam vraćam. Čuvajte novac, Makare Aleksejeviču, molim vas. Zbogom. Živite sad mirno, budite zdravi i veseli. Pisala bih vam i više, ali se osećam strašno umorna, juče celog dana nisam ustajala iz postelje. Dobro ste uradili što ste mi obećali da ćete navratiti. Obiđite me, Makare Aleksejeviču, molim vas.

V. D.

124

Septembar 11.

Mila moja Varvara Aleksejevna! Preklinjem vas, rođena moja, nemojte se sada sa mnom rastajati, sada kad sam savršeno srećan i svim zadovoljan. Mila moja! Nemojte slušati Fedoru, a ja ću činiti sve što god hoćete; po-našaću se primerno, već iz samog poštovanja prema njegovom prevashodstvu ću se vladati dobro i pažljivo. Mi ćemo opet pisati jedno drugom srećna pisma, poveraćemo jedno drugom svoje misli, svoje radosti, svoje brige, ako bude bilo briga; živećemo zajedno složno i srećno. Bavićemo se literaturom... anđelčiću moj! U mojoj sudbini se sve promenilo, i to se sve nabolje promenilo. Gazdarica je postala popustljivija, Tereza pametnija, čak je i Faldoni postao nekako okretan. Sa Ratazajevom sam se pomirio. Otišao sam u onoj radosti prvi kod njega. Ipak

je on dobar momak, rođena, a ono što su o njemu rđavo govorili, to je sve koješta. Sad sam utvrdio da je sve to bila gnusna kleveta. Njemu ni na um nije padalo da nas opisuje; to mi je lično rekao. Čitao mi je svoje novo delo. A što me je onda nazvao Lovelasom, pa to uopšte nije pogrda niti neki nepristojan naziv: sad mi je objasnio. Ta je reč uzeta iz stranog jezika i znači okretan čovek, a ako ćemo malo finije da se izrazimo, literarnije, onda znači: *momak od oka* — eto! a ne budiboksnama šta. To je bila naivna šala, anđelčiću moj! A ja sam se, neznalica, kao budala uvredio. Ali ja sam mu se izvinio... A i vreme je danas divno, Varinjka, baš je lepo. Doduše, jutros je bilo malo suvomrazice, kao da je na sito sejana. Ali ne mari! Zato je vazduh postao malo svežiji. Išao sam da kupim čizme i kupio sam izvanredne. Prošetao sam Nevskim prospektom. »Pčelu«* sam pročitao. Ah, da! umalo nisam za-"boravio glavno da vam ispričam: * »Severna pčela« — list koji je u Petrograđu izdavao F. Bulgarin. *Prim. prev.*

125

Dakle, slušajte:

Jutros sam razgovarao sa Jemeljanom Ivanovi-čem i Aksentijem Mihajlovičem o njegovom pre-vashodstvu. Da, Varinjka, oni se nisu samo prema meni pokazali tako milostivo. Oni nisu samo moji dobrotvori, već su po svom dobrom srcu nadaleko čuveni. Iz mnogih mesta mu se hvale šalju i suze zahvalnosti liju. Kod njih je odgajeno jedno siroče. Izvoleli su je udomiti: udali su je za uglednog čoveka, za jednog činovnika koji je bio lični sekretar njegovog prevashodstva. Sina neke udovice su namestili u neku kancelariju, i mnogo su još raznih dobročinstava počinili. Ja sam, mila moja, smatrao za potrebno da i ja svoj prilog dam, pa sam svima ispričao postupak njegovog prevashodstva; sve sam im ispričao i ništa nisam utajio. Prešao sam preko svoje stidljivosti. Jer šta imam tu da se stidim, i kakve ambicije smem da gajim kad se takve stvari dešavaju! I tako, na sav glas — neka budu slavna dela njegovog prevashodstva! Govorio sam sa zanosom, vatreno sam govorio i nisam crveneo, naprotiv, bio sam gord što mogu tako nešto da ispričam. O svemu sam ispričao (samo sam o vama mudro prećutao, rođena); i o mojoj gazdarici, i o Faldo-niju, i o Ratazjajevu, i o čizmama, i o Markovu, — sve sam ispričao. Poneko se tamo smejućkao, moram priznati, svi su se pomalo smejućkali. Samo, to su oni sigurno na mojoj pojavi nešto smešno našli, ili _su se srnejali mojim čizmama — tako će i biti, čizmama. Jer to nikako nisu mogli činiti iz neke zle namere. Znam ja to, to je mladost, ili zato što su oni svi bogati ljudi, no sa zlom, rđavom namerom oni moj govor nikako nisu mogli ismejavati. To jest nešto na račun njegovog prevashodstva — to nikako nisu mogli učiniti. Zar nije tako, Varinjka?

Ja još sve dosad ne mogu nekako da se pribe-rem, rođena. Svi ti događaji su me tako zbunili! Imate li drva? Nemojte da mi nazebete, Varinjka; 126

lako čovek nazebe. Oh, rođena moja, vi me svojim tužnim mislima ubijate. Stalno molim boga, oh, još kako ga molim za vas. rođena! Na primer, imate li vunene čarape ili tople haljine. Pazite, mila moja. Ako vam nešto zatreba, molim vas kao boga nemojte mene, starca, vređati. Prosto naprosto, dođite k meni. Sad su zla vremena prošla. Za mene ništa ne brinite. Pred nama je sve tako svetio, lepo!

A žalosno je bilo vreme, Varinjka! No sad — svejedno, prošlo je. Kad prođu godine, možda ćemo i za ovim vremenom uzdahnuti. Sećam se svojih mladih dana. Kako! Često ni kopejke nisam imao. Zima mi je, gladan sam, ali veseo, pa to ti je. izjutra se prošetam po Nevskom, sretnem neko lepuškasto lice, pa sam celog dana srećan. Divno je to, divno vreme bilo, rođena! Lep je ovaj život, Varinjka! Naročito u Petrogradu. Ja sam se juče, sav u suzama, kajao pred gospodom bogom da mi oprostí sve grehe moje iz tog tužnog vremena: roptanje, liberalne misli, razvrat i kocku. Vas sam sa ganutošću pominjao u molitvi. Vi ste me jedini, anđelčiću, hrabrili, vi ste me jedini tešili, davali mi blage savete i pouke. Ja to, rođena, nikad zaboraviti ne mogu. Pisma sam vaša danas sva izljubio, mila moja! A sad zbogom, rođena. Ima, kažu, ovde negde blizu trgovina odela. Svra-tiću malo i tamo. Zbogom, anđelčiću! Zbogom!

Vaš, svom dušom svojom odani,

MAKAR DJEVUŠKIN

Septembra 15.

Poštovani gospodine Makar e Aleksejeviču!

Strašno sam sva uzbuđena. Čujte samo šta nam se desilo. Predosećam nešto sudbonosno. Evo, pa prosudite sami, najmiliji moj prijatelju: gospo-
127

din Bikov je u Petrogradu. Fedora ga je sreła. On se vozio, naredio je da stanu kola, prišao je Fedori sam, pa se počeo raspitivati gde stanuje. Ona mu ispočetka nije rekla. Zatim joj on reče, osmehujući se, da on zna ko kod nje stanuje. (Očevídno mu je Ana Fjodorovna sve ispričala.) Tada Fedora nije izdržala, nego mu je odmah tu, na ulici, počela da prebacuje i da ga kori; reče mu da je nemoralan čovek, da je on uzrok svim mojim nesrećama. On je odgovorio da kad čovek nema ni pare, onda je prirodno što je nesrećan. Fedora mu je rekla da bih ja bila u stanju da se svojim radom izdržavam, da bih se mogla udati, a ako i ne, ono bih našla neko mesto, a da je sad moja sreća za navek izgubljena i da sam još uz to i bolesna i da ću skoro umreti. Na to je on prime-tio da sam još suviše mlada, da sam još uvek usijana glava, i da su *naše vrline izbledele* (njegove reci). Ja i Fedora smo mislile da on ne zna gde stanujemo, kad najednom, juče, tek što sam izišla da kupujem u Gostinski dvor, eto njega u našu sobu: izgleda da nije hteo da mene zatekne kod kuće. Dugo se kod Fedore raspitivao o našem životu, sve je nešto razgledao po našem stanu; gledao je i moj rad, najzad zapita: a kakav je to činovnik što poznaje vas? U taj mah ste vi prešli preko dvorišta; Fedora mu je pokazala na vas; on je pogledao i osmehnuo se. Fedora ga je molila da ode, rekla mu je da sam ja ionako skoro bolesna od jada i da će mi biti vrlo

neprijatno ako ga vidim kod nas. On je pre-ćutao; rekao je da je došao onako, jer nije imao druga posla, i hteo je da da Fedori 25 rubalja; ona, razume se, nije primila. Šta bi to moglo da znači? Zašto je on to dolazio kod nas? Ne mogu da ra-zumem kako on sve o nama zna. Gubim se u pretpostavkama. Fedora kaže da Aksinja, njena zaova koja dolazi kod nas, poznaje pralju Nastasju, a Nastasjin brat od tetke je poslužitelj u nadleštvu gde služi jedan poznanik sestrića Ane Fjodorovne! Da nije tako nekako došla spletko?

128

Uostalom, vrlo je verovatno da se Fedora i vara; prosto ne znamo šta da mislimo. Da ne dođe opet! Sama pomisao na to me užasava! Kad mi je Fedora sve ovo juče ispričala, toliko sam se uplašila da umalo u nesvest nisam pala od straha. I šta hoće oni još od mene? Neću više da znam za njih! Šta im je stalo do mene, sirotice? Ah, da znate u kakvom sam sad strahu: stalno mislim da će svakog trenutka ući Bikov. Šta će sa mnom biti! Šta mi sudbina još sprema? Tako vam boga, Makare Aleksejeviču, dođite odmah do mene. Dođite, preklinjem vas, dođite.

V. D.

Septembra 18.

Rođena moja Varvara Aleksejevna! Danas se kod nas u stanu desio žalostan, potpuno neobjašnjiv i neočekivan događaj. Jadni naš Gorškov (to vam prvo napominjem, rođena) sasvim je oslobođen optužbe. Presuda je već davno izrečena, a danas je samo išao da mu se zvanično sa-opšti. Stvar se svršila vrlo srećno po njega. Za ono što su ga optuživali — za nemarnost i nepa-žljivost — potpuno je oslobođen odgovornosti. Presuđeno, je da se od trgovca naplati u korist Gor-škova znatna suma novca, tako da su mu se i materijalne prilike veoma popravile, a i sa časti su mu mrlje skinute, i sve je postalo bolje, jednom rečju, ispalo je najpotpunije ispunjenje svih želja. Oko tri sata se Gorškov vratio kući. Sav se u licu promenio, bled kao krpa, usne mu drhte, a on se samo osmehuje, izgrlio ženu, decu. Mi smo svi u gomili otišli da mu čestitamo. Bio je veoma dirnut našim postupkom, klanjao se na sve strane, stezao nam ruku svakom po nekoliko puta. Meni se čak učinilo da je nekako porastao, i isprsi se, i da

9 Bedru . ljudi

129

više čak ni suze nema u očima. Siromah, bio je tako uzbuđen. Nikako nije mogao da se smiri na jednom mestu; uzimao je u ruke sve što mu je bilo na dohvatu, pa odmah opet ostavljao, neprestano se osmehivao i klanjao, sedao, ustajao, pa opet sedao, govorio je bog-te-pita šta — tek kaže: »Čast, moja čast, dobar glas, deca moja« — i kako je on to govorio! Čak je i zaplakao. I mi drugi smo skoro svi zaplakali. Ratazjajev ga je, očevidno, hteo da ohrabri, pa će tek reći — »Šta je, brate, čast kad je čovek gladan; pare, prijatelju, pare su glavno; eto, za to vi boga hvalite!« — i potapšao ga je po ramenu. Meni se učinilo da se Gorškov uvredio; to jest ne baš da je otvoreno pokazao svoje nezadovoljstvo, nego je samo Ratazjajeva nekako čudno pogledao i ruku mu sa svog ramena skinuo. A nekada se to nipošto ne bi moglo desiti, rođena! Uostalom, priroda ima raznih. Evo ja, na primer, ja se u

takvoj radosti ne bih poneo, jer, zar ne, rođena, ponekad se čovek nekome i bez potrebe pokloni i ponizi se, a sve samo iz preterane dobrote duševne i zbog izlišne mekoće srca... nego, uostalom, sad nije o meni reč! »Da, kaže Gorškov, i novac je važan, hvala bogu, hvala bogu!..« i posle je stalno, za sve vreme što smo kod njega proveli, ponavljao: »hvala bogu! hvala bogu!..« Njegova žena naruči malo finiji i obilniji ručak. Naša gazdarica im je lično tog dana kuvala. Naša gazdarica je donekle dobra žena. A do ručka Gorškov nikako nije mogao da se skrasi na jednom mestu. Svima je zalazio u sobu, zvali ga ili ne. Prosto onako uđe, osmehne se, sedne na stolicu, kaže ponešto, ili ne kaže ništa — pa ode. Kod poručnika korvete je čak i karte uzeo; uzeli su ga kao četvrtog. On odigra malo, odigra, napravi neku glupost u igri, pa napusti igru. »Ne, kaže, ja sam to hteo samo onako, ja sam, kaže, hteo samo onako«, pa ode od njih. Mene je sreo u hodniku, uzeo me za obe ruke, zagledao mi se pravo u oči, samo nekako čudno; stegao mi je ruku pa otišao

130

dalje, a sve se smeši, samo se nekako teško, čudno smešio, kao, da je mrtav. Žena mu je plakala od radosti; sve je nekako bilo veselo kod njih, kao da je praznik. Svršili su sa ručkom brzo. A posle ručka reče ženi: »Čujte, dušice, ja ću malo da pri-legnem« pa leže na postelju. Zovnuo je ćerčicu, stavio joj ruku na glavicu, pa je tako dugo milovao dete po glavi. Zatim se opet okrenuo ženi: »A šta nam radi Pećinjka? Peca naš, kaže, Pećinjka?« Žena se prekrsti, pa mu reče da je Pećinjka umro. »Da, da, znam, sve znam, Pećihjka je sad u carstvu nebeskom.« Žena vide da on nije sasvim pri sebi, da ga je događaj sasvim potresao, pa će mu tek reći: »Dobro bi bilo, dušo, da malo odspavate«. »Da, dobro, odmah ću... samo malo«, on se tu okrete, tako je malo ležao, pa se opet okrete prema ženi, htede nešto da joj kaže. Žena nije čula, nego ga upita: »Šta, rođeni?« A on nije odgovarao. Ona je počekala malo — pa pomisli: dobro je, zaspao je, pa ode na časak gazdarici. Kroz jedan sat se vrati — vidi: muž joj se nije probudio, leži, ni da se makne. Ona pomisli da spava, pa poče nešto da radi. Priča da je jedno po sata tako radila i toliko se udubila u neka razmišljanja da se više ne seća o čemu je sve mislila, tek da je na muža sasvim zaboravila. Odjedanput se preнула od nekog nemirnog osećanja, a pre svega ju je zaprepastila grobna tišina koja je vladala u sobi. Ona po-gieda na postelju i vide da joj muž leži stalno u istom položaju. Priđe mu, skide pokrivač s njega i pogleda — a on se već ohladio, umro je, rođena, umro je Gorškov, naprasno je umro, kao da ga je grom ubio. A od čega je umro — to će sam bog znati. Mene je to tako pogodilo da još ni sad ne mogu da se priberem. Prosto mi ne ide u glavu da čovek može tako prosto da umre. E jadnik, ne-srećni Gorškov! Ah, sudbina, kakva sudbina! Žena -mu je sva u suzama, preplašena. Devojčica se zavukla nekud u ćošak. Kod njih je sad tamo takva zabuna, moraće da se vrši odbukcija... ali to ne

131

znam baš pouzdano. Samo, žao mi ih je, oh, kako mi je žao! Tužno je to kad

se čovek seti da se ne zna ni dan ni sat... Gine tako čovek ni za šta...

Vaš *MAKAR DJEVUŠKIN*

Septembra 19.

Poštovana gospođice Varvara Aleksejevna!

Žurim da vas izvestim, draga moja, da mi je Ratazjajev našao posla kod jednog pisca. Dolazio je k njemu nekakav gospodin, dorieo mu ogroman, debeo rukopis — hvala bogu, biće mnogo posla. Samo je tako nečitko pisano da prosto ne znam s kog kraja da počnem; a traže što brže. Nekako je sve tako pisano da se skoro ništa ne može razu-meti... Pogodili smo se po 40 kopejki od tabaka. Sve vam ovo pišem zato da vas izvestim, rođena moja, da, eto, sad imam nepredviđenu zaradu. — A sad zbogom, rođena. Odmah ću sad na posao.

Vaš verni prijatelj *MAKAR DJEVUŠKIN*

Septembra 23.

Dragi moj prijatelju Makare Aleksejeviču!

Ja vam, moj prijatelju, već tri dana ništa nisam pisala a imala sam mnogo, vrlo mnogo briga, mnogo nemirnih časova.

Prekjuče mi je dolazio Bikov. Zatekao me je samu, Fedora je bila nekud otišla. Otvorila sam mu vrata i tako sam'se uplašila kad sam ga vi-dela da se nisam mogla s mesta pomaći. Osećala

132

sam kako sam prebledela. Ušao je, po svom običaju, glasno se smejući, uzeo stolicu i seo. Dugo nisam mogla da se priberem, najzad sam sela u ugao za posao. Ubrzo je prestao da se smeje. Izgleda da ga je prenerazio moj izgled. Tako sam u poslednje vreme omršavela; obrazi i oči su mi upali, a usto sam bila bleđa kao krpa... Zaista, ko me je znao, pre godinu dana, teško bi me sad poznao. On me je dugo i netremice posmatrao; najzad se opet razveselio. Reče mi nešto; ne sećam se šta sam mu odgovorila, tek on se opet zasmeha. Sedeo'je kod mene čitav sat; dugo je razgovarao sa mnom; raspitivao se o svemu i svačemu. Najzad, pre nego što će otići, uzeo me je za ruku i rekao (pišem vam tačno od reci do reci): »Varvara Aleksejevna! Među nama budi rečeno, Ana Fjo-dorovna, vaša rođaka, a moja bliska poznanica i prijateljica, vrlo je podla žena.« (Tu ju je on nazvao još i jednim nepristojnim imenom.) »Navela je na rđav put i vašu sestru od strica, a i vas je upropastila. U tom slučaju sam se i ja pokazao kao podlac, ali šta ćemo sad, to se često dešava.« Tu se on zasmehao od sve snage. Onda je rekao da on nije baš veliki majstor u krasnore-čivosti i da je on glavno što je trebalo objasniti i što su mu njegove dužnosti blagorodstva nala-gale da ne prećuti već objasnio, i da sad ukratko prelazi na ostalo. Tu mi je saopštio da traži moju ruku, da smatra svojom dužnošću da mi vrati moju čast, da je on bogat, da će me posle svadbe odvesti u svoje stepsko selo, da hoće tamo da lovi zečeve; da u Petrograd više nikad neće doći, zato što mu je Petrograd mrzak, da ima u Petrogradu, kako se sam izrazio, nevaljalog sinovca ko'ga se zakleo da će lišiti nasleđstva i da baš zbog toga, to jest, u želji da dobije zakonite naslednike, traži moju ruku, da je to glavni uzrok njegove prosidbe. Zatim je

primetio da živim vrlo sirotinjski, da nije nikakvo čudo što sam se razbolela kad živim u takvom ćumezu i prorekao mi je neminovnu smrt ako samo još i rnesec dana ovako dalje budem ži-

133

vela; rekao je da su u Petrogradu stanovi grozni i, najzad, upitao me da mi slučajno nešto nije potrebno.

Bila, sam tako zaprepašćena tom njegovom pro-sidbom da, ne znam ni sama zašto, zaplakah. On je shvatio moje suze kao znak zahvalnosti, pa mi reče da je on uvek bio uveren da sam ja dobra, oset-ljiva i obrazovana devoj ka, ali da se na ovaj korak, uostalom, resio tek pošto se prethodno raspitao o mome sadašnjem vladanju. Tu se on dalje raspitivao o vama, rekao je da je o svemu čuo, da ste vi plemenit čovek, da on sa svoje strane neće da vam ostane dužan i pita hoće li vam biti dosta 500 rubalja za sve što ste za mene učinili. A kad sam mu objasnila da ste vi za mene toliko učinili da se to nikakvim novcem ne može platiti, on mi je odgovorio da su to gluposti, da su to sve romani, da sam još mlada i da pesme čitam, da romani upropašćuju mlade devojke, da knjige samo kvare moral i da on knjige očima ne može da vidi; posa-vetovao mi je da sudim o ljudima tek kad dođem u njegove godine; »tek ćete tada«, dodade on, »upoznati ljude«. Zatim mi je rekao da dobro raz-mislim o njegovim predlozima, da će mu biti vrlo neugodno ako takav važan korak učinim nepromišljeno, dodade da neiskusnu mlado'st upropašćuju nepromišljenost i zanos, ali da on neobično želi da od mene dobije povoljan odgovor i da će on, u slučaju nepovoljnog odgovora, morati da se ženi u Moskvi trgovkinjom, jer, kako on reče, zakleo sam se da onog propalicu-sinovca lišim na-sledstva. Silom mi je ostavio na đerđevu pet stotina rubalja, kako reče, za bonbone; rekao je da ću se na selu ugojiti kao krofna, da ću uživati kod njega kao bubreg u loju, da on sad ima strašno mnogo posla, da ceo dan juri zbog tih svojih poslova i da je sad svratio k meni na časak, između dva poslovna sastanka. Potom se oprostio i ode. Dugo sam mislila, mnogo sam promišljala, mučila sam se pri tom razmišljanju, prijatelju moj, i najzad sam se resila. Prijatelju moj, uđaću se za njega,

134

|

Ako me

iko

moram pristati na njegov predlog. лп.^ * „~ _ može spasti moje sramote, vratiti mi časno ime, izvući me iz bede i spasti od oskudice i nesreće u budućnosti, to je samo on. Jer šta mogu očekivati od budućnosti, kakvoj se sudbini mogu nadati? Fedora kaže da ne treba bežati od svoje sreće; kaže — ako ovo nije sreća, šta je onda sreća? Ja bar ne vidim drugog izlaza za sebe, jedini prijatelju moj. Šta da radim? Radom sam i tako upropastila zdravlje — stalno ne mogu raditi. Da idem ' u kakvu službu? Ta ja ću od tuge umreti, i nikome neću ugoditi. Po prirodi sam bolešljiva, i zbog toga ću uvek biti samo drugima na teretu. Vrlo dobro znam da i sad ne idem u raj — ali šta da radim, prijatelju moj, šta da radim? Postoji li za mene

izbor?

Nisam tražila saveta od vas. Htela sam sama da razmislim. Odluka koju ste sad pročitali konačna je i ja ću je smesta saopštiti Bikovu, koji me ionako progoni da se što pre konačno odlučim. Rekao mi je da ga poslovi neće čekati, da mora ići, i da ih ne može odlagati zbog sitnica. Bog zna hoću H biti srećna; moja sudbina je u njegovoj svetoj, neizrecivoj vlasti, ali ja sam se resila. Kažu da je Bikov dobar čovek: on će me poštovati, možda ću i ja njega poštovati. Može li se nešto više i očekivati od našeg braka?

Izveštavam vas o svemu, Makare Aleksejeviču. Uverena sam da ćete razumeti sve moje neraspoloženje. Nemojte me nagovarati da izmenim odluku. Napori će vam biti uzaludni. Procenite u svom srcu sve što me je nagnalo da tako postupim. Ispočetka sam se jako uzbuđivala, a sad sam mirnija. Šta me očekuje — ne znam. Neka bude šta bude; kako bog dosudi!.. Došao je Bikov; šaljem pismo nedovršeno. Mnogo sam još htela da vam kažem. Bikov je već

ovde!

V. D.

135

Sejptembra 23. Mila moja Varvara Aleksejevna!

Rođena, žurim da vam odgovorim; draga moja, žurim da vam izjavim da sam zaprepašćen. Sve mi to nekako nije jasno... Juče smo sahranili Gorškova. Da, tako je, Varinjka, tako je; Bikov je postupio plemenito; samo, vidite li, rođena moja, znači vi pristajete. Naravno, u svemu tome je volja božja, tako je to neizostavno i mora biti tako; to jest svakako mora biti volja božja; i providenje tvorca nebeskog je blago i nedokučivo, i sudbina takođe, i ona je isto takva. Fedora se takođe mnogo brine zbog vas. Naravno, vi ćete sad biti srećni, rođena, živećete u blagostanju, mila moja, draga moja, najlepša moja, anđelčiću moj, samo eto, vidite li, Varinjka, kako to tako brzo?;. Da, poslovi... g-n Bikov ima posla, naravno, ko je danas bez posla, pa i on ga može imati... video sam ga kad je odlazio od vas. Ugledan, ugledan čovek; čak vrlo ugledan čovek. Samo sve to nekako nije ono što bi trebalo da bude, nije stvar u tome što je on ugledan Čovek, nego nekako sam sad zbunjen i ne mogu da se priberem. I kako ćemo sad jedno drugom pisati pisma? A ja, a ja, kako ću sam ostati. Ja, anđelčiću moj, sve procenjujem, sve procenjujem, kao što ste mi pisali, sve u svom srcu procenjujem, sve te razloge. Već sam završavao prepis dvadesetog tabaka kad, eto, naiđoše ti događaji! Rođena, pa vi, eto, odlazite, znači, morate još mnogo štošta kupovati; cipele razne, haljinicu, a ja baš znam jedan dućan u Gorohovoj ulici; sećate li se kako sam vam ga stalno opisivao. Ama ne! Ma šta je to s vama, rođena, šta ste naumili? Ta vi ne možete sad otići, to je savršeno nemoguće, nikako nije moguće. Jer vi morate sad mnogo stvari kupovati, pa morate nabaviti kola. Osim toga, sad je i vreme ružno; pogledajte samo, kiša pada kao iz kabla, a još tako mokra kiša, i još... još to što će vam biti hladno, anđelčiću moj; srcu vašem će biti hladno.

Jer, eto, vi se bojite tuđina, 136

a ipak odlazite. A ja, kome ću i s kim ću ovde ostati? Da! Fedora, eto, kaže da vas očekuje velika sreća... ali ona je tako nepromišljena žena i hoće da me upropasti. Hoćete li doći danas na bdenije, mila moja? Pošao bih da vas vidim. Ono, istina je, rođena moja, prava je istina da ste vi obrazovana devojka, čestita i osetljiva, samo opet — bolje neka se on oženi trgovkinjom! Kako vi mislite, rođena? Neka ga, neka se ženi trgovkinjom! Ja ću, Varinjka, dušice, čim se smrkne trknuti do vas na časak. Sad se rano smrkava, pa ću navratiti. Ja ću, mila moja, predveče svakako svratiti do vas na časak. Jer vi sad čekate Bikova, a čim on ode, onda ću ja... Pričekajte me, rođena, ja ću svratiti...

MAKAR DJEVUSKIN

Septembra 27,

Prijatelju moj Makare Aleksejeviču!

Gospodin Bikov je rekao da svakako moram imati tri tuceta košulja od holandskog platna. Zato se moraju što brže naći švalje za dva tuceta, jer vremena imamo veoma malo. Gospodin Bikov se ljuti; kaže da oko tih krpa ima strašno mnogo kubure. Naše venčanje je kroz pet dana, a sutradan po svadbi putujemo. Gospodin Bikov žuri, kaže da ne vredi zbog kojekakvih gluposti gubiti mnogo vremena. Mene su ovo trčkanje i brige strašno umorili i jedva se na nogama držim. Imam još strašno mnogo posla, a, bogami, bolje bi bilo kad svega ovog uopšte ne bi bilo. Još nešto: nedostaje nam još svilenih i končanih čipaka, sve to treba još kupiti, pošto gospodin Bikov kaže da on neće da mu žena ide kao kuvarica i da ja svakako moram »ubrisati nos svim spahinicama tamo«. To su njegove reci. Dakle eto, Makare Aleksejeviču, molim vas obratite se madam Sifon u Goro-

137

hovoj ulici, pa je zamolite, prvo, da nam pošalje švalje i, drugo, da se i sama potruđi do nas. Danas sam bolesna. U novom stanu je tako hladno, a osim toga je i užasan nered. Tetka gospodina Bikova jedva diše od starosti. Plašim se da ne umre pre našeg odlaska, ali gospodin Bikov kaže da to nije ništa, da će doći k sebi. Kod nas u kući je užasan nered. Gospodin Bikov ne stanuje sa nama, pa se sva posluga razbeži, bog-te-pita kuda. Dešava se da nas samo Fedora poslužuje, a sobara gospodina Bikova, koji treba da se brine o svemu, nema već treći dan, bog bi ga znao kud je ođlutao. Gospodin Bikov svraća svako jutro, stalno se ljuti i juče je istukao nastojnika kuće, zbog čega je imao neprilike sa policijom... Nisam imala po kome ni pismo da vam pošaljem. Ovo vam šaljem poštom. Da! umalo što nisam zaboravila najvažniju stvar. Recite madam Sifon da svilene čipke pro-meni prema onom kako smo se juče dogovorile i da svakako opet dođe do mene da mi pokaže novi izbor. I recite joj još to da sam se predomislila što se tiče azura, imam jednu novu mustru. Još nešto: monograme na maramama će mi raditi tamburom, hoćete li zapamtiti? Tambur, a ne glat. Pazite, nemojte slučajno da zaboravite, tambur!

Opet, umalo što ne zaboravih! Recite joj, molim vas, da listiće na pelerini radi

punim vezom, lozice i trnje u kordonskom bodu, a zatim da okovratnik opšije čipkom ili širokom pantljikom. Molim vas, Makare Aleksejeviču, recite joj sve to.

Vaša V. D.

P. S. Veoma mi je neprijatno što vas neprekidno mučim svojim porudžbinama. Eto i prekjuče ste celog dana trčkarali. Ali šta da se radi! Kod nas kod kuće je strašan nered, a ja sam bolesna. Ali ne ljutite se na mene, Makare Aleksejeviču. Tako mi je teško na duši! Ah, šta će to biti, šta će to biti, prijatelju moj, mili moj, 138

dobri moj Makare Aleksejeviču! Bojim se i da bacim pogled na svoju budućnost. Neprestano nešto predosećam i živim kao u nekoj magli.

P. S. Tako vam boga, prijatelju moj, nemojte zaboraviti nešto od onog što sam vam maločas govorila, ove se bojim da slučajno ne pogrešite.

Zapamtite, tambur, a ne glat.

V. D.

Septembra

27.

Poštovana gospođice Varvara Aleksejevna! Sve vaše porudžbine izvršio sam savesno. Madam Sifon kaže da je i sama mislila da veze tambur; kaže da je to lepše, kako li — sad se već ne sećam, nisam baš dobro razumeo. I onda ste vi tamo još govorili o nekoj pantljici, ona je i o pantljici govorila. Samo sam vam ja, dušo moja, zaboravio šta mi je o pantljici kazala. Sećam se 'samo da je vrlo mnogo pričala; gadna neka žena. I šta olo još bese? Nego sve će vam to ona sama reći. Ja sam vam se, mila moja, sasvim izgubio. Danas nisam ni u kancelariju išao. A vi, rođena moja, bez razloga očajavate. Spreman sam sve radnje da obiđem samo vi da se ne brinete. Pišete da se bojite da pogledate u budućnost. Ali, eto, danas ćete u sedam sati sve doznati. Madam Sifon će lično kod vas doći. Dakle, eto, ne očajavajte; nadajte se, rođena, daće bog pa će sve biti najbolje — eto. Ah da, a one pantljike proklete — eh, eto, baš mi je ta pantljika — pan-tljika! Svratio bih do vas, anđelčiću, svratio bih, svakako bih svratio; ja sam ionako dvaput dolazio do vaše kapije. Ali stalno je Bikov, upravo hoću da kažem da je gospodin Bikov uvek tako ljut, e pa, eto, zato i nije, onako... Ali sad, šta vredi!

• " ^ T^T7T7\$K-TW

MAKAR DJEVUŠKIN

139

Septembra 28.

Poštovani gospodine Makare Aleksejeviču!

Kao boga vas molim idite odmah do zlatara. Kažite mu da minđuše sa biserom i smaragdima ne treba da pravi. Gospodin Bikov kaže da je to suviše raskošno i da je to preskupo. On se ljuti; kaže da ga ionako ćela stvar mnogo košta i da ga pljačkamo, a juče je rekao da je ranije znao da će troškovi biti toliki, ne bi ništa ni započinjao. Kaže da ćemo otputovati odmah po venčanju,

da gostiju neće biti, i da se ja ne nadam da ću se vrteti i igrati, i da sad nije vreme za to. Eto, tako on govori! A sam mi je bog svedok da meni ništa od svega toga nije ni potrebno! Gospodin Bikov je sve to sam naručio. Ne smem ništa da mu pro-tivrečim: on je tako prgav. Šta li će biti sa mnom?

V. D.

Septembra 28. Mila moja Varvara Aleksejevna!

Ja — upravo zlatar kaže — dobro; a ja sam hteo ispočetka o sebi da kažem da sam se razbo-leo i da ne mogu da ustanem iz postelje. Eto, sad baš kad ima toliko hitnog, neodložnog posla, uhvatio me ovaj nabez, đavo da ga nosi! U isto vreme obaveštavam vas da su kao kruna mojih nesreća i njegovo prevashodstvo izvoleli biti strogi, i da su se na Jemeljana Ivanoviča mnogo ljutili i vikali, i na kraju krajeva se sasvim izmučili, jadni! Eto, o svemu tome vas obaveštavam. I još nešto sam hteo da vam napišem, samo se bojim da vas ne zamaram. Jer ja sam, rođena, glup, prost čovek, pišem šta mi prvo padne na pamet, pa ćete možda u tome ponešto i onako — kako da kažem, nego ne vredi ni govoriti!

Vaš *MAKAR DJEVUŠKIN*

140

Septembra 29.

Varvara Aleksejevna, rođena moja! Danas sam, dušo moja, video Fedoru. Reče mi da ćete se već sutra venčati, da prekostura već putujete i da gospodin Bikov već pogađa kola. Odnosno njegovog prevashodstva već sam vas obavestio, mila moja. I onda još nešto: račune iz trgovine u Gorohovoj ulici sam proverio; sve je tačno, samo je veoma skupo. Ali samo zašto se gospodin Bikov na vas ljuti? Nego, neka vam je sa srećom, rođena! Ja se radujem: da, ja ću se radovati ako budete srećni. Došao bih u crkvu, dušo, ali ne mogu, bole me krsta. I još se sve brinem o našim pismima: jer, eto, ko će sad da nam ih nosi, mila moja? Da! A Fedoru ste, rođena moja, carski nagradili; dobro ste delo učinili, prijateljice moja, to je vrlo lepo što ste učinili. Dobro delo! A za svako dobro delo će vas gospod blagosloviti. Dobra dela ne ostaju bez nagrade, a vrlina će uvek biti ovenčana vencem božje pravičnosti, pre ili posle. Mila moja! Hteo bih mnogo da vam napišem; eto tako, svakog časa, svakog minuta, stalno bih pisao, stalno bih pisao! Kod mene je još jedna vaša knjiga ostala, *Bjelkinove priče*. Nemojte mi nju, mila moja, uzeti. Poklonite mi je, dušo moja. To nije zato što je meni mnogo stalo da je čitam. Ali i sami znate, rođena, dolazi zima; večeri će biti duge; biće mi teško, pa onda bih to čitao. Ja ću se, rođena, preseliti iz mog stana u vaš nekadašnji stan, stanovaću kod Fedore. Ja se s tom poštenom ženom sada ni po koju cenu neću rastati; osim toga, ona je tako vredna. Juče sam podrobno razgledao vaš opusteli stan. Kako je bio tamo onaj vaš đerđev, i na njemu vez, tako je sve i ostalo netaknuto; stoji u uglu. Gledao sam vaš vez. Ostale su još i razne krpice. Na jedno moje pismo počeli ste bili da namotavate konac. U stočiću sam našao list hartije i na hartiji napisano — »Poštouani gospođine Makare Aleksejeviču, žurim« — i ništa više. Vidi se da vas je neko prekinuo na najzanim-

ljivijem mestu. U uglu, iza paravana, stoji vaš krevet... Dušo moja!!!! E pa zbogom, zbogom; tako vam boga, odgovorite mi nešto na ovo moje pisamce što pre.

MAKAR DJEVUŠKIN

Najmiliji moj prijatelju Makare Aleksejeviču!

Septembra 30.

Gotovo je! Kocka je pala; ne znam samo kakva mi je sudbina, ali ja se volji gospodnjoj pokoravam. Sutra odlazimo. Opraštam se s vama poslednji put... najmiliji moj, prijatelju moj, dobrotvore moj, rođeni moj! Nemojte tugovati za mnom, živite srećno, sećate me se, i neka siđe na vas blagoslov božji! Često ću vas se sećati u mislima svojim, u molitvama svojim. Dakle, svrši se i to! Iz svoje prošlosti ću poneti malo veselih uspomena u svoj novi život; utoliko će mi drago-cenije biti sećanje na vas, utoliko ćete dragoceniji biti mom srcu; vi ste mi jedini prijatelj; jedini ste me vi voleli ovde. Jer ja sam sve videla, znala sam kako ste me voleli! Vi ste bili srećni zbog jednog mog osmeha, od jednog retka iz mog pisma. Sada ćete morati da se odviknete od mene! Kako ćete sad sami ostati! S kim ćete sad ostati, dobri, najmiliji, jedini prijatelju moj! Ostavljam vam knjigu, đerđev, započeto pismo; kad budete gledali na te započete retke, onda u mislima čitajte dalje sve ono što biste želeli da čujete ili pročitate od mene, sve što vam ja ne bih sama napisala; a šta vam ja sad sve ne bih napisala! Saćajte se vaše jadne Varinjke, koja vas je tako mnogo volela. Sva vaša pisma ostala su u ormanu kod Fedore, u gornjoj fioci. Pišete da ste bolesni, a mene gospodin Bikov danas nikud ne pušta. Ja ću vam pisati, prijatelju moj, obećavam vam; ali 142

samo bog zna šta se sve može dogoditi. A sad se moramo oprostiti za navek, prijatelju moj, mili moj, rođeni moj, za navek!... Oh, kako bih vas sad zagrlila! Zbogom, prijatelju moj, zbogom, zbogom... Živite srećno; budite zdravi. Uvek ću se moliti bogu za vas. O, kako mi je teško, kako nešto pritiskuje svu moju dušu. Gospodin Bikov me zove.

Zbogom! Večno će vas voleti

V.

P. S. Duša mi je tako puna, tako puna sada suza... Suze me guše i kidaju me! Zbogom! Bože, kako je teško!

Sećajte se, sećajte se vaše jadne Varinjke!

Rođena, Varinjka, dušo moja, najmilija^ moja! Vas odvode, vi putujete! Da, bolje bi bilo da su mi srce iz grudi iščupali, nego što su mi vas oteli! Ma šta vi to činite! — eto, vi plačete, a odlazite?! Pa ja sam sad dobio od vas pismo, sve pokapano suzama. Znači, vama se ne odlazi; znači, vas silom odvode, znači, vama je žao mene, znači, vi me volite! Pa kako ćete, s kim ćete sada biti! Tamo će vašem srcu biti tužno, bolno i hladno. Tuga će ga izgristi, žalost će ga iskidati. Tamo ćete umreti, tamo će vas u vlažnu zemlju položiti; tamo neće imati ko suzu da pusti za vama! G-n Bikov će stalno

zečeve loviti... Ah, mila, mila moja! Na šta ste se to odlučili, kako ste se na takav korak mogli odlučiti? Šta ste učinili, šta ste učinili, šta ste od sebe učinili? Pa vas će tamo u grob oterati; oni će vas tamo, anđelčiću, ubiti. Jer vi ste, rođena, slabi kao perce! I gde sam samo ja bio! Šta sam tu, budala, gledao! Vidim, dete bunca, deteta prosto glava boli! Umesto da tu postupim jednostavno — a ja ni malim prstom da maknem! Budala nad budalama, niti šta mislim, niti šta vidim, baš kao da sam sve što treba učinio, kao da me se ništa ne tiče; i još sam, jurio zbog onih pantljika!.. Ne,
143

Varinjka, ja ću ustati; ja ću još sutra, može biti, ozdraviti i onda ću ustati!.. Ja ću se, rođena, pod točkove baciti; neću dozvoliti da otputujete! Ne, zbilja, šta se to dešava u stvari? S kojim pravom se sve to čini? Ja idem s vama; za vašim ću kolima trčati, ako me ne primite, i trčaću što igda mogu, dok ne skapam. A znate li vi šta je tamo, kuda putujete, rođena? Vi to možda i ne znate,

— pitajte onda mene! Tamo je stepa, rođena moja, tamo je stepa, čista gola stepa, to je ono; gola, eto, kao ovaj moj dlan! Tamo žive seljanka bezosećajna i seljak neobrazovan, pijanica živi. Tamo je sad lišće sa drveća opalo, tamo su kiše, tamo je hladno

— a vi tamo idete! Sad gospodin Bikov ima tamo posla: on će tamo biti sa zečevima; ali šta ćete vi? Vi hoćete da budete spahinica, rođena? E, anđelčiću moj! Pogledajte se samo: zar vi ličite na spa-hinicu?... Kako tako nešto može biti, Varinjka! Kome ću pisma pisati, rođena? Eto, promislite, mila moja, eto, kome će on pisma pisati? Koga ću ja rođenom nazivati? Koga ću kakvim ljubaznim imenom nazivati? Gde ću vas posle naći, anđelčiću moj? Umreću, Varinjka, umreću sigurno; moje srce ne može podneti toliku nesreću! Ja sam vas kao svetlost božju voleo, voleo sam vas kao rođenu kćer, sve sam na vama voleo, mila, rođena moja! I samo sam radi vas i živeo! I radio sam, i akta prepisivao, i išao, i šetao i zapažanja svoja na hartiju prenosio u obliku prijateljskih pisama, sve samo zato što ste vi, mila moja, ovde, preko puta, u susedstvu živeli. Vi možda to i niste znali, ali sve je to bilo baš tako. Pa čujte me sad, rođena, i prosudite, dušo moja mila, kako to može da bude da nas ostavite? Rođena moja, pa vi ne možete da otputujete, to je nemoguće, to je potpuno nemoguće! Jer, eto, kiša pada, a vi ste slabi, vi ćete nazepsti. Vaša kola će prokisnuti; svakako će pro-kisnuti; ona će se slomiti čim iz grada iziđete, moraju se slomiti. Jer ovde se u Petrogradu prave vrlo rđava kola! Ja i te kolare sve znam; oni gledaju samo na spoljašnost; naprave tako nekakvu 144 igračku; ali to nije jako! Mogu se zakleti da ne rade trajna kola. Ja ću, mila moja, pasti na kolena pred gospodinom Bikovom, ja' ću mu dokazati, sve ću mu dokazati! I vi mu, rođena, dokažite; dokažite mu razlozima! Recite mu da ostajete i da ne možete putovati!... Ah, zašto se samo nije u Moskvi trgovkinjom oženio. Lepo se mogao njome oženiti! Njemu je trgovkinja bolja, njemu bi ona mnogo bolje pristajala; znam već zbog čega! A ja bih vas ovde kod sebe čuvao. Pa šta je on vama, rođena, taj Bikov? Zbog

čega je on vama tako iznenada drag postao? Da nije to, možda, zato što vam stalno pantljike kupuje, da nije možda zbog toga? Pa šta će vam pantljika? Čemu pan-tljika! Pa to su, rođena, gluposti! Tu je u pitanju, rođena, ljudski život, a ta pantljika je, mila moja, krpa; krpa, mila moja, i ništa više! Pa eto, ako je baš do toga, ja ću vam i sam, čim primim platu, nakupovati pantljika; nakupovaću 'vam, rođena. Imam jednu poznatu radnju; eto, samo da dočekam platu, anđelčiću moj, Varinjka! Ah, gospode, gospode! Dakle, vi svakako putujete sa gospodinom Bikovom u stepu, za navek putujete! Ah, mila moja!... Ne, vi mi još napišite, još jedno pisamce mi napišite o svemu, i kad odete, i odande mi napišite pismo. Jer to će, anđele moj nebeski, biti poslednje pismo; a u stvari nikako ne može biti da ono bude zaista poslednje! Jer zašto to, tako, najednom, neizostavno poslednje! Ne, ne, ja ću vama pisati, pišite i vi meni... Eto, počeo sam već i stil da dobijam! Ah, rođena moja, zar mi je sad do stila! Ja sad, eto, ne znam šta pišem, nikako ne znam, ništa ne znam niti ponovo čitam, niti stil ispravljam, samo pišem da bih vam napisao, da bih vam napisao što više... Dušice moja, rođena moja, mila moja!

10 Bedni ljudi

145

»BEDNI LJUDI« F. M. DOSTOJEVSKOG

»Čast i slava mlađom pesniku čija muza voli ljude iz podzemlja i sa mansarda i govori stanovnicima pozlaćenih dvoraca — ta . ovo su ljudi, braća vaša«.

Bjelinski

Prvo delo Dostojevskog, »Bedni ljudi«, imalo je neobičnu sudbinu. Vest o njegovom nastanku obletela je Petrograd mnogo pre njegove pojave. Čekali su ga s nestrpljenjem. Čitali su ga nadušak d u prestonici i u provinciji. Neznanom inženjerskom poručniku u ostavci, (koji je mučen sirotinjom obijao pragove redakcija s feljtonima i prevodima, to delo je donelo slavu najdarovitijeg Gogoljevog naslednika. Velikog Visariona Bjelinskog, strogog i škrtog na pohvalu, ono je pobudilo da s radošću napiše: »Mora se priznati da su *Bedni ljudi* za debi — neobično delo i da niko od ruskih pisaca nije tako počinjao književnu karijeru«. U toku dve decenije stvaralaštva, posle robije, Dostojevski će se vinuti u nedogledne mije, stvorice *Mrtvi dom*, *Zločin i kaznu*, *Idiota* i *Braću Karamazove*, ali ni jedno od pomenutih dela nije dočekano s tako jednodušnim pohvalama kao *Bedni ljudi*. »Izuzev ljudi potpuno nesposobnih da shvate i osećaju poeziju — pisao je Bjelinski — i možda dvojice, trojice piskarala koji su se uplašili za sebe, svi se slažu s tim da je ovu priipovest stvarao neobičan talenat.« Ime Dostojevskog postalo je najkrupnija tema rubrika kritike svih ruskih književnih časopisa. Na problematici koju su Buškin i Gogolj tek načeli Dostojevski je stvorio prvi socijalni roman u ruskoj književnosti. *Bedni ljudi* su bili krupna pobeda ruske realističke književne škole i blaga vest da se pojavio neobičan talenat — velika pisac zemlje ruske.

u*

II

U svojim *Uspomenama* D. V. Grigorovič je pisao: »Kad sam počeo da stanujem sa Dostojevskim, on je tek bio završio prevod Balzakovog romana *Eugenie Grandet*. Po ceo dan i do kasno u noć Dostojevski je eedeo za pisaćim stolom. Ni reći nije govorio o tome šta piše. Na moja pitanja odgovarao je nerado i škrto. Znajući njegovu zatvorenost, prestao sam da ga zapitkujem. Mogao sam samo da vidim masu ispisanih listova.« Septembra 1844. Dostojevski je pisao bratu: »Završavam roman obima *Eugenie Grandet*.« U stvari, tek je u novembru 'završio prvu redakciju. U decembru je počeo da prerađuje *đelo**. Ali kako ni tada nije bio zadovoljan, on se u februaru 1845. ponovo vratio tekstu da, kako sam kaže, »glača, precrtava i umeće«. Polovinom marta bio je gotov. »Romanom sam sasvim zadovoljan, pisao je bratu. To je skladno i ozbiljno urađeno¹ delo.« Međutim, iz prepiske tog perioda vidi se jasno da ga muči žeđ savršenstva, da mu pred očima stalno lebde Puškin i Rafael. Strepeći za uspeh dela, on ga i po treći put prerađuje. Ovu činjenicu je neophodno istaći da bi se obesnažila poznata legenda po kojoj se Dostojevski nemarno odnosio prema formi um etničkog dela. On, doista, nikad nije mogao da piše bez žurbe i briga, kao Turgenjev, Gon-čarov i Lav Tolstoj. Književno delo je uvek za njega bilo — hleb. »Ateo roman ne uspe, ja ću se možda oibesiiti«, kazao je on u jednom svom pismu i ovo strašno priznanje baca svetlost na atmosferu u kojoj su stvarani *Bedni ljudi*. Međutim, brojne prerade prvog romana svedoče koliko je Dostojevski cenio umetničku formu dela, koliko je bio strog sudija prema sebi i kako je brižljivo ispitivao nosivost svakog napisanog retka. Njemu je čak i samom dojadilo da prerađuje i u pismu od četvrtog maja 1845. žali se bratu: »Moj roman, od koga se nikako ne mogu odvojiti, zadao mi je toliko truda. Ali sad je sve gotovo i ova prerada je poslednja. Zakleo sani se da ga više neću uzeti u ruke.«

148

Tako je nastala prva -njegova knjiga o nesrećnim ljudima, čija će ga sudbina inspirisati i mučiti do groba.

Kad je završio roman, Dostojevski se našao na muci, jer nije znao kako da ga objavi. Poznanstva u književnom svetu nije imao. Znao je bliže jedino pripovedača Grigoroviča, ali on je i sam tek počinjao književnu delatnost. Njegovim posredovanjem predao je rukopis pesniku Njekrasovu, koji je prikupljao priloge za planirani! 'almanah *Petrogradski zbornik*. Dostojevski sam priznaje da se »prijobjavao književne grupe oko Otadžbinskih zapisa«, a naročito »pomam-nog« Visaniona Bjelinskog. »Ismejaće on moje *Bedne ljude*,« strepeo je. Međutim, doživeo je iznenađenje o kome nije ni sanjao! Sutradan po predaji rukopisa kod Dostojevskog su banuli pre zore nenadni gosti. To belo petrogradsko svitanje on je, već kao slavan pisac, nazvao »najsrećnijim trenutkom u svom životu.« Taj odlomak uspomena, objavljen u *Piščevom dnevniku*, zaslužuje da se

navede, utoliko pre što je nemoguće preneti njegovu uzbudljivu lepotiu. »Uveče onog istog dana kad sam predao rukopis *Bedni ljudi* otišao sam kod jednog starog druga. Vratio sam se kući tek oko četiri sata, po beloj petrogradskoj noći, vidljivoj kao dan. Bilo je divno i toplo vreme. Kad sam ušao u stan, nisam legao da spavam, otvorio sam prozor i seo kraj njega. Odjednom se začulo zvonice koje me je neverovatno začudilo i gle, — Grigorovič i Njekrasov me grle, ushićeni — samo što ne plaču! Omi su se sinoć' rano vratili kući, uzeli mopi rukopis i počeli da čitaju: jedno deset strana i videće se koliko vredi. Ali kad su pročitali deset strana, odlučili su da pročitaju još deset i tako su presedeli do zore, čitajući naglas i smenjujući se kad bi se jedan umorio. Čita on o smrti studenta Pokrovskog — pričao mi je kasnije Grigorovič — odjednom, na onom mesitu gde stani otec trči za mrtvačkim sandukom, Njekrasovu glas zadrhta, prekide se, jednom, drugi put i on najzad ne izdrža, lupi šakom po rukopisu: Ah, đavo da ga nosi— to jest tebe — i tako smo proveli celu noć. Kad su završili čita-

149

nje (sedam štamparskih tabaka), odlučili su da odmah dođu k meni: šta mani ako spava, pirabuddćemo ga, ovo je važnije, od sna.«

Sutradan je Njekrasov odneo rukopis *Bedni ljudi* Bjelinskom i, dajući oduška svom ushićenju, još s praga po vikao: Pojavio se novi Gogol j! Bjelinski je, doduše, skeptično primio i njegovo oduševljenje, i rukopis, ali kad je pročitao, bio je po recima Njekrasova »veoma uzbuđen.« O tome svedoči i nestrpljivi zahtev velikog kritičara: »Dovedite ga odmah.«

»I sutradan su me odveli k njemu — nastavlja Dostojevski. Dočekao me je veoma uzdržljivo, ali nije prošlo ni minut, sve se promenilo. Počeo je da govori vatreno i oči su mu gorele: Ta znate li vi šta ste napisali? — pitao me je nekoliko puta. »VS ste jedino neposrednim osećanjem, kao umetnik, ovo mogli napisati; ali da li ste svesni strašne istine koju ste nam otkrili i pokazali? Ne može biti da ste vi sa vaših dvadeset godina to već shvatili. Mi publicisti i kritičari nastojimo da objasnimo stvari analizom, a vi kao umetnik, jednim potezom, slikom, odmah pokažete celu suštinu, i to tako opipljivo da je i najprosttjeiri čitaocu sve razumljivo. Eto u čemu je tajna i istina umetnosti. To je služenje umetnika istini! Vama je istina otkrivena kao umetniku, data kao talenat, cenite svoj dar, ostanite mu vemi i bićete veliki pisac.«

Sredinom januara 1846. godine »*Bedni ljudi*« su objavljeni u Njekrasovljevom »Petrogradskom zborniku.«

III

Poznate reci Dostojevskog »svi smo mi izašli iz Gogoljevog *Šinjela*« uglavnom su tumačene kiao autorovo priznanje Gogoljevog uticaja na *Bedne ljude*. Međutim, jedino se može govoriti o tematskoj srodnosti — Dostojevski je hteo da istakne Gogoljevu zaslugu što je *Šinjelom* uveo malog, poniženog čoveka u literaturu i time otkrio neiscrpno vrelo tema celoj plejadi ruskih realiste — a nikako da je on od

150

Gogolja naučio da piše. Naprotiv, on se kao umetnik razvijao u izvesnom otporu prema Gogolju. I junak *Bednih ljudi*, Djevuškin stvaran je, ako ne kao apsolutna negacija Bašmačkina, ono svakako kao ozbiljan prigovor Gogoljevom shvatanju čoveka i njegovom stvaralačkom metodu. Gogoljev Bašmačkin se »rodio u mumdiru činovnika sa dna lestvice i sa čelom na glavi«, ne ume u aktu glagolske oblike prvog lica da zameni trećim, obično je »prolazio ispod prozora baš onda kad su izbacivali đubre i večito je nosio na šeširu kore od dinja i lubenica i drugo smeće.« »Nikada u životu nije obratio pažnju na ono što se dešava oko njega.« Kad se vrati iz kancelarije, »odmah seda za sto i jede šai i ikomad govedine, ne osećajući kakvog je ukusa.« »Kad bi opazio da mu se trbuh naduo, ustao bi.« »Nije znao ni za kakvu zabavu.« I kaid bi se napisao do mile volje — legao bi da spava »smeškajući se pri pomisli šta li će mu sutra sudbina poslati da prepisuje.« Eto, to je znameniti Gogoljev Bašmačkin. Nije li u pravu Djevuškin kad u pismu Varji uvređeno kaže: »Pa to je prosto neverovatno, jer je nemoguće da postoji takav činovnik«! I, doista, ponesen željom da pred velikom porotom čitalačke Rusije optuži krivce za čemernu sudbinu Bašmačkinovu, veliki satiričar je zaboravio da očuva ljudske dimenzije svog junaka — patnika. On je od njega stvorio neko biće srođnije robotu nego ljudskoj duši.

Dostojevstoj je, naprotiv, duhovno oplemenio malog čoveka, obogatio njegovu ličnost svešću o svom mestu u životu i čitavom skalom osećanja: dobrote, ljubavi, žrtvovanja i bola. Iako je njegova sudbina data na socijalnom planu i njegova patnja motivisana socijalnim položajem, Djevuškin nije isključivo fizička patnja od sirotinje, naprotiv, stradanje je projicirano i na psihu junakovu. Dok je Bašmačkinov sav duhovni život sveden na san o šinjelu, Djevuškinov san je voljena nesrećna devojka, i po tome je oovečniji i uzvišeniji. Sva njegova nesreća ne izvire iz njegovog siromaštva. Bogatstvo ga ne bi sasvim usrećilo, jer Varja može voleti njega starca samo kao dobro-

151

tvora, a Djevuškin čezne za drugačijom ljubavlju. Dostojevski je, dakle, gradio lik ne samo na objektivnim već i na subjektivnim koordinatama. Otuda je Djevuškinov lik uverljiviji i humaniji od Bašmački-novog. Ovo jasno ukazuje krupnu razliku između đaka i učitelja u koncepciji ooveka i metodu stvaranja književnog lika.

IV

Ma kakio to čudno izgledalo, *Bedni ljudi* su prema ostalom stvaralaštvu Dostojevskog što i zrno prema klasu. Oni nose u sebi, kao seme klicu, sve osobine Dostojevskog umetnika i mislioca. Pesnik poniženih i uvređenih pokazao je sworn snagom stradanje ljudsko i sve posekotkie koje na duši ostavljaju nemaština d nepravda. On je već u prvom delu postavio niz prokletih pitanja nad čijim će se rešenjima mučiti doživotno. Od njih su najkrupnija dva: o društvenoj neravnopravnosti i o deci — patnicima. A dalje se nižu mučna razmišljanja o veri i neverovanju, smirenosti d nasilju,

spašavanju palih, slučajnoj porodici,

O zakasneloj ljubavi starca, aavodndeina i krotkim devojkama, ljubavi-mržnji, čak je i seme bune po-sejano.

Djevuškin je, doduše, nemušto promucao ono što će gromovito objasniti Raskoljnikov d Ivan Kara-maziov. U jednom pismu Varji on je uporedio bedu 1 tugu Fontanke, njene dzlokane kaldrme bez fenjera, njene pokisle prodavačice mokrih medenjaka i trulih jabuka, pijane i izmučene radnike, gladne prostitutke, iritave šegrte i dnalide-p>rosjake, njene magle, dim, smrad i blato, sa Gorohovom ulicom, čistom, punom svetlosti i cveća u lizlozima bogatih dućana, sa luksuznim kočijama u kojima se voze kneginje i grofice u pratnji oficira sa zlatnim epoletama. Tuda se prolazi kad se ide na balove, na (koncerte i pozorišne predstave — tu počinje jedan novi svet, Fontanki i Djevuškinu dalek i neznan. I smernii junak pos'tavlja bolno pitanje: »Zašto se stalno dešava da čestit čovek

152

propada, a drugom sreća sama dolazi? Znam, znam, draga moja, da je ovo slobodoumlje ali da kažemo iskreno i po duši: zašto je sudbina nekom još u materinoj utrobi objavila da će biti srećan, a drugi na svet božji dolazi iz siirotišta? I tako se dešava da Ivana-4udu sreća zapadne. Ti Ivanuška, ne vadi ruke iz dedove kese, pij, jedi, veseli se — a ti tamo gledaj i oblizuj se. Niisd za drugo! Grešno je, draga Varenjka, ovako misliti, ali eto, greh se i nehotice vuvlačd u dušu.«

Još su teže reci Dostorjevskog o malim patnicima. Njihova stradanja 'uzburkaju čitaočevu dušu kao vetrdma more. Ubijeni jadom nemaštine, oni ne znaju za nestašluk, igru i emeh. »A to je rđav znak, Varja, kad se dečica ne igraju.« Žive ona tiho, kao j da. ne žive, d samo kad se duboko u noć utiša sve u »nojevom kovčegu«, čuje se njihovo prigušeno jecanje, šapat i opet tihi plač, uzapćen stidom da drugi ne čuju kako od gladi ne mogu oka da 'sklope. A kad ih glad i druge nedaće isteraju na ulicu — mrznu se na ledenoj petrogradskoj kaldrmi, igraju uz vergl d mole za milpstinju. A nije svejedno ko kaže: »Udelite za dme božje.« Kad to govori detinj d glas, onda reci padaju, na dušu kao žeravica d truju mržnjom. Svet nepravdi neminovno tada* svoje neprijatelje. Jer dobroti teško pada njena nemoć što mora da prođe pored bolova i nevolja bližnjih nemo — kao Djevuškin praznog džepa pored ispružene detinje promrzle ručice koja je čekala milostinju. Jer suze malih stradalnika moraju uroditi osvetom. To je ono seme iz koga je izrasla buna Ivana Karamazova.

Bedni ljudi su isto toliko studija o duši nesreć-nika ovog sveta koliko i roman. Njihovi junaci tavore saterani na ivicu drumu životnog gde postaje normalno osećanje: živeti kao da te nema među živima. Čela atmosfera ove tužne knjige odiše »nemaštinom tvrđom od kamena«: stanovi su podrumi, mansarde, umezi —• »nojev kovčeg.«,Ljudima vek prolazi iza eicanih para-

153

vana, pored raširenog mokrog veša. Vazduh je takav da štiglici crkavaju u kavezima. Plata se ferčmi na zalogaje. Odela su rite i zakrpe, pocepana kolena i laktovi. Niko od junaka nema čitave cipele. Može se u nemaštini i dotle doterati da se ni otkinuta dugmad ne mogu kupiti! A ako kap radosti nenadno kane, samo se jače oseti gorčina svakodnevnne sudbine. Pa ,ipak, sve to nije ono najgore. Strašno je to što sirotinja unakazuje dušu gore nego rita i zakrpe telo. Jer nema te sile duševne koja će odoletd zakrpi, a da se ne zgrči i ne poželi da propadne u zemlju. Od njih nastaje strah nećeš li postati predmet emeha i poruge, želja da se usitniš, da postaneš mrav i trunka, — da živiš kao da te nema na svetu. Čak se ukoreni bojazan d da se požališ: »Jer bogati ne vole da se siromasi tuže na svoju zlu sudbinu, jer uznemiravaju, dosađuju njihovi jauci, smetaju blaženom snu.«

Ali, ovi, jadima ubijem, poniženi i uvređeni, od-stradali su svoju duševnu i moralnu uzvišenost nad svojim gospodarima, jer »kakvi su to ljudi kojima nije ništa uvrediti sirotu? To su gadovi, a ne ljudi, prosto gadovi«, kaže smireni Djevuškin u nastupu gneva.

Takva je slika sveta zatreptala pred očima jasnog prepisivača Djevuškina, pred zenicama obolelim od večnog mravinjaka slova.

Ova knjiga je suza i iprokletstvo pesnikovo svetu u kome ima i mora biti jasnika. Gde bogatim Bi-kovljevim nije teško da podlost zaodenu odorom plemenitosti, a sirotinju, ljuti i plemeniti bod Gorštova i Pokrovskih ponize. U kome gospodare ljudi kojima nije ništa uvrediti sirotu, gde 'se deca stide svojih roditelja i suze nedužnih patnika teku potocima — svetu u kome poniženi i uvređeni nemaju kud i moraju da se smire pred vinovnicima svoje nevolje. »Bedni ljudi« • duže od jednog veka kazuju čitaocu bolećivu poruku: »Ne misli samo o sebi i ne živi samo za sebe! Osvrni se i pogledaj, nađi plemenit i 'dostojan objekat svojih briga i misli!« Oni su žeđ za životom u kome neće biti ni <pomena od nabrojanih, nebrojenih nevolja. I

154

budući da je Dositojevski već na samom početku svog književnog stvaranja, u samotnom noćima, obuzet pesničkim zanosom, čuo jecaje svih poniženih i uvređenih; da je njegovo srce ujpilo sveljudski bol, bio je najnesrećnijii među nesrećnicima. I otuda je njegova buna najveća među bunama protiv zla u životu.

Dr Milosav BABOVIĆ